

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

ROLAND BARTHES'DA MİTLERİN OKUNUŞU

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Fatih Ünal**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK**

Ankara 2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

ROLAND BARTHES'DA MİTLERİN OKUNUŞU

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Fatih Ünal**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK**

Ankara 2012

ONAY

Mehmet Fatih ÜNAL tarafından hazırlanan “ROLAND BARTHES’DA MİTLERİN OKUNUŞU” başlıklı bu çalışma, 31-10-2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

(Başkan)

Prof Dr. Nurten GÖKALP

.....

Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

.....

Prof. Dr. Emel KOÇ

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi diye söze başlamamızı mümkün kılan belki de en temel şeylerden birisi dil yetisidir. İnsanların dünya ve birbirleri ile ilişkilerini kayıt altına almayı ve bunları diğer insanlara taşımayı sağlayan dil, hayatımızdaki yeri ölçüsünde merak konusu olmuştur.

Merak ettiğimiz bir diğer husus da muhakkak her şeyin nasıl başladığıdır. Bu konuyla ilgili insanların imdadına yetişen yetimiz ise gördüklerimizden görmediklerimize doğru uzanan akıl yürütme yeteneğimiz ve doğru ya da yanlış olmasına bakmaksızın mantıksal açıklama yapabilme yeteneğimizdir. Bu yeteneğin sonunda insanlık tarihinin erken dönemlerinde mitler ortaya çıkmıştır. Dil ve mit arasındaki ilişki ise insanlığın bahsedilen bu erken dönemlerine kadar gider.

20. yüzyıla geldiğimizde bilimler kendi alanlarındaki müstakilleşmelerini büyük ölçüde tamamlamışlardır. Artık dünyayı tanımlamak ve algılamak için ciddi olarak uzmanlaşmış ve sınıflandırılmış bilimlere sahibizdir. Bu dönemin bir getirisi olarak kaçınılmayacak şey ise, kendi alanında uzmanlaşmış bir dilbilim ve mitoloji disiplinlerinin ortaya çıkmasıdır. Yine bu ikisini de içine alan göstergebilimin ortaya çıkması da bu dönem ile tarihlenir.

Bütün bunların ışığında bu güne kadar dünyanın nasıl anlamlandırıldığını ve bunların nasıl aktarıldığını sormaya kalktığımızda, kendimizi kaçınılmaz olarak göstergebilimsel bir serüvenin içerisinde buluruz.

Tezin yazılma sürecinde her türlü yardımlarıyla bana destek olan aileme, arkadaşlarıma ve aynı zamanda konu seçiminden tezi sonlandırma sürecine kadar yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK'a en içten şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
SÖZLÜK	iv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
I. GÖSTERGEBİLİME GENEL BİR BAKIŞ	6
A. GÖSTERGEBİLİMİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	6
1. Ferdinand de Saussure'de Gösterge	9
2. Charles Sanders Peirce'te Göstergebilim	21
3. Roland Barthes'ta Göstergebilim	30
İKİNCİ BÖLÜM	41
II. BARTHES'IN GÖSTERGEBİLİMSEL EVRELERİ	41
A. DİL VE MİT.....	41
1. İdeoloji ve Mit İlişkisi	52
B. DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME YA DA GÖSTERGEBİLİME GİRİŞ .	64
C. METİN ÇÖZÜMLEMESİ DÖNEMİ	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	85
III. BARTHES'DA ANLATI VE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMELERİ	85
A. ANLATI VE SÖYLEM	85
1. Barthes'ın Söylem Çözümlemelerine Üç Örnek	97
a. Tıp Söylemi	99
b. Şehir Söylemi	107
c. Aşk Söylemi	113

SONUÇ	118
KAYNAKÇA	124
ÖZET	129
ABSTRACT	130

SÖZLÜK

Anlambilim:	Semantik
Artsüremlilik:	Diyakronik
Beti:	Figür
Betik:	Metin
Biçem:	Üslup
Dirimsel:	Biyolojik
Dizge:	Sistem
Dizimsel:	Sentagmatik
Dizisel:	Paradigmatik
Düşüngübilim/	
Düşünyapı:	İdeoloji
Düzgü:	Code
Eğretileme:	Metafor
Erimcilik:	Romantizim
Eşsüremlilik:	Senkronik
Gücül:	Potansiyel
Kenter:	Burjuva
Oylum:	Uzam
Örnekçe:	Model
Öykünüm:	Similasyon
Özdevinim:	Otomatik
Söylen:	Mit
Sözbilim:	Retorik

Sözcelem:	Söz üretme edimi
Sözdizim:	Sentaks
Ulam:	Kategori
Yorumbilim:	Hermonotik
Yöntembilim:	Metodoloji

GİRİŞ

Dil felsefesi yirminci yüzyılda felsefenin en gözde çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Özellikle 1960'lı yıllar varoluşçuluk, yapısalcılık ve Marksizm arasındaki hararetli tartışmaların yaşandığı yıllardır. Neredeyse dönemin bütün filozofları eleştirilerden nasibini almıştır. Kimilerine göre Yapısalcılığın kurucusu olarak görülen Lévi-Strauss (1908-2009) anlaşılması zor olmakla itham edilirken; Heidegger(1889-1976)'in nazi olduğuna dair söylentiler bütün felsefesinin önüne geçmiştir. Marksist'lerin dogmacılığı yıkan kahramanı Althusser(1918-1990), kimilerine göre Marksizm'le alakasızdır. 68 olaylarına uzanana bu dönemde neler yoktur ki; Fransız-Cezayir Savaşı, üçüncü dünya ülkelerinde faşist ve solcu darbeler, Kıbrıs olayları, Vietnam Savaşı, İsrail-Mısır Savaşı ve uzay araştırmaları başta olmak üzere birçok teknolojik gelişme bu kısa döneme sıkışmış başlıca olaylardandır. Bu olayların düşünce dünyasına yansımaları, düşüncelerin ve düşünürlerin çeşitlenmesine yol açmıştır. Böylelikle birbirinden farklı yönere giden birçok filozof ortaya çıkmıştır. Roland Barthes'da (1915-1980) bu dönemin düşünürlerinden biridir. Barthes içerisinde bulunduğu atmosferden etkilenmiş olmakla beraber bu etki çözümleme ve okuma yönteminden öteye geçip politik bir taraftarlığa dönüşmemiştir (Gülmez, 2008: 69-73).

Barthes, çalışmalarında göstergebilimin iki büyük kurucusu olan Saussure(1857-1913) ve Peirce(1839-1914)'den etkilenmiştir. Barthes'ın birçok kitabında bu etkiden sık sık bahsedilmektedir. Barthes bu iki büyük filozoftan miras aldığı dilbilimsel çalışmaları ilk başlarda göstergebilimsel bir ülküye doğru geliştirmeye çalışmıştır. Sonrasında ise, Barthes'ın metne tabi olduğu ve sonu başından belli olmayan bir serüvene dönüşmüştür.

Bu tezin içerisinde Barthes'ın düşüncesi belli başlıklar altında sınıflandırılmaya çalışılacaktır. Genel Barthes çalışmaları ve Barthes'ın bizzat kendisi açık olarak üç dönemden bahseder. Bunlar, "hayranlık evresi ... bilim

evresi... metin evresi” (Barthes, 2009b: 15-16)dir. Böylece Barthes kendisiyle ilgili yapılacak herhangi bir araştırmanın şeklini de belirlemiş olmaktadır. Bu temel evrelere sadık kalarak tezin başlığının gösterdiği yönde mit’in anlaşılmasını sağlayacak birkaç ekleme yapılacaktır. Böylelikle bölümler şu şekilde sıralanmaktadır. Birinci bölümde Barthes’ın iki büyük belirleyicisi olan Saussure ve Peirce’ün gösterge kavramı ile ilgili görüşleri özetlenecektir. Yine bu bölümde Barthes’ın bu iki filozofla karşılaştırılmasını sağlayacak olan göstergebilim anlayışı kısaca açıklanmaya çalışılacaktır. Tezin ikinci bölümünde ise, ilk olarak Barthes’ın hayranlık evresi ilk iki başlıkta incelenecektir. İlk başlık altında dil ve mit arasındaki ilişki kurulmaya çalışılırken, ikinci başlıkta mitlerin ideolojilerle ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Barthes’ın ikinci evresi olan ‘bilim evresi’ üçüncü başlık altında dilbilimden göstergebilime geçiş serimlenmeye çalışılacaktır. İkinci bölümün son alt başlığı Barthes’ın metinle ilgili çözümlemelerinin verildiği başlık olacaktır. Üçüncü bölümde ise Barthes’ın son dönemlerinde daha da çok üzerinde durduğu ‘anlatı’ ve ‘söylem’ kavramları açıklanarak mitlerin söylem çözümlemesi içerisindeki yeri örneklerle gösterilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği üzere gündelik hayatın içerisinde kullandığımız dil iletişim ve anlatım vb. birçok edimi içerisinde barındırır. Fakat bu bize dilin sadece istediğimiz anlamı başka birine taşımayı sağlayan bir anlam taşıyıcı olduğunu göstermez. Şüphesiz sahip olduğumuz dil (Türkçe ya da İngilizce gibi bir dil değil daha çok dil yetisi anlamında kullanıyorum) insanın bütün uzamlarını kuşatamayacağı kadar geniştir. Dilin sadece ifade etmek istediklerimizi aktaran bir aktarıcı olmaması dilin araştırılması gerekliliğini iyice zorunlu kılmaktadır. Bütün bu zorunluluğun sonucunda ancak 19. yüzyıl dilbilimin tarihlendiği yüzyıl olmuştur. Buna rağmen dilin işleyişinin, özelliklerini ve evrimini incelemenin yolu olarak ortaya çıkan dilbilimi bu kadar yakın bir tarihin mucizesi olarak tanımlamak oldukça aceleci bir tavır olacaktır. Milattan

önce 6. Yüzyıla uzanan dil ile ilgili tartışmalar neredeyse 2500 yıldır süren dilbilimsel bir araştırmaya işaret eder. Bu süreç içerisinde dil ile ilgili her konun dilbilimsel bir çalışma olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Fakat dilbilimsel çalışmaların tarihi bir arka planı olduklarını belirtmek gerekir. İnsanlık tarihi boyunca neredeyse 19. yüzyıla kadar felsefi tartışmaların konusu olan dil bu yüzyıldan itibaren spekülatif yapısından kurtulup diğer bilimler gibi özerk ve özgün yapısına kavuşmaya başlamıştır. Artık dil ile ilgili tartışmalar dönemin moda bilimsel tartışmalarının etkisi altına girmiştir. Nitekim bu yüzyılda dil ile ilgili bir tartışma, ya dilin tarihsel serüvenini ortaya sermek yahut bir dilin diğerleri ile akrabalık ilişkilerini ortaya çıkarmak için yapılmaktadır(Kıran, 1984: 87-88).

Dil ailelerinin oluşmasına ön ayak olan benzerlikler ve yakınlıklar daha önceleri birçok farklı çalışma tarafından konu edilse bile ancak 19. yüzyılda dil aileleri bugün bildiğimiz son halini almıştır. Bu çağda karşılaştırmalı dilbilim sayesinde Hint-Avrupa ve Ural-Altay dil aileleri tanımlanmıştır. 20. Yüzyıla gelindiğinde ise dilbilimde ilkesel gelişmeler olmaya başlamıştır. Bu ilkesel gelişmenin arkasındaki dilbilimci ise Ferdinand de Saussure'dür. Saussure 19. yüzyılın başlarında dört sene süreyle Cenevre Üniversitesinde verdiği derslerde, dilin anlaşılmamış pek çok yönüne açıklık getirmeye çalışmıştır. Dil ile ilgili sorunları tartışıp oldukça ikna edici açıklamalar getiren Saussure çağdaş dilbilim kurucusu olarak dilbilim sınırlarını yeniden çizmiştir.

Yine yirminci yüzyılda ortaya çıkan yapısal dilbilim de köklerini Saussure'ün dilbilim görüşleri içerisinde bulur. Saussure'ün dilbilimsel açıklamalarında kullandığı karşıtlıklar gerek yapısalci dilbilim gerekse post-yapısalci olarak nitelenebilecek dil çalışmalarının ortak karşıtlıklarıdır. Dil/söz, doğa/kültür, birey/toplum gibi bu karşıtlıklar bize söz gibi somut bir varlığın dil gibi bir dizge içerisinde belirlendiğini bize göstermektedir. Böylece günümüze değin uzanan dil çalışmaları 'yapısalcılık' ve 'post-yapısalcılık' bağlamlarında hala devam etmektedir(Yüksel,1995: 11-16).

Neredeyse insanlık tarihiyle beraber anılan dil gibi insanların içinde bulundukları çevreyi anlamlandırmalarına yarayan ve dilin gelişmesinin arkasından ortaya çıkan mitlerdir. Mit, “düşünce unsurunun tahkiye unsuruyla birleşmesinin sonunda ortaya çıkmış olur” (Bayat, 2005: 3). Anlaşılacağı üzere mit, dış gerçeklik üzerine düşüncelerin hikaye edilerek anlatılmasıdır. Sözlü dil içerisinde mitler dünyanın oluşumuyla ilgili, yaratılış veya oluş ile ilgili vb. bir çok konuyla ilgili hikayelerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına aracılık ederler.

Mitlerin bu aktarımı içerisindekiler aslında bugün ilkel olarak adlandırılabilir olan dönemsel bilgi birikimidir. Böylelikle bu erken dönemlerde bir mit biliminden mitolojiden bahsetmek mümkün hale gelir. Mitoloji, bugün için geçerli olmasa bile erken dönemlerde dünyayı neden-sonuç ilişkisi içerisinde anlamının ve anlatmanın yegane yoludur. Anlaşılacağı üzere mit doğa sütü ve kutsanmış anlatılarını bir mantık silsilesi halinde anlatarak düzene koymaya yarar. Mit, insanın dünyaya baktığında gördüğü her şeyi bir sebeplilik içerisinde görünmeyen ilk varsayımsal nedenlere bağlayarak kaotik yapıyı düzene sokmanın yoludur. Böylelikle mitoloji sözlü dilin içerisinde gelişen bir ilk bilim, bir ideoloji ve kültür taşıyıcısı yahut bir mantık sistemi olarak adlandırılabilir.

Mit sözcüğü, bir edim olarak karşımıza çıktığı çağların ardından özellikle ortaçağda, ilk dönemlerin inançlarının yahut inanışlarının sembolik bir anlatımı olarak tanımlanmıştır. Mitoloji sözcüğü ise, bu çağların sembolleştirmelerinin şifrelerini çözümlemeyi içeren bir disiplin olarak görülmüştür. Nitekim bu anlayış 19. yüzyıla kadar mit ve mit çözümlemelerinde hakim anlayış olmuştur. Bu yüzyıla beraber öncelikle sadece batı dünyasının mitleri olmadığı anlaşılmaya başlamıştır. Böylece mitin evrensel yapısı farklı bir boyut kazanmıştır. Sonrasında ise mitlerin tarih içerisinde farklı kültürlerde aynı ve farklı yapıları karşılaştırılmıştır. 20. yüzyıl ile beraber yapısalcılığın etkisiyle mit okumaları mitlerin içerisindeki yapısal karşıtlıklar ve benzerlikler üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada ise, özellikle 20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa ve içinde bulunduğu batı toplumunun ürettiği mitleri konu edinen Barthes'ın bu mitler ile ilgili klasik mit çözümlemelerinin dışına çıkarak mitin her türlü dil dizgesi içerisindeki yerini nasıl tanımladığı açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca dil içerisinde oluşan bu mitlerin ürettiği değerlerin toplum içerisinde nasıl değişmez ideolojik söylemlere dönüştüğü bu tezin ortaya koymaya çalıştığı bir diğer noktadır.

Son olarak tez için kullanılan çeviri kaynaklarda bir kavram birlikteliği olmadığı için bu kaynakların incelenmesi ve kullanılmasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Tezi inceleyen ve okuyanların bu tür zorluklarla karşılaşmaması için bu kısmın sonunda karışıklığa yol açabileceği varsayılan terimlerin sık kullanılan karşılıklarından oluşan bir liste oluşturulmuştur. Bu liste aşağıda gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GÖSTERGEBİLİME GENEL BİR BAKIŞ

A. GÖSTERGEBİLİMİN ORTAYA ÇIKIŞI

Ferdinand de Saussure'ün (1857-1913) varsaydığı ve Charles Sanders Peirce'nin (1839-1914) üzerinde dikkatlice inceleme yaptığı göstergebilim 1960'lara kadar edebiyat eleştirmenleri, antropologlar, dilbilimciler ve bu konuya ilgi duyan diğer araştırmacılar tarafından bir bilim olarak değil de sadece bir düşünce olarak ele alınmıştır.

Fransızca semiologie'nin karşılığı olarak kullanılan göstergebilimi, 'göstergeleri inceleyen bilim dalı' olarak tanımlamadan önce gösterge kavramının tanımını yapmak gerekir.

Semiologie sözcüğü Eski Yunanca semeion (gösterge), logia (söz, kuram...) sözcüklerinin bileşiminden türemiştir. İlk olarak semeion yani gösterge İ.Ö. V. yüzyılda Hipokrates ve Parmenides tarafından kanıt, belirti, semptom anlamındaki 'tekmerion' ile eş anlamlı bir şekilde kullanılmıştır. Stoacılar ise gösterge kavramını mantık ve dil alanında gösteren (semainon) ile gösterilen (semainomenon) arasındaki karşıtlık bağıntısı içerisinde ele almışlardır (Rifat, 2009: 27). Saussure ise göstergebilimi, göstergelerin toplumbilim içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim olarak tasarlarken Fransızca Semiologie'nin, Yunanca Semeion'dan türediğini vurgulamıştır (Saussure, 1998: 46). Umberto Eco ise, Yunanlıların Semeion kavramını kendisinin dışında herhangi başka bir şeklin, biçimin yahut objenin yerine geçen ve onu simgeleyen bir gösterge olarak kullandığını ifade eder. Eco'ya göre gösterge kavramı stoacılar gelindiğinde Yunancadaki basitçe herhangi bir başka şeyi imleyen anlamı genişlemiş ve Saussure'ü önceler bir şekilde

gösteren farklılıklarının arkasındaki gösterilen özdeşliğine gönderme yapan simgeler ve semboller vb. bütünlüğü olarak kullanılmıştır (Eco, 1991: 50).

Ortaçağ'da Modusçular olarak adlandırılan dilbilgisiyle uğraşan bilginler Skolastik felsefedeki anlamlama biçimleriyle ilgili pek çok kitap yazmışlardır. Adı geçen Modusçular, "dilini dünyayı bir ayna gibi yansıttığına inanıyorlar ve içerik (anlam) ile biçim arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı (Rifat, 2009: 28).

18. yüzyılın ampirist felsefesi "insanın bilgisinin temelini deneyime bağlayan, bilimin temelini ise deney, çıkarım ve gözleme dayandıran bir epistemoloji geliştirmişti" (Swingewood, 2010: 31). Dış dünyanın duyular aracılığıyla öğrenildiğini vurgulayan ampirizim bilginin sadece deneyimle elde edilebileceğini söylüyordu. Bu şekilde ele alınan bilgi yeni dünyaya uygun yararlı özellikler taşıyan bir ürün olarak görülür. Kavramlar teorisi geliştiren John Locke (1632-1704)'un ampirizmi deneyimden bağımsız zihin yasaları ile düşünce yasaları var olduğunu vurgulayan materyalist temelde bir epistemoloji olarak karşımıza çıkıyordu. İngiliz ampirist filozof John Locke *İnsanın Anlama Yetisini Üzerine Bir Deneme* (1690) adlı eserinde bir dil ve anlam kuramı tasarlamıştır. Locke bu eserin dördüncü kitabının on birinci bölümünde bilimleri Yunanca terimlerle üçe ayırmaktadır. 1- physike (doğa felsefesi); 2- praktike (etik); 3- semeiotike ya da logike (göstergeler öğretisi ya da mantık) olarak adlandırır. Göstergebilime ayrı bir yer verdiği anlaşılan Locke, bunun amacının zihnin şeyleri anlamak veya bilgilerini bir başkasına aktarmak için kullandığı göstergelerin niteliğini incelemek olarak açıklamaktadır. İşaretler öğretisi olarak da adlandırılan göstergebilimde sözcüklerin çok yer tutması itibarıyla mantık olarak da adlandırılır. Göstergebilimin İşaretlerin doğasını incelemesinin sebebini Locke, "zihnin kendi içinde duyumsadığı şeylerin hiçbirisi anlama yetisine kendinden başka bir şeyi sunmadığından, zihnin irdelediği şeyin bir işareti ya da betimi anlama yetisine aktarılmalıdır ki, bunlar idelerdir" (Locke, 1999: 482-483) şeklinde açıklamaktadır.

Locke’a göre, insanın düşünme yetisini anlamının yolu ise zihnin dolaysız nesneleri olan idelerden geçer. Dış dünyaya ilişkin bilgilerimiz idelerle mümkündür. Bu yüzden nesnelere ilişkin bilgilerimizi ancak onları gösteren idelerle elde edebiliriz. İdeleri sözcüklerin anlamı olarak gören Locke, eklemli sesleri çıkarabilmenin tek başına dil yeteneğini göstermediğini aynı zamanda bu sesleri bir anlama bağlamak gerektiğini söyler. Locke’un deyimiyle, “insanın dil kullanabilmesi, eklemli sesleri idelerinin göstergesi yapması ile mümkündür” (Altuğ, 2008: 30). Görüldüğü üzere ideler birer gösterge olarak kabul edilir. Yine Locke sözcükleri de ‘duyulur gösterge’ler olarak kabul eder. Son olarak Locke’un dil öğretisinin belirleyici noktasını ifade etmek gerekirse, “sözcüklerin şeyleri değil ideleri temsil ettiği” (Altuğ, 2008: 33) ifadesi yeterli olacaktır. Klasik anlayışa göre dil, doğrudan nesneleri temsil eden neredeyse adlardan oluşan bir yapıdır. Locke ise, bunun aksine dilin doğrudan şeyleri temsil ettiğine dair bu anlayışın pek çok tartışmanın da arkasında bulunan yaygın bir yanlış olduğunu söylemektedir.

Gösterge çalışmalarının John Locke’tan sonraki temsilcileri matematik, mantık, dilbilim, dil felsefesi ve felsefeyle uğraşan düşünür ve bilim adamları olmuştur. XIX. yüzyıla gelindiğinde gösterge Peirce’ın ve Saussure’ün çalışmaları vasıtasıyla bilim statüsünde bir disiplin olan göstergebilim çerçevesinde tanımlanmaya başlamıştır.

En genel anlamıyla gösterge “kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır” (Rıfat, 2009: 11). Göstergenin içerisine sözcükler, simgeler, işaretler dahildir. Örneğin toplumsal dizgede (sistem) insanlar arası iletişimi doğal diller sağlar ve bu gösterge olarak adlandırdığımız birimlerin aralarında kurulan ilişkilerle meydana gelir. Burada göz önünde bulundurmamız gereken dilsel göstergelerin iki düzlem yani sesler bütünü ve kavramın biraradalığıdır. Sesler bütünü gösteren, kavramda gösterilen karşılığı olarak kullanılır. İnsanların birbirleriyle iletişimini sağladığı Türkçe, İngilizce, vb. gibi doğal diller, birtakım jestler, dilsiz alfabesi ve

meslek dilleri gibi dizgeler çeşitli birimlerden oluşur. Bu dizgeler anlamlı bütünlere sahiptir. Belirli kurallarla işleyen bu anlamlı bütünlere de gösterge denilir (Rıfat, 2009: 12).

Göstergebilim işte bu gösterge dizgelerini bilimsel olarak inceler. Yalın dizgelerdeki göstergelerin ne ifade ettiğini gözlemlerden hareketle inceleme bildirışim göstergebilimidir. Dilbilim yöntemlerinden yararlanarak doğayı somut olarak nesnel açıdan yüzeysel bir şekilde inceler. Diğer taraftan basit olmayan daha karmaşık ve daha fazla anlamlandırma çabaları gerektiren, derin anlamlar ihtiva eden kültürel alanların bildirışim göstergebilimi ile incelenemeyeceği açıktır. Bu türden karmaşık kültürel kodların yeniden ayrıntılı biçimde incelenmesi, çözümlenmesi ve yapılandırılması gerekmektedir. Bu yaklaşım ise anlamlama göstergebilimi adını almaktadır. Bu aşamada amaç insanın kültürel yönünün, insanın kültür evreni ile olan ilişkisini insan için taşıdığı anlamları sorgulamak ve anlamlandırmaktır (Rıfat, 2009: 14-15).

Bir başka deyişle göstergebilim bütün anlatılarda sürekli bir üretim modeli ortaya koyabilecek bir tasarıdır. Yapısalcı dilbilim gibi durağan bir yapıya sahip değildir. Göstergebilim metindeki bütünlüğü ortaya çıkarırken metindeki zıtlıklardan yararlanarak anlamın sürekli üretilmesine olanak sağlar.

1. Ferdinand de Saussure'de Gösterge

Fransızca structuralisme kelimesinden türeyen yapısalcılık, yapı ve oluşum gibi anlamları içerisinde barındırır. Yapısalcılık insan davranışlarını arkalarında yatan büyük yapılara dayanarak açıklamaya çalışan bir uygulama alanıdır. Yapısalcılık, XX. yüzyılın ortalarına doğru oluşan ve özellikle Fransız edebiyat kuramcılarının çalışmaları sonucunda ortaya çıkan bir akımdır. Yapısalcılık adından da anlaşılacağı gibi bilim dallarını ve insanın kültür dünyasını incelerken nesnesinin yapısına yönelmektedir. Yapısalcılık,

yüzeyde görünenlerin altında yatan bazı yasaların oluşturduğu yapıyı aramaya koyulmaktadır. Burada ayırt edici olan yapısalcılığın sistemdeki birimlerin birbirleri ile bağıntılı oldukları ve anlamın bu sayede ortaya çıktığını dolayısıyla da bu yapıların ancak o zaman sistemin bir parçası olarak ele alınabileceğini söylemesidir (Moran, 2009: 186). Yapı sözcüğü, yapısalcılık bağlamında öğelerinin toplamından farklı olan bir bütünü imler ve bu bütünselliğin öğelerinin toplamından başka bir şey olduğunu gösterir. Yapısalcılık ta ki temel ilke “tüm insan davranışlarının ve düşünsel eylemin yapısal bir temele dayandığı ve düzenli bir çözümleme ile bu yapının ortaya çıkarılabileceği inancı”dır (Yüksel, 1981: 6). Yapısalcı düşüncenin amacı insanın bireysel eylemlerini, algılama biçimlerini ve duyusal durumunu içeren değişmez yapıları bulmaktır.

Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adı yapısalcılıkla beraber anılan dilbilimciler, psikologlar, felsefeciler ve diğer teorisyenler yapısalcılığın, yapının öğelerinin basit bir toplamı olmadığı, yapıların belirli yasalar çerçevesinde yönlendirilebilir olduğu ve anlamın yapının kendi yasalarıyla kurduğu ilişki ile ortaya çıkabileceği gibi hususlarda hemfikirdirler. Yapısalcılığı aynı dönemdeki başat diğer görüşlerden ayıran nokta ise, gerçekliği konusunun öğeleri arasındaki ilişkiye dayandırarak açıklamasıdır (Swingewood, 2010: 320-321). Oysa işlevselcilik ve pozitivizm gibi yaklaşımlar gerçekliği olgular temelinde açıklayarak yapısalcılığın, şeylerin anlamlarının yapıyla olan ilişkilerinde olduğuna dair temel ilkesini değillemişlerdir.

Yapısalcılık bu tanımlamalara rağmen Dilthey ve hermeneutikçilerin doğa ve kültür bilimleri arasındaki keskin ayrımın üzerinde durmayan, öznenin ve anlamın önemini reddeden bir bilim olduğu şeklinde bir görüş daha vardır ve buna göre de yapısalcılık; tüm insan etkinliklerinin nesnel kurallarına ulaşmak isteyen bilimsel bir araştırmadır (Çevikbaş, 2002: 138).

Yapısalcılığın önemli temsilcilerinden biri olan Piaget(1896-1980)'ye göre yapısalcılık, yalnızca bir öğreti değil aynı zamanda bir yöntemdir. Piaget

yapısalcılığı, göstergeyi yapısalcılıkta yap kavramıyla karşılayarak çözümlemelerini daha geniş bir alanı kapsayacak hale getirmiştir. Piaget yapıyı bir dönüşümler sistemi olarak ele alır ve yapının bütünlük, dönüşüm ve özde düzenleme öğelerinden oluştuğunu söyler (Piaget, 1982: 22).

Yapısalcılığın ilkeleri şu şekilde sıralanabilir: a- Ele alınan nesnenin kendi başına ve kendisi için incelenmesi; b- Nesnenin kendi öğeleri arasındaki bağıntılardan oluşan bir dizge olarak ele alınması; c- Olguyu dizgeye dayandırma zorunluluğundan dolayı nesnenin artsüremlilik içinde değil de eşsüremlilik içinde ele alınması; d- Sorunlara yapısalcı bir yaklaşım sergilendikten sonra bunların da eşsüremliliği gibi dizgesel olarak ele alınmalarını sağlayacak yöntemlere yer verilmesi; e- Nesnenin kendi başına ve kendisi için incelenmesi sonucu olarak metafiziksel değil materyalist bir biçimde tanımlanması; f- bu yaklaşımın felsefi, siyasal ya da sanatsal bir öğreti değil, tutarlı bir çözümleme yöntemi oluşturmaya yönelmesi dolayısıyla erimcilikle hiçbir ilgisi bulunmamasıdır (Yücel, 1999: 13). Bu ilkelerin ortak ana noktası yapısal çalışmanın nesnel bir düzeyde yapılması, nesneye ilişkin özelliklerin bir dizgeye bağlanması, nesneye özdekçi bir yaklaşımın ortaya konması ve çözümlemenin bu unsurlar çerçevesinde gerçekleşmesidir.

Bu genel tanımlardan hareketle Saussure'ün 1916 yılında yayınlanmış olan Genel Dilbilim Dersleri adlı eserinden hareketle yapı ve gösterge ilişkisini inceleyelim. Saussure öncesi dilbilimcilere göre dil, bir takım dil olgularının toplamıydı ve bunlar ayrı ayrı bir öze sahiplermiş gibi ele alınmaktaydı. Dil çalışmalarının amacı dildeki değişiklikleri incelemek ve kuralları ortaya artzamanlı bir yaklaşımla ortaya koymaktı. Saussure ise dili, belli bir zaman diliminde eşzamanlı, kendi kendine yeterli ve bağımsız bir sistem olarak incelemeyi önermişti (Moran, 2009: 186). Dilin bu tarihsel boyutu karşısında Saussure'ün ifade ettiği dilin bu dizgesel boyutu çağdaş dilbilimi etkilemiştir.

Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*'nde dilin içkin gerçeğini kavramaya yönelerek onu kendisi olmayan Şeylerden ayırmayı amaçlamıştır. Saussure dil yetisine ilişkin görüşlerini Şöyle ifade eder:

“Tümüyle ele alındığında dil yetisinin pek çok biçime büründüğü karmaşık bir olgular bütünü olduğu görülür. Dil yetisi bir çok alana açılır: Hem fiziksel, fizyolojik ve anlksal niteliklidir, hem de bireysel ve toplumsal özelliklidir. İnsana ilişkin olguları kapsayan hiçbir bütüne yerleŐtiremeyiz onu. Çünkü dil yetisinin birliği nasıl ortaya ıkaracağımızı bilemeyiz.” (Saussure, 1998: 38)

Saussure, dilin tanımına ulaŐmaya çalışırken dildeki birtakım karşıtlıklardan hareket eder. Saussure'de söz konusu olan bu karşıtlıkların başında söz (parole) ile dil (linguae) gelir. Söz, bireysel bir istem ve anlık edimidir, dil ise, “dil yetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür”, “varlığını toplum yeleri arasındaki bir tür sözleŐmeye borçludur”, bunun için birey onu “ ne yaratabilir ne de deėiŐtirebilir (Saussure, 1998: 42-43). Saussure'n kendi başına ele alınabilecek bir nesne olarak tanımladığı dil budur. Saussure'n dil olgusuna yaklaŐımındaki dizge kavramı da bugün yapı olarak adlandırılmaktadır.

Dizge doğrudan doğruya kavranabilen elle tutulur bir nesne bir töz değil bir biçimdir. Saussure'e göre dayanıŐık bütünden hareketle, dil bütünlüğünün kapsadığı öğeleri çözümlene yoluyla dizge elde edilebilir; dili oluşturan birimler tek başlarına yapıdan yoksundurlar; bu birimler yalnızca birbirleriyle olan karşılıklı ilişkileri içinde tanımlanabilirler; tıpkı satranç oyununda bir taŐın değerinin ancak oyunun kuralları doğrultusunda ve başka taŐlarla olan bağlantısı içinde saptanabildiği gibi (Saussure, 1998: 119,155). Dilbilimsel çözümlene buradan da anlaşıldığı gibi temel öğelerin arasındaki bağlantıların belirlenmesiyle ortaya konmaktadır. Bir dilin anlattığı kavramlar dilin yapısıyla tanımlanır, iki kez kullanılan aynı ses biriminin niteliği tözsel değil biçimseldir. Saussure dili sözden ayırmakla toplumsal olguyu bireysel olgudan değil, görevsel olanı (dil) görevsel olmayandan (söz), kuralı (dil), uygulama biçiminden (söz) ayırmıştır (Yüksel, 1981, 12). Böylelikle

Saussure'ün yapısal çözümlemesi sözden yola çıkarak olayı biçimlendiren temel dizge olan dile varmayı hedefler. Saussure'ün dil ve söz arasında yapmış olduğu bu ayrım kendinden sonraki dil incelemelerini etkilemiş ve dilbiliminin inceleme alanının dil ile sınırlandırılmasına yol açmıştır. Ona göre;

“Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de, yazıyla, sağır-dilsiz abecesiyle, simgesel nitelikli kutsal törenlerle, incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin belirtkeleriyle, vb. karşılaştırılabilir. Yalnız, dil bu dizgelerin en önemlisidir.” (Saussure, 1998: 33-35, 46)

Dil ile sözü şu şekilde tanımlayabiliriz: “dil belli kurallardan, düzenlerden ortaya çıkan bir sistemdir. Başkalarıyla alışverişe girmek istiyorsak bu kurallara uymak zorundayız yoksa sözlerimizi kimse anlamaz” (Bayrav, 1998: 43). Dizge olarak dil, sözün anlamının olanağını oluşturur. Söz ise dilin içkin kurallarına uyarak dilin taşıdığı değerlerin ortaya çıkmasının olanağıdır.

Yapısalcılık, dil ve söz gibi karşıtlıklar üzerine kuruludur. Saussure'ün bahsettiği bir diğer karşıtlık ise gösteren ve gösterilen karşıtlığıdır. Saussure'e göre dilsel yapıların temel ögesi göstergedir. Saussure dil göstergesini bir biçim olan işitim imgesi ile anlam belirleyen bir kavramın birlikte oluşturduğu karmaşık bir bütün olarak tanımlar. Dil göstergesi bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir. Göstergeyi oluşturan iki unsurdan işitim imgesi gösteren; kavram ise, gösterilen olarak adlandırılır. Örneğin ağaç sözcüğü gösteren bu sözcüğün zihinde uyandırdığı ağaç kavramı ise gösterilendir; herhangi bir dilde söylenen ağaç sözcüğü ile anlıkta uyandırdığı ağaç kavramı, birlikte ağaç dediğimiz göstergeyi oluştururlar. Dil göstergesindeki zihinsel ve kendilik ilişkisi birbirine bağlıdır.

“Latince arbor sözcüğünün anlamını aradığımızda da, Latince'nin 'ağaç' kavramını belirtmek için kullandığı sözcüğü bulmaya çalıştığımızda da ancak dilin onayladığı yaklaşımların gerçekliğe uygun düştüğünü görür, tasarlanabilecek başka her türlü yaklaşılmayı bir yana iteriz: Açık bir gerçek bu.” (Saussure, 1998: 110)

Kavram ile işitim imgesini birleştirerek buna gösterge diyen Saussure, bütünü belirtmek için gösterge sözcüğünü, kavram yerine gösterilen sözcüğünü ve işitim imgesi yerine gösteren sözcüğünü benimsemeyi önermektedir.

Dil göstergesinin başlıca iki özelliğinden birincisi göstergenin nedensizliği ilkesidir. “göstereni gösterenle birleştiren bağ nedensizdir... dil göstergesi nedensizdir” (Saussure, 1998: 111). Saussure’ün gösterge ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu en önemli şey belki de göstergenin keyfiliği (arbitrary)ne yaptığı vurgudur. Örnek verecek olursak “elma” kavramının göstereni e-l-m-a ses dizilişiyle bir bağı yoktur. Saussure buradaki dizilişin başka türden ses dizilişleri ile de ifade edilebileceğini söyler. Farklı dillerde kavramların farklı ses dizilişiyle ifade ediliyor olması bu durumu kanıtlar. Elma gösterilenin göstereni İngilizce’de apple, Arapça’da tuffah, Farsça’da sib olduğu gibi.

Her bir gösterene bir gösterilen şeklindeki ilişki her ne kadar zorunlu olsa da bu ilişki bir gösterilenin her hangi bir gösterenle ifade etme zorunluluğunu içermez. Çünkü gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki toplumsal bir anlaşmaya dayanan keyfi bir ilişkidir. Bir gösterilen dilden dile farklı gösterenlerle ifade edilebilirken aynı dil içerisinde gösterilenleri karşılayan göstergelerin değişmesi de mümkündür. Böylece gösteren ve gösterilen bütünlüğü olarak gösterge nedensiz ve rastlantısal olarak tanımlanabilir (Vardar, 1998: 80).

Gösteren-gösterilen ilişkisi dilsel göstergelerin nedensiz olmasını sağlamaktadır. Dilsel göstergenin nedensizliği gösterilenin gösterene saymaca, uzlaşmalı bir şekilde bağlanmasından kaynaklanmaktadır ve bu bağ da doğal olmayıp toplumsaldır (Rifat, 1990: 17). Gösterge dilin bireysel yönü ile ilgili olmaktan çok, dil dizgesinden kaynaklanan toplumsal yanıyla ilgilidir. Dil göstergeleri bireylerin seçimleriyle ilgili değildir, birey göstergeyi değiştirme gücüne sahip değildir bu dilin toplumsal rolü ile ilgilidir.

Sayıcı fazla olmayan yansımalar ve ünlemler dilde kullanılmaya başlandığında diğer sözcükler gibi sesçil biçimsel bir evrime uğrarlar. Bu sözcükler için kullanılan sesler de ses evriminin sonucudur. Bunlar zaman içerisinde dilde kullanıldıkça dil göstergesinin özelliklerini sergilemeye başlarlar (Saussure, 1998: 113-114). Başlangıçta ev göstergesi nedensiz bir şekilde oluşurken –cil son eki ile oluşturduğumuz evcil göstergesi de yine nedensizdir.

Saussure dilbilimdeki göstergelerin nedensizliği ilkesini ileride kurulacağını öngördüğü göstergebilimin de içereceğini şu şekilde ifade eder: “...göstergelerin her bakımdan nedensiz olanları göstergesel yöntemin ülküsünü öbürlerinden daha iyi gerçekleştirir” (Saussure, 1998:113).

Dil göstergesinin ikinci önemli ilkesi ise, gösterenin çizgiselliği ilkesidir. Gösteren işitimsel niteliklidir ve zamanla ilişkilidir. Bunlar: “a) bir yayılım gösterir ve b) bu yayılım bir tek boyutta ölçülebilir: O da bir çizgidir” (Saussure, 1998: 115). Gösterenin işitimselliğinin zaman içerisinde olması göstergenin çizgisel olmasını sağlar.

Saussure’ün üzerinde durduğu bir başka ikili karşıtlı ise, eşsüremlilik ve artsüremliliktir. Saussure’e göre bir dili incelemeye iki türden yaklaşılabılır. Eğer bir dil dizgesini incelemek istiyorsak dizgeyi meydana getiren tarihsel ve toplumsal olguları soyutlamalı ve dili bir zaman dilimi içerisinde incelemeliyiz. Böylece birbirine karşıt iki dilbilim yaklaşımı ortaya çıkar. Eşzamanlı ve artzamanlı dilbilim.

Konuşan birey, dil olgularının ardışıklığını hesaba katmaz. Bu yüzden konuşan birey gibi dilbilimci de dil olgularını yaratan “her şeyi yok saymalı artsüremlilikten gelmelidir. Konuşan bireylerin bilincine ancak geçmişini yok sayarak girebilir. Tarihi işe karıştırmak olsa olsa düşüncesini bulandırır” (Saussure, 1998: 129). Herhangi bir dil olgusunu incelerken zaman içerisinde o dil olgusunu tarihinden ve içinde bulunduğu dilin zamansallığından ayırarak yani belli bir yerden bakarak araştırmaya girişmelidir. Saussure’e kadar olan

dilbilim yaklaşımları artsüremliliği yöntem olarak kullanarak dil ailelerini ortaya koymuşlardır. Böylece artsüremlilik dile dair bütün bir açıklama yerine parçalı bir açıklama yapılmasına yol açmıştır. Saussure artsüremlilik ve eşsüremlilik arasındaki ilişkiyi şöyle ifade eder: “Bilimimizin dural yönünü ilgilendiren şey eşsüremli, evrimlere ilişkin her şey ise artsüremlidir. Aynı biçimde, eşsürem bir dil durumunu, artsürem ise bir evrim aşamasını belirtecektir” (Saussure, 1998:129).

Dilbilimde bu iki karşıt yaklaşım arasında bir uzlaşmazlık vardır. Dildeki tarihsel durumu Saussure, “Bir dil durumu, tarihsel gerçekliğin belli bir andaki izdüşümü gibidir... eşsüremli durumlar da cisimlerin, bir başka deyişle artsüremli olayların incelenmesiyle ortaya konulmaz” (Saussure, 1998: 136) şeklinde açıklamaktadır. Dil dizgesi kendini oluşturan tarihsel ve toplumsal olaylarla ilintilidir. Artsüremli yaklaşımda evrim ve zaman ön plana çıkmaktadır. Burada dilin oluşan durumları gelişim aşamaları içerisinde ele alınır. Kısaca dilin tarihi ve evrimsel yönü incelenir.

Artsüremli olgular ortaya çıkardıkları olgularla nedensiz bir ilişki içerisindeyler. Artsüremli olgular bir değeri başka bir göstergeyle belirtmek amacına yönelmez ve artsüremli olgunun varlık nedeni kendinde bulunur. Artsüremli yaklaşımda olgular dizgeyi değiştirmez, değişiklik düzeni değil düzendeki öğelerle ilgilidir. Dizgelerden bir öge değişir veya bir oynama olursa da karşıtlığa dokunulmadan gerçekleşir ve bu yeni bir dizge oluşturur. Bu yeni durum rastlantısallığı daha iyi anlamamıza olanak verir. Dil anlatılmak istenen kavramlar için oluşturulan bir düzenek olmadığı değildir. İnsan her bir değişiklikte ortaya çıkan bu yeni duruma ayak uydurarak ona canlılık katar. Artsüremli diziye bağlanan olgular eşsüremli olgulardan farklıdır. Eşsüremli olgunun her zaman anlamlı olmasının tersine artsüremli olgularda değişimler bir amaç güdülmeksizin ortaya çıkarlar. Artsüremlilikte tek tek olguları bir arada toplama imkanı yoktur. Dil dizgesi görüldüğü üzere artsüremli bir yaklaşımla bütünlüklü olarak ele alınamaz. Dil bütün yönleriyle ancak eşsüremli açıdan ele alınabilecek bir dizgedir.(Saussure, 1998: 133-

134) Tarihsel dilbilim geleneksel dilbilgisinin ve dil felsefecilerinin ortaya koymaları gereken nesne ile insan zihni arasındaki ilişki ayırt edilemez ve kaynaşmış bir durumdadır. Saussure bu durumu “dilde artsüremli ne varsa onu yaratan sözdür” (Saussure, 1998: 150) şeklinde ifade etmiştir. Nesne insan zihninde bir anlama kavuşur.

Eşsüremlilik ve artsüremlilik birbirlerini dışlamazlar. Fakat bu iki yaklaşım tümsüremli ortak bir yapı oluşturmazlar. Seslerin her zaman değişebilirliği genel olarak dil yetisinin sürekli görünüşlerinden olan bir yasadır. Dilbilimde de somut olgularla ilişkisiz olan ve geçerliliğini sürdüren bazı kurallar vardır. Ancak özel ve somut olguları ele aldığımızda tümsüremlilikten bahsedemeyiz. Çünkü kapsamı ne olursa olsun ses değişimleri zaman ve mekan ile sınırlıdır. Değişimler her zaman aynı şekilde gerçekleşmez. Yalnızca tarihsel boyutunda ele alınabilir. “Tümsüremli görüş açısı dilin özel olgularına hiçbir zaman ulaşamaz” (Saussure, 1998: 147). Yani tarih içerisindeki her hangi bir söz bugüne geldiğimizde aynı şeyi karşılamaz. Bu da sesleri hiçbir şeyin sınırlandırmadığı belirsiz bir yığına dönüştürür. Bu yığınlar değerden yoksundur. Çünkü anlam içermezler.

Dilbilimde tümsüremli yaklaşımın olanaksızlığı artsüremli ve eşsüremli yaklaşımlardan birinin diğerinin yerini almasını gerektirmez. Bu iki yaklaşım dilbilim açısından birbirlerinden farklı işlevleri yerine getiren tamamen birbirlerinden ayrı şeylerdir. “Eşsüremli gerçeklik artsüremli gerçekliği yadsıyormuş gibi görünebilir... gerçeklerden biri öbürünü ortadan kaldırmaz” (Saussure, 1998: 147). Buradan da anlaşılacağı gibi birbirlerini tamamlayan bu iki yaklaşımdan her hangi birini seçmek gerçeklik alanının yarısını yadsımak olacaktır.

Dil, bireysel düzeyde kaldığında değil toplumsal düzeye geçtiği zaman dilbilimin gözlem alanına girer. Dilbilimsel bir inceleme yapılırken dil yetisini oluşturan iki kavram dil ve söz konu edilir. Bu iki kavramdan dil ise eşsüremli ve artsüremli olarak iki şekilde incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle eşsüremli olarak dilin kapalı bir dizge oluşturması bütün dillerde değişmez

ilkelerin olduğu sonucunu doğururken, artsüremli olarak dilin tarihsel gelişimi herhangi bir dönemden bugüne kadar hep benzer olgular göz önünde bulundurularak incelenecektir.

Saussure ise, eşsüremli ve artsüremli dilbilimi şöyle tanımlar:

“Eşsüremli dilbilim, bir arada bulunan ve dizge oluşturan öğelerin, aynı toplumsal bilincin algıladığı mantıksal ve ruhbilimsel bağıntılarıyla uğraşacak, aynı toplumsal bilinç onları nasıl örüyorsa o da öyle görecektir. Artsüremli dilbilim ise aynı toplumsal bilincin görmediği ve aralarında dizge oluşturmada birbirinin yerini alan ardışık öğelerin bağıntılarını inceleyecektir.” (Saussure: 1998, 152)

Buna göre aynı zamanda yer alan dillerden biri diğerine nazaran daha çok değişebilir. “ Değişmeyen dile ilişkin inceleme ister istemez eşsüremli, öbür dile ilgili inceleme ise artsüremli olacaktır” (Saussure, 1998: 154). Bir dil durumunu anlatırken zaman etmeni dışında bir diğer etmen ise, uzam etmenidir. Dil durumu kolaylıkla açıklanabilecek bir durum değildir.

Saussure dizisel (paradigmatik) ve dizimsel (sentagmatik) karşıtlığa geçmeden önce dilin değerine değinir. Saussure’e göre dil katıksız bir değerler dizgesinden başka bir şey değildir. Seslerle düşünceler arasında birbirine öncelik değil bir koşutluk söz konusudur. Özü gereği bulanık olan düşünce bir ayrımlaşma ile ne özdekselleşir ne de sesler tinselleşir. Burada göz önünde duran olgu düşünce-ses ikilisinin bölünmesidir. Dil henüz biçimlenmemiş bu alanda oluşurken kendi birimlerini tıpkı rüzgarın denize etki edip dalgalanmaları meydana getirmesi tarzında bir etki doğurur (Saussure, 1998: 168). Dil eklemli bir şekilde ele alındığında her bir dilsel öğenin, bir kavramın sesle birleşmesi ve sesin de kavramın göstergesi haline dönüştüğü bir parça olur. Yapısal anlamda sesi bir kavrama bağlayan seçim de nedensizdir. Değerlerin görece nitelikli olması kavramla ses arasındaki bağın nedensiz olmasının nedenidir.

Kavramsal yönü açısından değer, anlamın bir ögesidir ve değerler: değeri belirlenecek şeyle değiştirilebilir benzemez bir öge ve değeri söz konusu olan şeyle karşılaştırılabilir benzer ögelerden oluşur (Saussure, 1998: 170). Görüldüğü gibi değer in oluşma koşulları bu iki ögenin var olmasına bağlıdır. Gösterilen gösteren ilişkisinde yargılamak hakim işitimi imgesini belirtirken anlamı simgelemektedir. Kavram hiçbir başlangıç özelliği içermey ve diğer benzer değerlerle ilişkisinde belirlenen değerlerle aynıdır.

Değer in özdeksel yönü açısından da yukarıdaki durum benzerdir. “sözcükte önemli olan sesin kendisi değildir, sözcüğü bütün öbür sözcüklerden ayırt etmemizi sağlayan ses ayrılıklarıdır. Çünkü anlamı taşıyan bu ayrılıklardır” (Saussure, 1998: 175). Öyleyse yan yana gelen sesler değerini kendi özünden almaz. İşitimi imgelerini birbirinden ayırmaya yarayan karışmamasını sağlayan şey ses ayrılıklarıdır. Anlaşılacağı gibi, ses birimlerinin birbirine karışmaması birbirlerinden ayrı olma özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Saussure’ün örneği ile bu durum daha açık anlaşılabilir: “Fransızca’nın yaygın kullanımında r’ nin gırtlaktan çıkarılması birçok kişinin bu sesi dil ucu titreşimiyle elde etmesini önlemez” (Saussure, 1998:177). Sesten başka bir göstergeler dizgesi olan yazıda da durum sesten farklı değildir. Çünkü yazı göstergeleri de nedensizdir ve değeri salt eksili ve ayrımsaldır. Yazıda yazı göstergesinin biçimi (harf) pek önemli değildir bu sadece dizgenin içinde sınırlı bir yere sahiptir. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki göstergeyi belirttiğimiz araçta pek bir öneme sahip değildir (Saussure, 1998:178).

Göstergelerin gösteren ve gösterilenden oluşması dizgede kapsadıkları sessel ve kavramsal ayrılıklara dayanır. Dilde göstergeyi gösterge yapan onu benzerlerinden ayırt eden özellikten başka bir şey değildir. Saussure ve diğer bütün yapısalcılara göre dil olgusu içerisinde karşıtlıklardan başka hiçbir şey yoktur, hatta dilin kapsadığı karşıtlıklar diğer alanlardakinden daha anlamlıdır. Saussure, dil göstergelerini karşıtlıklardan oluşmasını birim ve dilbilgisi olgusunu birbiriyle kaynaşmasının şartı olarak

görmektedir. Saussure dili karmaşık öğelerin kurduğu bir denge olarak görür ve ona göre, “dil bir töz değil bir biçimdir” (Saussure, 1998: 180). Böylece Saussure, dil olgularının tözsel olduğuna dair kendi deyiimiyle yanlışlığı dil olgularının bir biçim olduğunu ileri sürerek düzeltmiştir.

Saussure’ de dilsel değer kavramı iki tür bağıntıya göre belirlenir. Bunlar dizimsel ve çağrışımsal bağıntılardır. Dizimsel bağıntılar, aynı söz zinciri içerisinde birlikte var olan birimler arasındaki bağıntılardır. Çağrışımsal bağıntılarsa bir söz zincirinde birbirinin yerini alabilecek birimler arasındaki bağıntılardır. Bir başka ifadeyle dilsel birim konuşmacıda ve dinleyicide başka çağrışımlar yapar.

Saussure aynı anda birlikte bulunan öğeler arasındaki bağıntı için dizimsel bağıntıyı kullanırken, aynı anda birlikte bulunmayan öğeleri güçlü bir belleksel dizide birleştirmeye çağrışımsal bağıntı kavramsallaştırmasını yapmaktadır (Saussure, 1998: 182). Dizimsel bağıntı tümce içindeki her sözün kendinden önce ve sonra gelen sözcüklerle olan çizgisel ilişkisini ve çizgi içerisindeki konumunu belirler. Belirli bir tümce içinde kullanılmayan ama kullanılmış olan özgül bir sözcükle aynı görevsel niteliği taşıdığı için o sözcük yerine kullanılabilecek olan sözcükler dilin çağrışımsal bağıntılarını oluşturur.

Saussure, dilin içinde soyut hiçbir şey bulunmadığını söylerken dizim türleri içerisinde buna pek çok örnek verilebileceğini söylemektedir. Toplumda ve gelenekte olan bir takım deyimlerin, basmakalıp sözlerin anlamının toplumsal kullanım ürünü olduğunu değil anlamsal ya da söz dizimsel özelliklerini ortaya koyar (Saussure, 1998: 184). Saussure, dizimselliğin toplumsal kullanımındaki bir dil olgusu ile bireyselliğe bağlanan söz olgusu arasında çok keskin bir ayrımın olamayacağını ikisinin karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğunu söyler.

Anlıksal çağrışım, sadece dizimsel bağıntıda olduğu gibi ortak öğeleri birbirine yaklaştırmaz bununla birlikte bu öğeleri birbirine bağlayan ilişkinin

niteliği de bağlar. Ve kaç değişik bağıntı varsa o kadar çağrışımsal dizi meydana getirir. “Çağrışım yalnız gösterilenlerin benzerliğine ya da tam tersine, işitim imgelerinin ortaklığına dayanabilir” (Saussure, 1998: 185). İşitim imgelerinin ortaklığı her zaman bir anlam ve biçim ortaklığı şeklinde olmak zorunda değildir. Bu ortaklık biçimler arası yahut anlamlar arası ortaklıkta olabilir. Böylece öğelerin sayılarının ve düzenlerinin önceden bilinmesinin mümkün olmadığı anlaşılır.

Bu kadar çeşitlilikten dolayı karşıtlıklar, benzerlikler bildirişim kuramının değişik yönlerine etkilerde bulunmuştur ve böylece sözünü ettiğimiz karşıtlıkların genişliğinden dolayı da yeni bir alan olan göstergebilim doğmuştur.

2. Charles Sanders Peirce’te Göstergebilim

Charles Sanders Peirce’ün (1838-1914) göstergebilimine geçmeden önce genel hatlarıyla onun pragmatik felsefesiyle ilgili bir takım bilgiler vermek yerinde olacaktır. Peirce, pragmatik terimini, deneysel sonuçları vurgulamak amacıyla Kant’tan almıştır. Peirce’ün bir pratik karaktere vurgu yapması, bir ölçütü hatırlatmak içindir. Bu ölçüt pratik faydadır ve pragmatizm daha önce var olan düşüncelerden de faydalanarak kendini bu ölçüte göre yapılandırır. Peirce’ün pragmatizmini salt bir anlam kuramı olarak tanımlamak yanlış olacaktır. Peirce’e göre, bir şey hakkında bir kanıya sahipsek bu o şeyin hissedilebilir etkilerinden oluşmuştur. O’na göre, bir kavramın zihinlerimizde uyandırdığı fikrin eylemlerimizi etkilemekten başka bir işlevi yoktur ve bu eylemler de o kavrama sadece kavramın etkileri vasıtasıyla gönderme yapmaktadır. Sonuç olarak eğer bir kavramın etkilerini biliyorsak, o kavramın mevcut olmasının ima ettiği olgulara aşınaysak bilmemiz gereken başka bir şey yoktur. Bundan dolayı bir kavramın anlamı bir eylemde, deneyimde ortaya çıkar. Bir kavramın anlamı konusunda ne düşünüldüğü önemli değildir, o kavramın anlamı birebir yaşantıda ve çevre ile etkileşimde

ortaya çıkar. Yani herhangi bir kavramın gerçek anlamı onun hakkında düşünülen ya da tasarlanan değil eylemlerin sonucudur. Peirce'e göre bilgi ampirik temellidir, her şey birebir gerçek yaşamın içinde anlamını bulur ve değer kazanır.

Peirce'ün ampirik temelli bilgi anlayışı bizi doğruluk anlayışına götürür. Peirce, Doğruluğu "pragmatik maksim" çerçevesinde ele alır. Peirce'e göre, kavramsal açıklığın en üst düzeyi ile ilgili tanımlama o kavramın pragmatik anlamıdır. Epistemolojik açıdan öznenin nesneye amaçlı yönelimde nesnenin pragmatik anlamı, öznenin nesneden algılayabildiği etkiler yani pratik sonuçlarıdır ki, bu da "pragmatik maksim"dir. Bu ölçüt bir inancın, düşüncenin ya da kavramın anlamını eylemde ortaya koymayı hedefler. Pragmatik maksim çerçevesinde şekillenen bilimsel yöntemin kapsadığı mantıksal önermelerin anlamı doğruluk değeri ile birebir ilişkilidir. O'na göre, bilimsel açıdan bir anlam taşıyan bir önerme doğru sonuçlar elde etmeye yarar. Peirce'e göre bir önermenin anlamı, o önermenin doğruluk değerinin belirlenmesinin gerekli şartıdır. Fakat doğruluk değeri aynı zamanda dil-dışı olgularla da ilişkilidir. Peirce'e göre, gerçekliğe ilişkin tasarımlar kendilerini simgelerin, göstergelerin yaşamın içinden anlamlandırılması ile doğrular. "Düşünce-işareti düşünüldüğü anlamda nesnesini ifade eder; bu da şu demektir: bu anlam, düşüncedeki bilincin şimdiki nesnesidir, ya da diğer bir deyişle, düşüncenin kendisidir ya da en azından onun işareti olduğu sonraki düşüncede, düşüncenin ne olarak düşünüldüğüdür (Peirce, 2004: 126).

Peirce, doğruluğun anlamına ilişkin problemi semiyotik mantık çerçevesinde ele alarak insanın deneyim alanındaki simge ve işaretlerin ifade ettikleri anlamları göstergebilim bağlamında değerlendirir. Göstergebilimi dilin ve sembollerin ifade ettikleri 'anlam'ı insanlar arası iletişimde pratik yaşantı ile ortaya koyar ki, bu da anlamın apriori bir öncülle sabitlenmesinden ziyade iletişimin şartları ve boyutuna göre şekillenme eğilimiyle deneyimsel ve pratik bir karakter taşır. Peirce, bu nedenle rasyonaliteye, özellikle de Descartes ile sistematikleşen kartezyen rasyonalizme dayalı mutlak bir doğruluk anlayışını

yaşamın gerçek şartları altında bir anlama sahip olamayacağını, ya da doğru bir anlama sahip olamayacağını düşündüğünden dolayı bilimsel gelişme açısından tehlikeli görür. Peirce, göstergebilimini doğruluk problemine dahil ederek doğruluk anlayışını pragmatik ve göstergebilimsel öznelerarasıcılık boyutunda ele alır. Peirce için 'doğruluk'la kastedilen şey, “Tüm araştırmacıların nihai olarak anlaşmak zorunda olduğu görüştür” (Shook, 2003: 60). Öznelerarasıcılığı sınırsız araştırmacı topluluğun öznelerarasıcılığı olarak ele aldığı için de doğruluk, ikna etme ve uyuşma ile yakın bağlantı içine sokulur. Bu nedenle onun doğruluğa ilişkin felsefi tanımları soyut tanımlar değildir. Aksine kanılar üzerinde düzenleyici ilkeler olarak iş görecektir belirlenimlerdir.

Peirce, bilimsel ilerleme ile mantıksal ilerleme arasında bir bağ kurarak bilimsel gelişmede atılacak her adımın, mantıksal çıkarımın kurallarını anlamada ve anlamlandırmada bir adıma karşılık geleceğini ifade eder (Türer, 2003: 53). Peirce bilimi metodolojik, yöntemsel soruşturma çerçevesinde ele alır ve soruşturmayı da yaşam süreci olarak belirler. Bu nedenle soruşturmanın mantıksal analizini aşkın bir özne değil de, bizzat soruşturma sürecini devam ettiren öznenin etkinlikleriyle, bu yaşam sürecindeki eylemleriyle ilgili olduğunu düşünür. Bu nedenle öznenin bilgiye yönelik eylemleri yaşantı içerisinde doğru bir anlam bulur ve bu bilginin nesnesi de gerçekliğe tekabül eder. Bilim de, yaşam sürecinde öznenin nesneye amaçlı yöneliminde eylemler ile anlamlandırılmasından doğan bilginin sistematize edilerek geleceğe dönük gelişmenin sağlanmasında yöntemleri kapsar. Bu bağlamda mantık bilimsel anlama giden yolda göstergelerden, işaretlerden hareket eden bir yöntemdir. Peirce, işaretlerle ilgili şunları söyler:

“Eğer dış gerçeklerin aydınlığını anlıyorsak, düşüncenin bulabileceğimiz koşulları işaretle belirlenen düşüncelerin koşullarıdır. Açıkça, dış gerçeklerden yola çıkarak kanıt bulan başka düşünce yoktur. Fakat düşüncenin dış gerçeklerle ancak bilinebileceğini görmüş bulunuyoruz. O halde idrak edilebilecek tek gerçek işaretle beliren

düşüncedir. Fakat idrak edilmeyen düşünce var olamaz. Bundan ötürü, bütün düşüncenin işaretlerle belirlenmesi gerekmektedir.” (Peirce, 2004: 103).

Bu çerçevede Peirce'e göre, her düşünce bir işarettir. Böylelikle her düşüncenin başka bir düşünceye götürmesi gerektiği yani başka bazı düşünceleri belirlemesi gerektiği sonucuna gidilir ve bu sonuç bir işaretin özüdür. Üstelik sonuca giden yol kabul edilmiş bir alışıldık gerçektir ki, sezgisel anlamda şu anda mevcut bir düşünce yoktur, eğer mevcut bir düşünce varsa o bir sürecin o anki sonucudur dolayısıyla her düşüncenin bir geçmişi vardır (Peirce, 2004: 104). Bilimsel anlama giden yolda alışkanlıklar üzerinde duran Peirce, alışkanlıkları da anlamlılık ya da doğruluk sorununa göre değerlendirerek pragmatik yöntem açısından ele alır.

Doğruluk, Peirce'ün felsefesinde "pragmatik maksim"e uygunlukla alakalı olduğundan, bilimsel sonuçların doğruluğu ve anlamlılığı da buna göredir. Yani pragmatik açıdan bir anlam ortaya koyan sonuç hem anlamlıdır hem de doğrudur. Fakat anlam doğruluğun doğrudan bir ölçütü değil ona ulaşmada bir yöntemdir.

Çağdaş göstergebilimin bağımsız bir bilim dalına dönüşmesini sağlayan kişi Charles Sanders Peirce' tür. Peirce, semiotic adını verdiği göstergelerin biçimsel öğretinin bütün olguları kapsayan bir göstergeler kuramı olduğunu öne sürmüştür. Peirce göstergebilimi mantıkla özdeş kabul eder. Bu göstergebilimini de üçe ayırır: “ 1. Salt (katışıksız) dilbilgisi; 2. Gerçek anlamıyla mantık; 3. Salt (katışıksız) sözbilim” (Rifat, 1990: 86). Saussure *Genel Dilbilim Dersleri*'nde göstergebilimden ileride kurulacak bir bilim dalı olarak bahsederken aynı yıllarda Peirce göstergebilimin temellerini atmıştır.

Peirce göstergebiliminin en can alıcı noktası gösterge kavramına getirdiği tanım ve sınıflandırma biçimidir. Peirce, göstergebilimsel olguları eksiksiz olarak tanımlayabilmek için göstergeler dizelgesinde on adet üçlükten bahsetmiştir. Bunlardan en önemlileri, görüntüsel gösterge (resim),

belirti (ateş için duman), simge (adalet için terazi) üçlüsüdür. Peirce'ün üçlü tanım ve sınıflandırma biçiminin temellerinde onun benlik, evren ve Tanrı anlayışı etkili olmuştur.

Pierce, *Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Men* (1868) adlı makalesinde antropolojik ve semiyotik görüşler eşliğinde ben sorununu ortaya koyar. Bu makalede tartıştığı ilk sorun “benliğin, objenin vasıtasız bir bilgisine sahip olup- olmadığı meselesidir” (Türer, 2003: 133). İkinci sorun, “sezgisel öz-bilince sahip olup-olmadığımız sorusuna cevap verir. O bu konuda Kartezyen düşüncülerden farklı olarak “öz-bilinç ile düşünce arasındaki ilişkide düşünceye öncelik verir. Öz-bilinç, düşüncenin bir ürünüdür” (Türer, 2003: 135). Üçüncü sorun, bilişin öznel ve nesnel konuları ayırırken sezgisellikten faydalanma noktasına aittir. Şöyle ki, “inandığımız ve algıladığımız şeylerin arasını ayırt edecek sezgisel gücümüz yoksa hiçbir şekilde onları ayırt edemeyiz” (Türer, 2003: 135). Dördüncü sorun ise “içebakışın, herhangi bir gücüne ya da içsel dünyamıza ait bilgimizin harici olguları gözlemlemekten çıkarılıp- çıkarılmayacağı konusudur” (Türer, 2003: 136). O, iç ve dış olarak kısımlanan olguların içsel olguların dışsal olgulara göre bilinip bilinemeyeceği sorununda Kartezyenlerin aksine benin dış olgular yoluyla bilgi edindiğini söylemektedir. Bu içsellik dışsallık meselesi beşinci bir sorunu ele almasını gerektirmiştir. Beşinci sorun, bizim ele aldığımız gösterge ile ilgili olan göstergeler olmaksızın düşünebilir miyiz sorunudur. Bir önceki sorunda dışsal gerçeklikler yoluyla bilgiye temel oluşturduğumuzu söyleyen Peirce'a göre, bu gerçeklikler bize göstergeler vasıtasıyla gelmektedir.

“Harici olguların ışığında bakarsak, tüm düşüncelerimiz göstergeler içindeki düşüncelerdir. Doğrudan söyleyecek olursak, hiçbir düşünce harici olgular olmadan kanıtlanamaz. Bununla beraber, düşüncenin sadece harici olgularla bilinebileceğini gördük. O halde bilinebilecek düşünce, göstergeler içindeki düşüncedir. Bu yüzden tüm düşünce, zorunlu olarak göstergeler içinde olmalıdır.” (Türer, 2003: 137)

Görüldüğü üzere Peirce, düşünmeyi, göstergeleri düşünme olarak ele almakta ve düşünceyi gösterge ile eşitlemektedir. Düşünceleri ancak daha önceki düşüncelerin yorumu ile ele alabiliriz. Bir düşünceyi kendinden önceki bir düşünce ile ele almak bize bu ikisini karşılaştırma imkanını verir. Bu ise önceden bildiğimize yeni bir gösterge ilave etmek olacaktır (Türer, 2003: 137). Düşünce böylece zaman içinde, geçici devamlılıkta düşünmek anlamına gelmektedir. Şu andaki bir göstergenin daha önceki bir göstergenin yorumu olması imkan ve zorunluluğu birleştiren şimdiki zamanda tüm imkanları dışa bırakmak için geçmişe bakar. “Şimdi, bu şekilde hareket ettiğinde şimdiki gösterge, geçmiş bir göstergenin zenginliğine ilaveler yapar ve o göstergeyi ebediyen değiştirir. Yorumlanmış bir gösterge bazı açılardan çoğaltılmış göstergedir” (Türer, 2003: 140). Şu halde Peirce göstergelerin sürekli olarak geçmiş olguların yorumlanması üzerine bina edildiğini, yani göstergelerin zamanla paralel bir evrim sürecine tabi olduğunu iddia eder.

“Her düşüncenin bir işaret olduğu önermesinden, sonuç olarak her düşüncenin kendisini başka bir düşünceye götürmesi gerektiği, başka bazı düşünceleri belirlemesi gerektiği zira bunun bir işaretin özü olduğu düşüncesine varılır... düşüncenin bir zaman gerektirdiğini söylemek her düşüncenin başka bir düşünceyle yorumlanacağını, ya da düşüncenin bütünü işaretlerle belirlendiğini söylemekle aynı şeydir.” (Peirce, 2004:103-104)

Peirce’ün adı geçen makalesinde ele aldığı altıncı soru “herhangi bir anlama sahip bir göstergenin mutlak olarak bilinemez bir gösterge olup olmadığı” (Türer, 2003: 140) sorunudur. Bu durum şimdiki bilgilerimizin geçmişteki göstergeler üzerine yorumlar yaparak geliştirilmesinden kaynaklanır bu yüzden de kesinlikle bilinemeyen bir şey yoktur. Yedinci sorunda Peirce “önceki bilişlerimiz tarafından belirlenmemiş herhangi bir biliş var mıdır?” (Türer, 2003: 141) sorusuna cevap aramaktadır. Bilişlerimiz daha önceki bilişlerimizden çıkartılan sonuçlar olduğu için belirlenmemiş bir biliş söz konusu değildir. Böylece Peirce, ilk öncül durumunda olan bütün bilişlerimizi önceleyen bir bilişe sahip olmadığımızı söyler. Göstergelerimiz dışsal düşünce süreçlerinden meydana gelir.

Peirce'e göre felsefe doğa bilimlerinin metodunu kullanmalıdır. Buradan hareketle onun felsefesinin temelinde "göstergeler olmaksızın düşünmenin hiçbir kuvvetine sahip değiliz" (Türer, 2003: 143). Bu ilke düşüncelerimizi anlamlı sembollerle birleştirdiğimiz şeklinde yorumlanabilir. Göstergeler bizim anlamlı olarak davranmamızı ve düşünce oluşturmamızı sağlar. Bilgi dediğimiz şey dış dünyaya ait deneyimlerimizden edindiğimiz göstergelere dayalı yine dış dünyaya uygulanabilir eylemlerimizdir. Peirce bu ilkenin, göstergenin üç işlevi olduğunu söyler. " 1- yorumlanacak bir düşünce, 2- o düşüncenin muadili olan bir obje için bir işaret, 3- objesiyle bağlantıyı sağlaması açısından bir göstergenin bulunmasıdır" (Türer, 2003, 144). Görüldüğü gibi gösterge öncelikle yorum şeklinde bir düşünce ardından onun objesine nihai olarak da bu objesine işaret etmelidir.

Saussure gibi Peirce'te de gösterge ve nesnesi arasında nedensiz bir bağ vardır ve bu bağ da dilin kendi doğasında temellenir. Peirce'e göre göstergelerin ve gerçeklik anlayışımızın kökeninde bireylerin topluluk içerisine katılması yatar. "Peirce'e göre, semiyotik topluluğun dışında biz hiçbiriz. Ben, çevresini saran yorumlayıcı topluluk olmadan cahillik ve hata içinde doğar ve öylece kalır" (Türer, 2003: 148). Bir başka deyişle Peirce, göstergenin ortaya çıkışını pragmatik felsefesi içerisinde bilginin, doğruluğun ve anlamın ortaya çıktığı alan olan toplumsal alanda görmüştür. Dil olgularımızın aktarılmasına olanak tanır. Fakat dil sadece bir insana ait araç değildir. Dil toplumsallıkta anlam kazanır.

Dünyayı bir göstergeler sistemi olarak gören Peirce gösterge sürecinin (semiosis) iletişimsel ve sosyal boyutunu incelerken en temelde yaptığı şey dünyayı anlamlandırmaya çalışmaktır. Söz konusu 'semiosis' gösterge yorumunu imler. Semiyotik süreç ise, gösterge ve yorumlanan arasında meydana gelen üçlü bir süreç olarak nitelendirilir. Peirce'ün yorumlanandan kastettiği şey gösterge ile nesnenin birbirine bağlanmasıdır. Peirce'e göre, " Bir gösterge (İng. Sign) ya da representamen, bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan şeydir" (Peirce,

2000: 242). Bir kişiye yönelik olan representamen bu kişinin zihninde eşit değerde bir işaret veya olasılıkla daha gelişmiş bir işaret oluşturur. Peirce, oluşan bu yeni göstergeyi birinci işaretin yorumlayıcı (ing. Interpretant) olarak adlandırmıştır ve ona göre bu gösterge bir nesnenin, objenin yerini tutar. Fakat nesnenin yerine gerçekleştirilen bu temsili durum onun yerini her bakımdan karşılamaz; daha çok, bir türden fikrin referanslığına tekabül eder. Peirce, bu fikri representamentin temeli olarak adlandırmıştır. Burada fikir olarak anlaşılan şeyin de Platoncu anlamda ve gündelik konuşmalarda sıklıkla kullanılan kavram yani fikir (İng. idea) olduğunu belirtmiştir (Türer, 2003: 153). Kendisinden başka bir şeye işaret ettiğinde gösterge haline gelen nesne nedensellik ilişkisi olarak bile bir semiyotik ilişidir. Çünkü bu nedensellik sebep olarak yanlış adlandırdığımız ilişkinin aslında bir gösteren ve gösterilen ilişkisinden ibaret olmasından kaynaklanır.

Peirce'e göre semiyotik bilimi üç bölümden oluşur. Çünkü gösterge, temel, nesne ve yorumlayan olmak üzere üç ögeden oluşur. Bunlardan birincisi katışıksız gramerdir. Bu dilbilgisinde amaçlanan şey kullanılan göstergenin anlam kazanması için gerçeğe uygun olması gereken yanını belirtmektir. Bunlardan ikincisi mantıktır. Mantık, göstergelerin nesneye uygun olması için gerekli olan zorunlu doğruluk durumunun bilimidir. Üçüncü ve sonuncusu retoriktir. Retoriğin amacı ise, bir göstergenin bir diğer göstergeyi ortaya çıkarmasını ve üretmesini sağlayan kuralları keşfetmektir (Peirce, 1955: 99).

Peirce, göstergelerin sınıflandırılmasını üç ayrı üçlü çözümlemesi şeklinde yapar. İlk bölümler, göstergenin yalın bir niteliğine göre yapılır. İkinci bölümler, gösterge ile nesnesi arasındaki ilişkinin ya kendi başıncılığından veya nesnesiyle ilişki kurmasına ya da yorumlayıcı ile ilişki kurmasına göre ayrılaştırılır. Üçüncü bölümler ise, yorumlayıcının göstergeyi bir olasılık göstergesi ya da bir mantık göstergesi biçiminde yapılır (Türer, 2003:156).

İlk üçlüye göre bir gösterge; nitel gösterge, tekil gösterge ve kural gösterge olarak adlandırılır. Nitel gösterge bir sesin tonu veya bir kimsenin kullandığı koku gibi kendi başına bir eylemde bulunamaz, bu tür göstergenin oluşması işaretin niteliği ile ilgili değildir. Tekil gösterge nitel bir göstergeyi içerir ve gerçekten var olan bir olaydır. Kural gösterge kuralları insanlar tarafından konulmuş göstergedir (Türer, 2003: 156-157).

İkinci üçludaki gösterge; görüntüsel gösterge, belirti ve simgeden oluşur. Görüntüsel gösterge geometrik şekillerde olduğu gibi kendisi olmasa da kendisini anlamlı yapan özelliği taşıyan göstergedir kısaca belirttiği şeyi doğrudan temsil eden ve nitelik taşıyan her şey bu türden bir göstergedir (Türer, 2003: 157). Peirce' e göre bir gösterge ancak nesnesi ortadan kalktığı zaman özelliğini kaybeder. Göstergenin yorumlayanı olmaması göstergenin özelliğinde bir değişikliğe yol açmaz. Örneğin, bir plak üzerinde bulunan kurşun deliği herhangi biri tarafından ateş edilmiş olarak yorumlanmasa bile kurşun delikleri plaka ateş edildiğine dair gösterge olma özelliğini korurlar (Peirce, 1955: 104). Belirti, ateş olmayan yerden duman çıkmaması örneğinde olduğu gibi varlığına işaret ettiği nesneyle bir yakınlık ilişkisi kurar. Simge, terazi figürünün adaletin simgesi olmasında olduğu gibi ilettiği şeye doğal bir şekilde değil de rastlantısal bir bağ ile bizi ulaştırır. Simge, insanlar arasındaki uzlaşımaya dayalı olan bir göstergedir. Böylece bütün uzlaşımaya dayalı işaretler kelimeler, cümleler vb. birer simgedir.

Yukarıda sıraladığımız görüntüsel gösterge, belirti ve simge bir göstergenin nesnesiyle olan ilişkisinde birbirlerini tamamlayıcı bir yapı sergilerler. Görüntüsel gösterge, olgusal olarak nesnesiyle bir bağı olmamasına rağmen nesnesiyle kurduğu benzerlik ilişkisi ile heyecan gibi bir duygu oluşturur. Belirti ise, nesnesiyle düşünsel alanda bir zihin tarafından fiziksel bir bağ olarak yorumlanır. Simgeyi simge yapan ise, simgeyi kullanan zihnin düşünsel özelliğiyle nesnesine bağlanmasıdır (Peirce, 1955: 114).

Üçüncü üçlüye göre gösterge; terim, önerme ve kanıttır. Terim, nesnesini özellikleri açısından canlandırır, yorumlayanı bakımından nitel bir

olasılık göstergesidir. Önerme, yorumlayıcı bakımında gerçek bir varoluş göstergesidir ve bilgi iletir. Yorumlayıcı bakımından kural göstergesi olan kanıt bir simge ve kural olmak zorundadır (Türer, 2003: 158).

Peirce, göstergelerin üçlü ayrımıyla, farklı ilişkilere sahip gösterge biçimleri oluşturmayı hedeflemiştir. Bu farklı ilişkiler göstergelerin ne işe yaradığını anlamamıza yardımcı olurlar. Göstergeler bir ilişkiyi ifade ederler. Gösterge ifade ettiği bu ilişkinin harekete geçmesine olanak sağlayacak ortamı hazırlar. Peirce'ün pragmatik felsefesine dayanan gösterge dünyadaki nesnelerle kurduğu her ilişkiyle tecrübeye dayalı bilginin pozitif değerine benzer bir şekilde dünyaya ilişkin pozitif tecrübelerimizin artmasını sağlar. Bir başka deyişle dünyaya dair her tecrübi bilgi, bizim doğru bilgi alanımızın genişlemesi olarak düşünülebilir. Herhangi bir göstergenin yeni bir ilişki kurarak bir bağlantı geliştirmesi de buna benzerdir.

3. Roland Barthes'ta Göstergebilim

İngilizce konuşulan ülkelerde yapısalcılığın edebiyat eleştirilerine uyarlanması konusunda en çok bilinen kişi Roland Barthes'tır (1915-1980). Barthes pek çok kimliğe sahip olan bir yazardır. O kimi zaman göstergebilimci, edebiyatçı, çağdaş söylen bilimci kimi zaman da sanat eleştirmeni ve bir filozof olarak görülmüştür. Fransa da göstergebilim çalışmalarını etkileyen Barthes, göstergebilimi bir "serüven" gibi yaşamıştır. O'nun bu göstergebilimsel serüveninde dört değişik dönem bulunmaktadır. Barthes'ın entelektüel gelişimi ve çok yönlü olması onun semiyolojisinin de çok yönlü olmasına yol açmıştır. Barthes sosyoloji gibi kültürel çalışmalar, sanat, politika, antropoloji ve popüler medya konularında çalışmalar yürütmesi bunun en önemli göstergelerinden biridir. Bütün bu alanlara tek bir metodu uygulayan Barthes bu çalışmaları Paris'te *Ecole Pratique des Hautes* kürsüsünde yapmıştır (Kearney, 2003: 319).

Sartre(1905-1980) ve M. Ponty(1908-1961) kırk ve ellili yıllarda kültürel iklimde yeni bir metodoloji olarak varoluşçuluğu fenomenoloji ile birleştirirken, Barthes ise altmış ve yetmişli yıllarda Fransız entelektüel düşüncesine Saussure'ün yapısal dilbilim metodunu uygulayarak katkıda bulunmuştur.

Birçok alanla ilgilenen Barthes Sartre'ın özellikle bağlanma görüşünün etkisiyle *Yazının Sıfır Derecesi* adlı eserini yayımlar. Sartre'ın etkisinde kalarak yayımladığı diğer eserler ise, *Bir Heyecanlar Kuramı Tasarısı*, *İmgelem*, *Baudelaire*, *Saint Genet*, *Comedien et Martyr*'dir (Rifat, 1990:115). En basit formülasyonu ile onun yapısal felsefesi göstergebilimin ilkelerinde şöyle konumlandırılır:

“İlk olarak 1916'da yayımlanan Cours de Linguistique Générale'inde (*Genel Dilbilim Dersleri*) Saussure, genel bir göstergeler biliminin ya da Göstergebilimin (FR. Sémiologie) varlığını ilke olarak ileri sürüyordu; dilbilim bunun ancak bir bölümünü oluşturacaktı. Demek ki, geleceğe yönelik olarak, göstergebilimin konusu, tözü ne olursa olsun, sınırları ne olursa olsun, her türlü göstergeler dizgesidir: Görüntüler, el-kol-baş hareketleri, ezgili sesler, nesneler ve törenlerde, protokollerde ya da gösterilerde görülen bu tezlerin karmaşaları, “diller” oluşturmaları da, en azından anlamlama dizgeleri oluştururlar. Kitle bildirişimlerinin gelişmesinin, günümüzde bu uçsuz bucaksız anlamlama alanına çok büyük bir güncellik kazandırdığı kesindir; bu da, dilbilim, bildirişim kuramı, biçimsel mantık ve yapısal insanbilim gibi bilim dallarının başarısının anlambilim çözümlemesine yeni olanaklar sağladığı bir anda gerçekleşmiştir. Günümüzde, birkaç araştırmacının hevesinden değil de modern dünyanın tarihinden kaynaklanan, göstergebilime yönelik ısrarlı bir istek vardır.” (Barthes, 2009b: 27)

Fransız filozof ve yapısalcılık akımının kurucusu sayılan Ferdinand de Saussure ve Saussure'ün göstergebilim teorisini geliştiren Danimarkalı dilbilimci Hjelmslev (1899-1965)'den etkilenecek kalemeye aldığı *Göstergebilim İlkelerin*'de Barthes göstergebilimi bir bilim olarak ortaya koyma çabalarını gösterir. Gerçekten de Barthes bu kitabında Saussure'ün göstergebilimini

ters düz etme cesaretini göstermiştir. Saussure dilbilimi ileride kurulacak göstergebilimin alt dalı olarak görürken, Barthes göstergebilimi dilbilimin bir alt bölümü olarak görür. Bunun nedeni olarak da Barthes, moda, mutfak, yazın gibi gösterge dizgelerinin yalnızca dil ile gerçeklik ve anlam kazandığını ortaya koyar. Barthes'ın göstergebilimi onu takip edenler için ele alınıp izlenebilecek bir sistem değildir. Barthes'ın göstergebilimindeki en değişmez olguysa dili her yerde görmesidir. O nu unutulmaz kılan dili yetkin bir şekilde kullanarak yeni bir yazı türü kurmasıdır. Barthes kendi göstergebilimini dilbilimin 'çözünmesi' veya bilimsel bir dilbilimin saf olmaması nedeniyle göz ardı edilmiş anlamlamanın bütün yönleri ile ele alınması olarak tanımlar. Bu "dilin saf olmayan yönlerini, dilbilim artıklarını, herhangi bir mesajın bozulmuş biçimini derleyen bir çalışma: yani, etkin dili oluşturan arzular, korkular, ifadeler, melodiler vb." (Culler, 2008: 81) ifade eder.

Barthes göstergebilimi zamanımızda entelektüel imgelem alanı olan bir bilim olarak tanımlar. Bu alanın ilk olarak göndermede bulunduğu yer yapısal sınıflandırmanın sistemi olan Saussure, Levi-Strauss ve Lacan(1901-1981) ile başlar. Örneğin bu sistemler Barthes'ın ana teması, çağdaş sosyal bilimlerde bir tür üst-dilin kurulmasıdır. Bütün radikal sonuçlarıyla sosyal bilimin alanındaki yapısal modelin bu yayılımı Barthes'ın en orijinal atfıdır. Barthes ile beraber göstergebilim göstergelerin sosyolojik fonksiyonlarına denk gelir. Örneğin gösterenler dizgesi Charlie Chaplin filmleri, sabun reklamları, kadınların magazin reklamları, avant-garde romanlar vb. şekilde karşımıza çıkar. Bu yapısal uygulamaları Barthes translinguistic (dilbilim ötesi ya da üstdilbilim) olarak adlandırır. Bu her göstergedeki ön varsayımlar - resim veya politik slogan- yalıtılmış değildir; gösterenlerin dizgesiyle ilişkilidir. Gösterenin bağımsız bir anlamı yoktur, başka göstergelerle beraber anlam kazanır veya Barthes'ın *Göstergebilimin İlkeleri*'nde ortaya koyduğu gibi burada anlam yoktur ki, düzenlenemez ve gösterenlerin dünyası dilden başka bir şey değildir (Kearney, 2003: 320).

Bu disiplinler arası yaklaşımda temel olan, öncelikle her nesne bizim dünyamızda bir göstergedir. İkinci olarak her gösterge diğer yapısal ilişki içerisinde daima bir gösterenle yayılım kazanır. Üçüncü olarak bu ilişki dil sisteminin gizli kodları tarafından belirlenir. Barthes'a göre yapısalcı metot sadece teknik bir inceleme değil bundan daha fazlasıdır. Bu öneri toplumda ve dünyada yeni bir felsefi anlayışı ortaya çıkarmıştır. Barthes yazının sadece bir metin olmadığı ve sosyal bir yönün olduğu konusunda ısrarcıdır. Barthes'a göre, metnin anlamının ortaya konulması yazarın kişisel kimliği ile ilişkisizdir. O metnin anlamı hususunda okurunda yazarla eşit değere sahip olduğunu söyler. Barthes'a göre metinler sunucularının dil dışındaki mesajlarını göstermez. Barthes ilgisini anlamın tamamen yapısal üretilmesine yönlendirir. Ona göre anlam kolektif bilinçte, hem yazarın hem okuyucunun ve bunları içeren kültürel iklimin içerisinde meydana gelir (Kearney, 2003: 321).

1950'lerden 1970'lere kadar olan dönemde göstergebilimi bir serüven olarak tanımlayan Barthes'ın çalışmaları dört dönemde toparlanabilir. İlk dönem olan hayranlık dönemidir. Barthes bu dönemde Marx'ın, Sartre'ın ve Sussure'ün etkisinde kalarak toplumsal söylenbilim (sosyal mitoloji) diye adlandırılan ilk denemelerini gerçekleştirir (Rifat, 2009: 60). *Yazının Sıfır Derecesi* (1953) ve *Çağdaş Söylenler* (1957)'de Barthes sadece bir göstergebilimci değil aynı zamanda bir mitolog rolünde çağdaş burjuva mitlerini ve göstergeleri açıklamaya çalışır.

Saussure, Greimas ve Jacobson'dan etkilenecek yazmış olduğu *Yazının Sıfır Derecesi*'nde Barthes, başlıklandırmalardan anlaşılacağı üzere edebiyat, tarih, yazar, yazarın sorumluluğu, yazınsal çeşitler, yazınsal etkinlikler vb. dolayısıyla yazı olgusunu ele almaktadır. Yazı ona göre hem büyüleyicidir hem de masum değildir. Bu eserde asıl olan, yazının tarafsız bir şey olmadığı, yazının ve yazarın ve de okurun toplumsal ön kabullerinin ve tecrübelerinin bir yazı içerisinde nasıl bir arada bulunduğu gösterilmesidir.

“... dil ile biçem arasında bir başka biçimsel gerçeğe de yer vardır. Bu gerçek de ‘yazı’dır. Hangi yazınsal biçimi alırsak alalım genel bir ‘hava’ isterseniz, bir ‘töre’ seçimi vardır, yazar da işte burada açık olarak bireyselleşir, çünkü burada bağlanır. Dil ile biçem her türlü dilyetisi sorunundan önce gelen verilerdir, dil ile biçem Zaman’ın ve dirimsel kişinin doğal ürünüdür; ... Dil ve biçem kör güçlerdir; yazı tarihsel bir dayanışma edimidir. Dil ile biçem birer nesnedir; yazı bir işlevdir: yaratım ile toplum arasında bağıntıdır, toplumsal amacıyla dönüşmüş yazınsal dildir, insansal amacı içinde kavranan ve böylece Tarih’in büyük bunalımlarına bağlanan biçimdir.” (Barthes, 2009a: 22)

Barthes, kendinden önce ele alınan dil konusuna yeni bir yaklaşımla yazı kavramının yeni bir tanımlamasını yapar. Barthes yazı dendiğinde, beyaz yazı, konuşma veya konuşan yazı gibi farklı yazı türlerini anlamaktadır. O bu anlamalarını yapısal dilbilime borçludur. *Yazının Sıfır Derecesi*’nde Barthes’ın, yazarın varoluşsal sıkıntılarına ilişkin incelemelerinde kuramsal açıdan Sartre, Blanchot, Marx, Lukacs gibi filozoflardan etkilendiği gözlenir.

Barthes, Fransız toplumunun günlük hayatının nesnelerini birer söylen olarak ele aldığı *Çağdaş Söylenler*’de, filmlerin, reklamların, yiyecek ve içeceklerin yarattığı burjuva değerlerini, bunların ideolojik söyleme nasıl dönüştüğünü ortaya koyar. Bu çözümlemeler, toplumun altında yatan kültürel değerleri, ahlak anlayışını açığa çıkarır. Barthes, eserin son bölümü “Günümüzde Söylen”de, mitin bir söz, bir üstdil olduğunu ifade eder.

“... söylenbilimin temeli ancak tarihsel olabilir, çünkü söylen tarihin seçtiği bir sözdür, nesnelerin ‘doğa’sından fıskırmaz. Bu söz bir bildiridir. Öyleyse ille de sözlü olması gerekmez; yazılardan ya da gösterimlerden oluşabilir: yazılı bir söylem olabilir, ama fotoğraf, sinema, röportaj, gösteri, tanıtım da söylensel söze dayanak olabilir. Söylen ne nesnesiyle tanımlanabilir, ne özdeğiyle, çünkü her türlü özdek saymaca olarak bir anlamla donatılabilir: bir meydan okumayı belirtmek için getirilen bir ok da bir sözdür.” (Barthes, 2003:180)

Mitin iki işlevi vardır; mit hem gösterir hem bildirir. Mitin resim fotoğraf gibi sözlü kısmı gelip geçicidir ve ilk anlamlarından sonra başka bir değer

ifade ederler dolayısıyla mit, biçim yönünde sürekli değişim ve dönüşüme uğrar.

Barthes'a göre kültür, fenomenlerin gösterilmesidir. Kültürel kod ise, değişik sosyal grupların kendi üyelerine anlam sunan ayrımlar ve uzlaşımlar sistemidir. Barthes, *Çağdaş Söylenler*'de ele aldığı kitle kültürünün ürünlerinin gösterge sistemleri olduğunu söyler. Bu ürünlerin işlevinin “modern kapitalist toplumun gerçek doğasını mistifiye etmek olduğunu ileri sürmüştür” (Swingewood, 2010: 329).

Barthes'ın altmışlı yıllarda dilbilimin ve yapısal çözümleme yöntemlerini temele alarak çalışmalarını sürdürdüğü ikinci dönem bilimsellik dönemidir. Barthes bu dönemde, *Göstergebilim İlkeleri* (1964) ve *Moda Dizgesi* (1967) eserlerinde Saussure ve Hjelmslev'in dilbilim metodlarını temel alarak göstergebilimi bilim olarak kurmaktan ziyade sistematik olarak incelemiştir. Barthes *Göstergebilim İlkeleri* adlı eserinde göstergebilim ilkelerini “dört başlık altında ve ikili karşıtlıklar biçiminde toplar: I- Dil ve Söz; II- Gösterilen ve Gösteren; III- Dizim ve Dizge; IV- Düzanlam ve Yananlam” (Rifat, 2009: 61).

Barthes *Göstergebilimin İlkelerin*'de kurduğu disiplinin kavramlarını belirler. Bu kavramlar langue(dil) ile parole(söz), gösteren ile gösterilen, sentagmatik(dizimsel) ile paradigmatic(dizisellik) ilişkiler arasındaki ayrımlardır. Langue (dil), “dilsel dizge bir kişinin bir dili öğrenirken öğrendiği şeydir; parole (söz) ise, bir dile ait konuşmadır, yazılı ve sözlü sayısız sözcüktür” (Culler, 2008: 81). Göstergebilim, meydana gelebilecek anlamlandırıcı olayları ortaya koyan en temeldeki kurallar ve ayrımlar dizgesini niteler. Göstergebilim, insanın etrafında olup biten şeylerin bir anlamının olduğuna dayanarak bu anlamı sürekli üreten ve çoğaltan ayrımlar dizgesinin varsayılmasına dayanır. Dil, hem göstergebilimsel dizgenin örneğidir hem de göstergebilimcinin sahip olduğu gerçeklik savıdır. Göstergebilimcinin incelediği şey olan göstergebilim, dilin dünyayı nasıl ifade ettiğidir.

Barthes'a göre, göstergebilimin kanıtı dildir ve dilde önemli olan anlamdır. *Moda Sistemleri* adlı göstergebilimsel incelemesinde "moda giysileri farklılaştırarak, giysinin belirli yönleri ile dünyasal etkinlikler arasında bağlantılar oluşturarak anlam yaratan bir dizgedir" (Culler, 2008: 84). Barthes, dizgeyi betimleyebilmek için kıyafetleri gösteren fotoğrafların altındaki yazılardan hareketle sıradan giysilerin nasıl alakasız etkinliklerle ilişkilendirildiklerini ve moda dizgesindeki ayrımların neler olduğunu bulmaya çalışır.

Barthes bu dönemde bildirişim amacı içermemekle birlikte elbise mobilya gibi anlam taşıyan olguları yani "göstergeleri anlamlama kavramı yoluyla göstergebilime bağlar, göstergelerle ikincil gösterilenler ya da yan anlam gösterilenleri arasındaki bağlantılar üzerinde durur" (Vardar, 1998: 90). Barthes göstergelere bu yaklaşımıyla anlamlamayı salt gösterenle ilişkili gören diğer göstergebilimcilerden ayrılır.

1966 – 1970 yıllarında Vladimir Propp(1895-1970), Jacques Derrida(1930-2004), Michel Foucault(1926-1984), Jacques Lacan (1901-1981) ve Julia Kristeva(1941-...) gibi düşünürlerden etkilenerek *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş* çalışmasını ortaya koymuştur. Bu metin döneminde anlatı kavramını yapısal çözümlemeye dahil etmiştir. 1968-1969 ders yılında verilen seminerlerin sonucu olan *S/Z* de Barthes yapısal çözümlemeyi bırakarak metin kuramının temelini oluşturan çoğul okumayı benimsemiştir (Rifat, 2009: 61-62). Barthes avant-garde özelliğiyle yazdığı *S/Z* adlı eserinde Balzac'ın *Sarrasine* adlı eserini incelemiştir. Bu eser, Fransa'daki 1968 öğrenci olaylarıyla aynı dönemde yazıldığı için bu hareketlerle paralel eleştirel bir tavır sergilemektedir. Barthes'ın *Sarrasine* gibi kısa bir öyküyü seçmesinin sebebi

"... kısa bir anlatı üzerine çalışmak istemesidir, başka hiçbir özel çekici nedeni yoktur... SARRASINE öykünün başlığı soruya yol açıyor: Sarrasine de ne demek? Cins isim mi? Özel isim mi? Bir şey mi? Bir erkek mi? Bir kadın mı? Bu soruları, daha sonra, Sarrasine adındaki heykeltıraşın yaşam öyküsü yanıtlayacaktır." (Gülmez, 2008: 89)

Kitabı son derece dikkatli bir şekilde incelediği gözlemlenen Barthes'ın okuması okuyucu üzerinde yaratıcı bir duygu bırakır. Bu okumalar yapısal çözümlemelere yol açar ve metne çok anlamlılık yükleyerek çoğulcu bir eleştiriye katkıda bulunur. Barthes çoğulcu okuma yaparken metni sürekli parçalara ayırarak eleştirel bir bakışla okuma ve yazma arzusunu birleştirir. Böylece kuram ile uygulama bu eserde bir arada kullanılmış olur.

Barthes *Sarrasine* deki çoğul anlamı ortaya koyabilmek için öyküyü beş değişik kod ile çözümler. Yorumsal kod, anlatının akışında bilinmezliği yoğunlaştırdığı kendini kimi zaman gösteren kimi zaman ise gizlenen daha sonra tekrar kendini aşikar kılan terimleri içerir “bu terimler bazen olmayabilir de, ama çoğu kez durmaksızın yinelenirler ve birbirini izleyen bir sıra takip etmezler (Gülmez, 2008: 91). İkinci olarak anlambirimlerden oluşan Anlamsal kod ise yan anlam gösterileni ile ilişkilidir. Sonraki Simgesel kod ise, sözlüksel birimler gibi anlamlı birimler anlatıda simgesel alanlar oluşturur. Bu oluşan simgesel alanlar anlatıyı simgesel olarak okumamıza yol açar. Bu özelliğinden dolayı “Simgesel alana birbirine denk birçok giriş yapılabilir bu da derinlik ve gizi sorunsal kılar” (Gülmez, 2008: 92). Dördüncü olarak olay kodu anlatıda konusu geçen öznelere ilişkin olaylar ve davranışlara ilişkin koddur. Anlatıyı okuyan özne olayları bir gezinti veya buna benzer şekilde eylem adlarıyla sınıflandırır. Son kod olarak kültürel kod ise, anlatıdaki kültürel olan öğeleri içerir. Kültürel kod, bilginin hangi bilim dalına ilişkin olduğunu belirtir.

Barthes'ın çözümlemesinde bu beş değişik kodun olması anlatıyı meydana getiren öğeleri ortaya çıkarmaktır. Anlatıda kullanılan dilin yansız olmaması yapıttaki kodların gerek yazarın gerekse okurun bilincinde önceden var olan sosyokültürel deneyimlerle biçimlenir. Barthes'ın *S/Z* adlı eseri metnin birden fazla anlama sahip olduğunu gösterir bir çözümlemedir. Böylece okur metnin içindeki verileri yeniden düzenleme gücüne sahip olacaktır. Yani okur metni yeniden yazabilecektir.

Barthes'in son dönemini (eğer hayatının bu son bölümüne dönem demek uygunsa) Barthes'in bizzat yazı olarak kendini ortaya koyduğu dönem olarak nitelendirebiliriz. College de France da ders vermeye başladığı dönemdir. Bu dönemdeki kitapları, *Metnin Hazzı* (1973), *Roland Barthes* (1975), *Bir Aşk Söyleminden Parçalar* (1977), *Ders* (1978) ve *Aydınlık Oda* (1980)'dir. Barthes “ bir metin üstüne konuşan kişinin de yeni bir metin yarattığına ya da yaratması gerektiğine ve ancak böyle var olabileceğine inanır. Çünkü R. Barthes'e göre, metinlere yönelik çözümlemenin kesin geleceği, herhangi bir çözümleme reçetesi yaratmak değil, bir yazı olarak ortaya çıkmaktır” (Rifat, 2009: 62-63).

Barthes'in *Göstergeler İmparatorluğu*, Japonya gezisi sırasında yazdığı bir kitap olmasına rağmen Japon kültürüne ait bir eser değil yazarın Japonya'sının anlatıldığı bir eserdir. “Japon göstergesi güçlü bir gösterge: hayranlık uyandıracak derecede düzgün iyi düzenlenmiş, kendini gösteren bir gösterge. Japon göstergesinin içi boştur: Gösterileni firar ediyor, Japon gösterge boştur” (Gülmez, 2008: 96). Alıntıda geçen ‘gösterge boştur’ Barthes'in boşluk düşüncesi ile yakından ilgilidir. Barthes boş bir merkezden anlaşılanın Japonya da batıdan farklı olduğunu boşluk ve doluluk terimlerini yeniden yapılandırarak açıklar. Barthes'e göre Batı medeniyetinin şehirleri tek her zaman tek merkezlidir ve bu merkez daima doludur. Batı şehirlerinin merkezinde kamusal binalar vardır. Merkeze gitmek toplumsallığa, kamusallığa katılmak anlamına gelir. Bunun tersine Tokyo'nun ise, “ bir merkezi olmasına bir merkezi vardır ama bu merkez boştur (Barthes, 2008: 37). Tokyo şehri batıdaki şehirlerin tersine merkezinden çevreye bir bilgi yahut iktidar yaymaz. Çünkü şehir merkezinde her türlü yayılımdan uzak bir boşluk vardır. “Gösterge herhangi bir gösterilenin ‘tutmasına’ zaman kalmadan yok olup gidiyor” (Barthes, 2008: 110). Barthes merkezin boş olmasını yadsınmasını kavranacak şeylerin yokluğu ile özdeş tutuyor. *Göstergeler İmparatorluğu* yazarın Japonya'nın kültürünü anlattığı bir eserden ziyade Japonya'da ki günlük yaşam göstergelerini çözümlediği bir eserdir.

Bu döneme ait olan diğer bir eseri *Metnin Hazzı* kitabında ise, yapıt yazardan soyutlanmalıdır düşüncesine dayanarak söz birimleri ve terimleri yeniden tanımlama çabasına girer. Barthes'a göre, "metnin verdiği haz dilbilgisi kurallarına (feno-metin kurallarına) indirgenemez, tıpkı bedenin aldığı hazzın, fizyolojik gereksinime indirgenemeyeceği gibi" (Barthes, 2007: 106). Metnin okuyucuya verdiği haz dolayımın da yazı ile okur arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışır. Barthes için dil ve haz ilişkisi kitabın merkez konusudur. Bu kitap da yazı ile yazar yapısal bir karşıtlık olarak ele alınır. Kendini sürekli olarak yenileyen metin canlı iken yazar artık merkeziliğini yitirmiş adeta ölmüştür. Bu canlı metnin karşısında da arzuladığı okur kalmıştır. Okurun metinden aldığı haz ise metnin onu arzulamasında gizlidir. Barthes bunu şöyle ifade eder: "yazdığınız metin beni arzuladığını kanıtlamalıdır. Bu kanıt gerçekte vardır: yazının ta kendisidir. Yazı, dilin yaşatacağı doyumların bilimidir" (Barthes, 2007: 99). Son kertede bu kitap da Barthes metin düzleminde yazının verdiği hazdan, metni yazarken alınan hazdan ve metni okurken alınan hazdan bahseder. Bir metinden duyulan bütün hazlar o metnin tekrar tekrar üretilmesinden kaynaklanır.

Proust etkisinde kalarak yazdığı anlaşılan Barthes'ın *Aydınlık Oda* adlı eseri fotoğraf sanatı üzerine bir incelemedir. İncelenen bu fotoğraf Stendhal'in *Parma Manastırı*'nda, Waterloo Savaşı'nın başlangıcında Napolyon'un portresindeki bakışı ele almaktadır. Barthes'ın bu kitabı diğer kitaplarından farklı olarak bize bir roman tadı vermektedir. Barthes eserinde ele aldığı bir fotoğrafın bir küçük ayrıntısından hareketle o fotoğrafı çözümler. Bu da şu anlama gelir: sabit, gözümüzün önünde duran bir imgeyi bulanıklaştırarak fotoğraf sanatını bilinmezliğe doğru sürükler. Fotoğrafçılıktaki 'karanlık oda'nın mekansal anlatımının paradoksal olarak aydınlatılmasını imler bir nevi 'aydınlık oda' adı. Fotoğraf nesnesinin özelliği bir anı olduğu gibi dondurması bir kez olanı öne koymasıdır. Ama burada fotoğraf sanatı Barthes'a göre şu anı geçmişiyile birlikte ele alır. "Geçmiş, fotoğrafın merkezi olgusu olup zamana olan ilgiyi kurar, her fotoğraf anlatıcıyı sorgular, onda çizikler yaratır" (Gülmez, 2008:132). Barthes, fotoğrafları

Çözümlemeye girdiğinde artık geri dönmeyecek biçimde olan şeyin özünü araştırmaktadır. Örneğin annesinin fotoğrafını ele alırken annesi yaşarken hiç de dikkat etmediği -annesinin modayı takip etmesi gibi- fotoğrafı artık bir geçmiş zaman çerçevesinde inceler. *Aydınlık Oda* fotoğrafın dili gibi tanımlanmak istendiğinde Barthes şunu söyler:

“Fotoğrafın bir dil olduğu söylenirse bu hem doğru hem yanlış olur. Yanlış, çünkü gerçeğin benzer bir röprodüksiyonu olan fotoğraf görüntüsü, gösterge olarak adlandırılacak sürekliliği olmayan hiçbir süresiz partikül içermez: sözcüğü sözcüğüne, bir fotoğrafta, bir sözcüğün ya da harfin dengi yoktur. Ancak, bir fotoğrafın düzenlemesinin, biçiminin, gerçeklik ve fotoğraf hakkında bilgi veren ikinci bir ileti gibi işlediği ölçüde de bu doğrudur: buna yan anlam denir ve dilin alanına girer; oysa fotoğraflar her zaman düz anlam düzeyinde gösterdikleri şeyler düzeyinde yananamlar yaratırlar: fotoğraf sadece biçemi açısından ve biçemiyle dil olabilir.” (Gölmez, 2008:137)

Barthes, fotoğrafları çözümlerken fotoğrafın, kendi üzerine bilgi veren ikincil bir anlamı ifade ettiğini bu anlamında bir yananlam olarak görünmesi gerektiğini söyler. Böylelikle fotoğraf, bir mit olarak okunabilecektir. Fotoğraf gösterdiği anın düşüncelerinin ve anılarının işin içine katıldığı varlığın özünün romansı bir anlatımıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

II. BARTHES'IN GÖSTERGEBİLİMSEL EVRELERİ

A. DİL VE MİT

Sartre'ın *Edebiyat Nedir?* adlı eserine onun ismine hiç değinmeden cevap niteliğinde Barthes *Yazının Sıfır Derecesi* eserini kaleme almıştır. Sartre, edebiyatın niteliğine ilişkin olarak sorduğu soruya, çağdaş yazının estetik anlayış ve dilsel oyunlardan, toplumsal ve siyasal konulara kadar pek çok değişik açıdan cevap aramaktadır. Barthes, Sartre'ın “yazının tarih ve toplumla canlı bir ilişkisi olması gerektiği düşüncesine ve 18. yüzyıl yazarlarının hayranlık duyulacak bir konuma sahip oldukları görüşüne katılır” (Culler, 2008: 30). Barthes'ın Sartre'ın katılmadığı düşüncesi ise “ne yaptığını bilen ve modernlik yanlısı yazını utanılacak, ahlak değerlerinden yoksun bir sapkınlık ya da ‘sözcüklerin kanseri’ konumuna getirecek bir dil ve yazın tanımındır” (Culler, 2008: 30). Barthes için dil olgusu, sadece öznelarası iletişimi olanaklı kılan bir araç değildir. Dil, bilinçli veya bilinçsiz yaptığımız eylemlerdeki zihinsel tercihlerimizi meydana getiren bir olgudur. Barthes'a göre, dilin bütün bir tarih boyunca kullanılagelmesi dilin olgusal anlamda yazara hükmetmesini ifade eder. Dil kendi doğallığı içerisinde bütün bir yazınsallığı çerçeve içerisine alır. Dil, göstergelerin toplamına indirgenemeyecek denli geniş bir dizgeyi ifade eder. Dil, yazarı öyle bir çevreler ki yazar sadece dilin olanakları içerisinde yazar ve dil, kendi tanımında anlaşılacağı üzere toplumsal bir nesnedir. O dil ile biçim arasında yapısal bir karşılık kurarak “dil Yazın'ın berisindedir. Biçemse nerdeyse ötesinde: yazarın bedeninden ve geçmişinden bir takım imgeler, birde konuşma biçimi, bir sözcük dağarcığı doğar ve yavaş yavaş sanatının özdevinileri (Automatisme) olur” (Barthes, 2009a: 20). Barthes'ın biçimden anladığı hiçbir biçimde seçimin, yazım alanında düşüncenin ürünü olmadığı,

yazarın kendisinin mizacının dönüşümüdür. Sözün yatay yapısına karşın biçimin dikey bir yönü vardır. Dilin ufku yazarın biçimindeki dikeyliği kapsadığından yazar, bu noktada ne bilinçli ne de bilinçsiz seçim yapma özgürlüğüne sahip değildir.

Barthes, savaş yıllarından sonra dillendirilen ve siyasal açıdan dilin dolaysızlığı ve dilin hiçbir yananlama sahip olmadığı sadece düz anlamlı oluşuna karşı çıkmaktadır. Burada, önümüzde, işlevi artık yalnızca iletişim kurmak ya da ifade etmekle sınırlı kalmayıp hem tarihten hem de üstlendiğimiz konumdan oluşan dil ötesi bir şeylerin ortaya konulmasını da içeren bir yazma biçimi vardır (Barthes, 2009a: 13). Barthes, dil içindeki bütün yazıların toplumsal olan bir göndermede bulunduğunu söyleyerek dilin hiç de saydam bir şey olmadığına vurgu yapar. Barthes yazın tarihini bir göstergeler tarihi gibi okur.

Barthes için Edebiyat, Sartre gibi sadece birincil anlamları içermez. Yazar bir edebi eser meydana getirirken yazarın dili ona önceden kalan bir mirastır. Yazarın kullandığı biçim de onun bireysel tecrübelerinden hareketle tarih de mevcut bulunan potansiyel alışkanlıklardan seçerek türettiği bir şeydir. Yazma biçiminden (biçim) anladığımız okurun bireysel ve toplumsal olasılıkları göz önünde bulundurarak yazıyı anlamasıdır.

Barthes, Fransız yazınında 17. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan kısmı klasik yazı dönemi olarak görür. Klasik yazınında anlatılarda geçen olayları son derece düzenli ve anlamlandırılabilir bir evren tasarımına dayandığını vurgular. Klasik yazın içerisinde Balzac(1799-1850) ve Flaubert(1821-1880) gibi yazarların biçimlerinde değişiklik gözlemlenebilir. Özellikle Fransız ihtilali sonrasında kendi çıkarlarını gözetken burjuva sınıfının temel anlayışları belirginleşmeye başlamıştır. Yazı artık kendinden önceki gibi evrensellik üzerine değil yazın'ın biçimi üzerine odaklanmaya başlamıştır.

Barthes 'sıfır derece yazı' ile Albert Camus(1913-1960)'ye gönderme yapmaktadır. Barthes'a göre Camus'nün yazdıkları öz bilinçli bir şekilde

sorumluluk barındırır. Camus'nün yazıları “ ‘yazın’a ve onun anlam ve düzen varsayımlarına karşı mücadele eder. Ciddi yazın kendisini ve kültürün dünyayı düzenlemekte kullandığı töreleri sorgulamalıdır; ciddi yazının potansiyeli burada yatar” (Culler, 2008: 33). Barthes, bununla yazının ilelebet kalıcı olmayacağına törelerin dil yoluyla dönüştürülerek sürekli yeni bir yazın biçimi ortaya konacağını vurgulamaktadır. Barthes yazın tarihçilerini bir yöntemden yoksun olmakla itham eder. Buna rağmen kendisinde klasik yazından ne ifade ettiği açıkça ortada değildir.

Kısaca, Barthes'ın yazın tarihini üç unsurun belirlediği görünmektedir. İlki, yazınsal dilin siyasal ve tarihsel sorumluluğunu ortaya koymasındır. İkincisi, okunabilen, yazılabilen, saydamlık içeren ve özbilinçli olan yazıyı 1848 öncesi betimlenebilen ve özbilinçlilik içermeyen yazıdan ayırmasıdır. Son olarak da, dilin göstergeleri üzerinde durarak yan anlamlara dikkatimizi çeker ve bu yan anlamlar da onda mit adını alır.

Barthes *Çağdaş Söylenler*'de Fransız modern toplumunda insanları her yönden çepeçevre kuşatmış olan reklamlardan filmlerden yiyecek ve içecekler gibi bütün gündelik yaşamın nesnelerini söylem olarak ele almaktadır. Barthes, pek çok iletişim aracı vasıtasıyla bu gündelik nesnelerin oluşturduğu burjuva değerlerin, tartışılmaz ideolojilere nasıl dönüştüğünü inceler. Barthes'ın bu çözümlemeleri Fransa da ki burjuva ideolojisini yansıtan kültürel durumları inceler. Barthes “Günümüzde Söylen” başlığında mitlerin düzenini yapısal dilbilim ve göstergebilim dolayımında ele alır.

Barthes için mit, sıradan bir söz olmayıp anlamını tarihte ve toplumda bulur. Mit “daha başlangıçta, önemle belirtilmesi gereken şey söylenin bir bilişim dizgesi, bir bildiri olduğudur. Böylece, söylenin bir nesne, bir kavram ya da bir düşün olamayacağını görüyoruz; bir anlamlama biçimidir söylen, bir biçimdir” (Barthes, 2003: 179)

Miti bir bildiri olarak gören Barthes, onu incelemek için dilbilimin yetersiz kaldığını ifade eder. Mitsel gösterge yazılı ve görsel olabildiği için

bunları incelemek göstergebilimin alanına geçer. Bu noktada gösteren gösterilen ilişkisinde mitin işlevi hem göstermesi hem de bildirmesi yönüyle ele alınır. Bu yönüyle göstergeler mitsel söylemin içerisinde yer alırlar. “Söylensel sözün dil olarak ele alınması gerektiği anlamına gelmez bu: doğrusu, söylen dilbilime de uzanan genel bir bilimin alanına girer, bu bilimde göstergebilimdir” (Barthes, 2003: 181).

Barthes Saussure'den hareketle mitsel gösterenin, gösteren ve gösterilen den oluştuğunu vurgular. Barthes, Saussure'e ilave olarak göstergelerin hem bir imge hem de nesne olabileceğini ekler Barthes'ın burada gündeme getirdiği en önemli kavramsallaştırma anlamlamadır. Barthes, *Çağdaş Söylenler*' de 'tutkuyu' simgeleyen bir demet gül örneği ile açıklar.

“... ona tutkumu anlattırıyorum. Burada bir gösteren, bir gösterilen, birde güller ve tutkum yok mudur? Bu bile değil: doğrusunu söylemek gerekirse yalnızca 'tutkusallaştırılmış' güller vardır burada ama çözümleme düzleminde üç terim yer alır; çünkü tutkuyla yüklenmiş güller kusursuz ve doğru olarak güllere ve tutkuya ayrılabilirler: güller ve tutku, birbiri ile birleşerek gösterge dediğimiz bu üçüncü terimi oluşturmadan öncede vardır. Yaşam düzleminde asıl gülleri taşıdıkları bildiriden ayırmazsam çözümleme düzleminde de gösteren olarak güllerle gösterge olarak gülleri birbirine karıştıramam: gösteren boştur gösterge ise doludur, bir anlamdır.” (Barthes, 2003: 182)

Barthes için bu göstergebilimsel dizge mit incelemeleri için şöyle bir önem taşımaktadır: bu üç boyutlu dizge mit söz konusu olduğunda ikincil bir dizge ortaya koyacaktır. Çünkü Barthes'a göre mitin bu ikincil durumu bir önceki aşamadan yola çıkılarak meydana gelir. Birinci dizgede gösterge; kendisine bağlanan ikincil dizge olarak söylenin gösteren'i olur. Ve ikincil düzeyde bu üç boyutlulukla birlikte söylen burada Barthes'in deyimiyle bir göstergeler toplamı bir toplam gösterge halini alır. Barthes “Günümüzde Söylen” adlı yazısında bu iki gösterge dizgesini ifade ettiği bir şema çizer. Bu şemada birinci üç boyutlu göstergebilimsel dizge dil alanını; bunun üzerine inşa olan ikinci göstergebilimsel dizge mit alanını belirtmektedir.

Barthes ilk dilsel dizgeye mitin üzerinde inşa edildiği yani kurulduğu dil olması dolayısıyla buna 'nesne-dil'; ve ikinci dizgeye de içinde birincisini barındırması dolayısıyla o dili aşan bir dizge olarak 'üst-dil' diyecektir. Ve yine Barthes'e göre 'üst-dil'i sorgulayan bir göstergebilimci 'nesne-dil'in araştırılmasına ihtiyaç duymayacaktır, bu düzeyin toplam göstergeye ya da söylene yaptığı katkı ölçüsünde önemi vardır yalnızca. Tam da bu nedenden ötürü yazı ile resim aynı biçimde değerlendirilebilir. Barthes'ın deyiimiyle söylenin eşiğinde aynı biçimde duran birer göstergedirler (Barthes, 2003:184).

Barthes, ortaya koyduğu bu bağlamı şu ünlü örneği ile açmaktadır:

"Berberdeyim, Paris-Match'in bir sayısını uzatıyorlar. Kapakta, Fransız üniforması giymiş genç bir zenci, gözleri yukarıda, hiç kuşkusuz üç renkli bayrağın bir kıvrımına dikili, asker selamı veriyor. Resmin 'anlamı' bu. Ama bu önce olsun olmasın bana neyi belirttiğini görüyorum: Fransa büyük bir imparatorluktur, renkli renksiz tüm oğulları bayrağının altında bağlılıkla hizmet eder, sözde sömürgecilik suçlayıcılarına bu zencinin sözde sömürücülerine hizmet etme çabasından daha iyi bir yanıt olamaz. Böylece burada da büyütülmüş bir göstergesel dizge karşısındayım: daha önce bir ön dizgeden oluşmuş bir gösteren var (bir zenci asker Fransız selamı veriyor); bir gösterilen var(buda amaçlanmış bir Fransızsalık ve askersellik karışımı); son olarak ta gösteren içinde gösterilenin 'varlık'ı var." (Barthes, 2003: 185)

Bu örnekte Barthes'ı dile getirdiği çözümleme modelinin öğeleri yerli yerine oturmaktadır. Örneğimizdeki gösteren terimi hem dilsel dizgenin son terimi hem de mitsel dizgenin ilk terimi olarak konumlanır: ilk dizgenin son terimi olarak ' bir zenci Fransız askerin selam verışı' dil düzleminde 'anlam' olarak; mit düzleminde 'biçim' olarak karşımıza çıkar. 'kavram' burada çözümleme modeline uygun olarak gösterilen konumundadır ve bu ikilinin bağıntısı ilk dizgenin gösterge'si olarak konumlanır. Bu noktada mit dizgesine geçilip aynı model işletildiğinde, mitin üçüncü terimi olan ve toplam dizgenin son terimi olan anlamlamaya varılır.

Barthes'ın şematize ettiği bu dizgede birinci düzey anlam, ikinci düzey ise anlamlama ile sonuçlanır. Birinci düzeyde anlamın açığa çıkışı dilbilimsel iken ikinci düzeyde 'anlamın bozulması'yla anlamlama söylenbilimsel hal alır. Barthes'ın deyişiyle, "söyleni tanımlayan da anlamla biçim arasındaki bu sonu gelmez saklambaç oyunudur" (Barthes, 2003: 187). Dil dizgesindeki gösteren ve gösterilen olarak biçim ve kavram'ın oluşturduğu gösterge olarak anlam, söylen dizgesinde, bu dizgenin kavramı tarafından yutulacaktır. Bu noktada örneğimize dönersek Paris-Macth dergisinin kapağındaki Fransız bayrağını selamlayan zenci asker resminde; 'selam veren zenci' Fransız imparatorluğunun bir simgesi değilken; öte yandan tarihsel, amaçlı, söylenin itkisi olan 'Fransız imparatorluksallığı' ile birlikteliği mitsel dizgeyi tamamlar. Böylelikle söylene yeni bir öykü yerleşir.

Mitsel dizgenin gösterileni olarak kavram, tarih gibi birçok noktadan beslenmesi açısından ne kadar geniş bir alana karşılık gelirse gelsin aslında sonsuz sayıda gösteren ile her seferinde kavram değişmeden tekrar tekrar sunulur. Barthes'e göre:

"Kavramın böyle farklı biçimler içinde yinelenmesi söylenbilimci için önemlidir, söyleni çözmeyi sağlar: amacı ortaya çıkaran bir davranıştaki ısrardır. Bu da gösterilenle gösterenin oylumları arasında düzenli bir bağıntı bulunmadığını doğrular: dilde, bu bağıntı oranlıdır, sözcüğü ya da hiç değilse somut birimi aşmaz. Söylende, tersine, kavram gösterenin çok büyük bir alanına yayılabilir: örneğin koca bir kitap tek bir kavramın göstereni olabilir; bu karşılık, küçük bir biçim (bir sözcük, görünmek koşuluyla, ikincil de olsa bir devini) çok zengin bir tarihle kabarmış bir kavrama gösterenlik edebilir." (Barthes, 2003: 188)

Kavramın gösteren ile kurduğu bu ilişki, kavramın gösteren karşısında değişmez, bozulmaz bir yapısı olduğunu düşündürebilir. Fakat durum hiç de böyle değildir. Tarihten beslenen ve tarihsel bir arka plana sahip olan kavram, miti oluştururken nasıl üretilmişse aynı şartların etkisi ile yok olabilir.

Barthes'ın mit anlayışını konumlandırmak için mitsel biçim içerisinde kavramın yerini iyice netleştirmek gerekir ki, miti anlamak için hayati öneme sahip olan 'anamlama' terimini açıklamaya geçebilelim. Barthes için "Anamlama söylenin kendisidir, tıpkı Saussure'de gösterenin sözcük (daha doğrusu somut kendilik) olması gibi...Söylen hiçbir şeyi saklamaz: işlevi bozmaktır" (Barthes, 2003: 187). Söylen dizgesi içerisinde gösteren ve gösterilen ilişkisi bir gizleme ve örtme ilişkisi değildir. Kavram miti oluşturabilmek için tamamen bilince açık bir yapıdadır. Kavramın amacı gizlenmek değil gösterilmektir. Bireysel yahut toplumsal hafıza içerisinde var olur. Çağrışımsal bir toplam olarak uzamsal olmayan bir açıklıktır. Kavrama karşıt olarak uzamsal bir varoluş biçimi olarak karşımızda duran ise, mitin gösterenidir. Gösteren nasıl bir söylen içinde yer alıyorsa içinde yer aldığı mite göre çizgisel ya da çok boyutlu olabilir. Fakat nasıl bir mit içerisinde yer alırsa alsın gösteren, kendini oluşturan öğeler arasında konumsal bağıntılar olan uzamsal bir terimdir. Mit içerisinde dilsel dizgenin anlamının mitin kavramı ile kurduğu ilişkinin açık olmasının nedeni bu ilişkinin bir bozma ilişkisi olmasıdır. Dil dizgesinde gösteren kavram tarafından bozulamaz. Çünkü bu dizgede gösteren henüz boştur. Mit dizgesinde ise, gösteren bir önceki dizgenin gösteresi olarak bir anlam taşıdığından mit dizgesinin kavramına bir direnç gösterecek bu yüzden de anlam, kavram tarafından bozulacaktır. Kavram, anlama ihtiyaç duyar. Anlamın var olmasına ihtiyaç duyar. Kavramın anlamda istemediği onun taşıdığı bellektir. Barthes'ın ifadesiyle, "tümüyle kavramın boyunduruğuna girmiş sözdürler. Kısacası, kavram anlamı bozar, ama yok etmez: bir sözcük çelişkiyi açıklayacaktır: onu yabancılaştırır" (Barthes, 2003: 190).

Barthes için, mit içerisinde karşıtlık barındıran bir dizgedir. Mitin doğası gereği bu karşıtlık vardır. Mitsel gösteren karşıtlığı taşır mite, gösteren bir yandan anlam olarak dolu diğer yandan biçim olarak boştur. Mitsel gösteren üzerinde oynanacak bir anlam olarak orda durmak zorundayken anlamlandırmayı çağırarak boş bir biçim olarak da orada hazır bulunmalıdır. Barthes'a göre;

“Söylen bir değer’dir, yaptırımı doğruluk değildir: hiçbir şey sürekli başka yerdelik olmasını engellemez: elinin altında her zaman bir başka yer bulundurması için gösterenin iki yüzü olması yeter: biçimi sunmak üzere anlam, anlamı uzaklaştırmak için de biçim hep hazırdır.” (Barthes, 2003: 191).

Mitsel gösterenin söylene taşıdığı bu biçim ve anlam kovalamacası kendini tekrar eden bir döngü oluşturur. Miti okuyan biri için bu kırılmaz bir döngü, durmaz bir devinimdir. Bu döngü anlamlamayı belirleyecektir. Mitsel gösterendeki bu çift anlamlılık anlamlamada bildirme ve saptama sonuçlarını doğurur.

Tarihsel özelliklerini bütün orijinalliği ile koruyan Bask bölgesinin evlerini gördüğümüz zaman bizi sarıp sarmalayan şey bir mimari birliğidir ve bu da bize bu evlerin o kültürün bir ögesi olduğunu düşünmemizi sağlar. Fakat başka bir ülkede bu evleri çağrıştıran mimari özelliklerle karşılaştığımızda “karşı konulması zor kişisel bir çağrı almış gibi olurum; üstelik onda Basksallığın ta kendisini görmeye çağırırım” (Barthes, 2003: 192). Barthes’in burada söylen çözümlemesinde vurguladığı nokta söylenin ‘buyurucu’ ve aynı zamanda ‘sorgulayıcı’ bir özellik taşıdığıdır. Bu Basklı olmaya yönelik mitsel dizgesinin çağırıcılığı kişiye özel bir durumdur. Mit kişiyi Bask evleri ile ilgili geçmişimden yakalayarak bir anlamalama içerisine sürükler. Başka bir örnekte Barthes mitsel sözün buyurucu ve sorgulayıcı niteliğini şöyle ifade eder:

“Sözcüğün hem fiziksel, hem hukuksal anlamında bir tür karar vardır burada: Fransız imparatorluksallığı selam veren zenciye yalnızca araçsal bir gösteren olmaya yargılı kılar: zenci bana Fransız imparatorluksallığı adına seslenir; ama, aynı anda, zencinin selamı kalınlaşır, camlaşır, Fransız imparatorluksallığını temellendirmeye yönelik, bir gerekçe olarak donar. Dilin yüzeyinde bir şey olmuştur: anlamlamanın kullanımı buradadır, olgunun ardında gizlenmiştir, ona bildirici bir görünüş verir; ama, aynı zamanda, olgu amacı felce uğratar, kımıltısızlığın rahatsızlığı gibi bir şeyler verir ona: suçsuzlaştırmak için, onu dondurur. Söylen çalınmış ve geri verilmiş sözdür de ondan. Ancak

geri getirilen söz tümüyle çalınmış söz değildir artık: geri getirince, tam yerine koymamışlardır. Söylensel sözün bu donmuş görünüşünü bu kısa hırsızlık, bir hilenin bu gizli anı oluşturur işte.” (Barthes, 2003: 193)

Barthes, Saussure’e benzer şekilde dilde sessel imgelerin nedensiz (arbitrary), göstergelerin nedensiz olduğunu kabul eder. Barthes her mitsel göstergenin her zaman nedenlilik taşıdığını ifade eder. Bu da dilsel dizge de nedensiz bir ilişki ile kurulan göstergenin söylen dizgesinde ancak bir nedenlilik ilişkisi ile kurulabileceği anlamına gelir. Bunun nedeni dilsel dizgede gösterenin boş olarak kavramı yüklenmesidir. Burada nedenlilik kurulabilecek bir ilk anlam yoktur. Mit dizgesinde ise, gösteren dilsel dizgenin göstergesi olarak anlam taşır ve kavramın göstereni ile ilişkisinde bu anlamla bir uygunluk taşıması gerekir. Öyleyse her durumda mitsel dizge içerisinde bir nedenlilik aranır. Mitsel gösterenler çokluğu içerisinde gösterenler kavramla kurdukları bu nedenlilik ilişkisi ile mit için uygun olduklarını gösterirler. Buna göre aynı mit için birden çok gösteren bulabilirim.

Barthes mitin gerek anlam gerek biçim yönünden gösterenin gerek boş gerekse dolu ikili anlamını göz önünde bulundurarak nasıl algılanması gerektiği üç değişik okumayla gösterir:

“1-Bir boş gösterene yönelirsem, kavramı söylenin biçimini çift anlamlılığa kaçmadan doldurmaya bırakırım, böylece anlamlamaların yeniden düzanamlı oldukları, yalın bir dizgeyle karşı karşıya bulunurum: selam veren zenci Fransız imparatorluksallığının bir örneğidir, onun simgesidir. Bu uydurum biçimi söylenin üreticisinin uydurumudur örneğin, bir kavramdan yola çıkıp ona bir biçim arayan gazete yazarının uydurumudur.

2-Uydurumu içinde biçimin anlamını, dolayısıyla birinin ötekinde yarattığı bozulmayı açıkça seçebildiğim, dolu bir gösteren üzerinde yaparsam, söylenin anlamlamasını bozarım, onu bir aldatmaca olarak ele alırım: selam veren zenci Fransız imparatorluksallığının kandırmaca’sı. Bu tür uydurumlar söylenbilimcilerin uydurumlarıdır: söyleni çözer, bozulmayı anlarlar.

3-Son olarak uyarlamayı içinden çıkılmaz bir anlam ve biçim bütünü olarak söylenin göstereni üzerinde yaparsam, bulanık

bir anlamlama elde ederim: söylenin oluşturucu düzeneğine, kendine özgü devinisine uygun davranmış olurum: selam veren zenci ne örnektir, ne simge, hele kandırmaca hiç değildir. Fransız imparatorluksallığının varlığının ta kendisidir.” (Barthes, 2003: 195)

Burada gözümüze ilk çarpan mitin yıkılmasıdır. Mitin amacı ifşa edildiğinde artık söylen bir okurla değil de bir mitolog ile karşı karşıyadır. Mitin içindeki mitsel gösterenin dilsel dizgeden getirdiği anlamı ve mitsel dizgede nasıl bir bozulmaya uğradığını gördüğümüzde mit karşımıza bir aldatmaca olarak çıkar. Aksine miti öğelerinin bütünü olarak gördüğümüzde söylenin oluşum nedenine uygun olarak mitle ilişkiye geçmiş oluruz. Mitle bugünde bizim için ortaya konmuş bir şey olarak ilişkiye geçtiğimizde miti bütün gerçekdişı doğasına rağmen doğru olduğunu kabul ederiz. Mitsel düzenin toplumsal karşılığını bulması onu okurun ortaya çıkarması ile mümkün olur. şayet Paris sokaklarında gezen biri Bask bölgesine has evlerin mimari özelliklerini taşıyan evlerle karşılaştığında baktığı evlerde Basklılığı görmüyorsa bunu ona yüklemeye gerek yoktur. Eğer görüyorsa mit kavramına uygun kurulmuştur. Barthes'ın mitin bir açıklık olduğuna dair düşüncelerine dönersek, Basklılığın görülmediği durum yani kavramın göstereniyle nedenlilik ilişkisinin görülmediği durum bir söylen durumu olamaz. Mit bir örtme yahut bir aldatmacadan ziyade bir bozmadır.

“Selam-veren-zenciye salt imparatorluksallık simgesi olarak okursam, imgenin gerçekliğinden vazgeçmem gerekir, araç olup değerini yitirir. Tersine, zencinin selamını sömürgeciliğin kandırmacası olarak çözersem, nedenin kesinliği altında söyleni daha da kesin bir biçimde yok ederim.” (Barthes, 2003: 196)

Böylece imparatorluksallık Fransız imparatorluğunun tarihinden kopup bugünde varolan bir doğa durumu haline gelir. Bu mitin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bir doğruluk olarak ortaya çıkmasından kaynaklanır. mitin bu doğrulanmışlık üzerine kurulan doğası taşıdığı amacı da kaçınılmaz olarak doğa durumu haline getirir. Mit, her ne kadar böyle olmasa da kendini anlamın kavram tarafından kurulması gibi sunar.

Mit kendi içerisine kapalı yapıya sahiptir. Yani mit okumaları söylene ne bir şey katar ne de bir şey eksiltir. Doğallaştırma mitin belirleyici işlevi olarak mitin temelinde yer alır. Doğallaşma mitsel dizgede kurmaca olarak ortaya çıkan nedenliliğin dilsel dizgedeki doğal nedenlilik gibi kendini doğal bir nedenlilik olarak sunmasıdır. Bu yüzden söylenin yaşanması hiçbir sorun yaratmaz. Barthes'ın ifadesiyle “Her göstergesel dizge bir değerler dizgesidir; söylenin tüketicisi anlamlamayı bir olaylar dizgesi olarak benimser: yalnızca göstergesel bir dizge olan söylen onun için olgusal bir dizgedir” (Barthes, 2003: 198). Sonuçta biz amaçları örtük olduğu için miti gönül rahatlığıyla yaşıyor değildir. Söylenin tümüyle doğallaşması yüzünden bu böyledir.

Söylenin ayırıcı özelliği Barthes için söylenin her zaman dilden çaldığı bir şey olduğudur. Söylen anlam olsun olmasın kendi dizgesini geliştirir. Barthes'ın ifadesiyle, “Söylen her zaman dilin çalınmasıdır. Selam veren zenciye, akıllı kahverengili köşkü çalarım, ama bunları birer örnek ya da simge yapmak için değil, onların içinden imparatorluğu, Bask nesnelere ilgiyi doğallaştırmak için çalarım” (Barthes, 2003: 198).

Barthes'a göre söylenin doğallaşmasının karşısında durabilecek tek bir dil durumu vardır o da, ‘sıfır noktası’ olarak adlandırılır. Mitler ise hep bir dil dizgesi üzerine yani yok denecek kadar az bile olsa bir anlam üzerine kurulur. Söylen bu anlam üzerinde sınırsız bir tasarrufa sahiptir. Anlamı herhangi bir şekilde yeniden anlamlandırabilir. Barthes'in deyimiyle, “Söylenin en sık çaldığı dizge olan dil zayıf bir direnç gösterir. Kendisi de bir takım söylensel yönelimler, kendisini kullandırtan amacı ortaya koyacak bir göstergeler aygıtı taslağı içerir: dilin anlatımsallığı diyebileceğimiz şeydir bu” (Barthes, 2003: 198). Dilin söylene sunduğu anlam hep bir eksiklikler toplamı gibidir. Bu yüzden söylen kendine yerleşmek için bir sürü boşluk bulur. Anlam dilsel dizgeden mitsel dizgeye birçok boşlukla gelir. Söylenin dili çalması da dilin bu mitsel eğilimi sayesinde mümkün olur.

Mit, her şeyin içine sızabilir görünmektedir. Barthes'in ‘matematik dil’ örneğinde olduğu gibi söylen anlam boşluğu olmadığı düşünülen nesne-

dillerin içine bile sızar. Söylenin burada doldurduğu anlamın boşlukları değildir. bu dolu anlamı tamamen alır ve bir gösteren haline dönüştürür. Söylene gösterilen direncin büyüklüğü söylenin ne kadarını ele geçireceğiyle doğru orantılıdır. Yine Barthes 'şiir dili'ni de söylene karşı direnç gösteren bir başka örnek olarak verir. Barthes'a göre şiir, söylenin yaptığıının tersini yaparak gösteren ve gösterilen arasındaki bağıntıyı sündürür ta ki nesnesine geri dönene kadar bu devam eder. Barthes'ın ifadesiyle, "söylen göstergelerin görünüşteki düzensizliğini, temel bir düzenin şiirsel yüzünü boş bir gösterene dönüştürür, bu boş gösteren de şiiri belirtmekte kullanılır" (Barthes, 2003: 200). Görüldüğü gibi şiirin bu tersine işleyişi söylen için bulunmaz bir fırsata dönüşmüştür. Söylen istediği gibi kullanabileceği bir boş gösteren bulmuştur.

Mitin birçok dilde birbirinden farklı dirençlerle nasıl karşılaştığını ve bunları nasıl dize getirdiğini görünce söylenin bu tür doğrudan karşı koymaları kendi silahı haline getiren bir güç olduğunu anlamış oluyoruz. Barthes ise söylenin bu tür karşı çıkışlarla yenilemeyeceğini, miti yenmenin tek bir yolu olabileceğini şöyle ifade eder. "söylene karşı en iyi silah belki bu söyleni de söylenleştirmek, bir yapay söylen üretmektir: bu yeniden kurulan söylen gerçek bir söylenbilim olacaktır. Söylen dilden çaldığına göre neden söylen de çalınmasın?" (Barthes, 2003: 201). Böylelikle bir mitin dil dizgesine yaptığı şekilde yeniden mitleştirilmesi gerçekleşir. Barthes'ın 'yapay mitbilimler' olarak adlandırdığı yeni bir söylen ortaya çıkmış olur.

1. İdeoloji ve Mit İlişkisi

İnsanın kendisiyle, evrenle, çevresiyle, olay ve olgularla olan ilişkisinde hep bir anlamlama çabası vardır ve bu anlamlandırmayı dil ile yapar. İdeoloji Grekçe, eidos ve logos kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir kavramdır. İdeoloji kavramı ilk defa Fransız aydınlanma filozoflarından Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından bilim adamlarının zihinlerinin ön yargılarla dolu

olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. İdeolojiyi daha açık kılmak için Destutt şunları söyler:

“İlk kez bir arkadaşınız hepinize çok saçma gelecek herhangi bir fikre inatla bağlandığında, onu dikkatle izleyin. Onun, size apaçık görünen nedenleri anlamasının imkansız olduğu bir ruh hali içinde olduğunu göreceksiniz. Aynı fikirler, onun zihninde daha önceden sizinkinden bambaşka bir düzenle sıralanmış ve doğrulanmadan önce tartışılması gereken pek çok başka fikirle bağlantılıdır.” (Dijk, 2003: 15)

Destutt de Tracy ideolojiyi görmüş olduğumuz gibi daha çok psikolojik ve bilişsel yönüyle ele almıştır. Destutt ideolojiyi pozitif ve sosyal bilimleri kapsayan insanın bütün düşüncesine hükmetmek amacıyla kavramsallaştırmıştır. Ona göre ideoloji, dinin yerini almalı ve toplumu yönlendirmelidir. Tracy’nin toplumu yönetme ve düzenleme görevi verdiği ideolojisi, dil ile düşünce ilişkisi üzerine kuruludur.

Tarihsel seyir içerisinde bu kavram düşünceler bilimi anlamında kullanılmış ve düşüncelerin doğal kaynaklarını araştırmak onun konusuna dahil edilmiştir. Bu türden bir sözlük anlamı verilmekle birlikte ideolojinin çok geniş bir kullanım alanı vardır. Örneğin edebi kuram eleştirmeni Terry Eagleton *İdeoloji* adlı eserinde ideolojinin muhtemel tüm tanımlarını içermeyecek tarzda bir tanımlamaya girişmiştir. Eagleton’ın altı değişik şekildeki tanımı şöyle özetlenebilir:

“...toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten maddi süreç; bir grubun ya da sınıfın içinde bulunduğu durumu simgeleyen inanç ve fikirler; iktidarın yeniden üretilmesini ifade eden söylemsel alan; grup çıkarlarının meşrulaştırılması; bir yönetici sınıfın fikirlerinin çarpıtma yoluyla meşrulaştırılması ve altıncısı toplumun maddi yapısından kaynaklan inançlar.” (Eagleton, 1996: 55-57 & Çağan, 2008: 12)

Eagleton’ın vermiş olduğu bu tanımlar ideolojinin ne kadar değişik biçimde kullanıldığını göstermektedir. İdeolojinin tek bir tanımını vermek kavramı yanlış anlamamıza yol açar. Bu yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırmak

için kavramın tarihsel gelişimine bakmamız faydalı olacaktır. Tarihi çerçevede ideoloji kavramına bugün kullanılan şekliyle anlamını (durağan bir şekilde ele almayarak) katan Karl Marx (1818-1883)'tır. Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* adlı eserinin önsözünü ideoloji tartışmalarına ayırmıştır. Marx'a göre:

“İdeler, sanat, hukuk, din vb. bir başka ve kuşatıcı anlamıyla ideoloji, sürekli biçimde ekonomik kategorilerle birlikte ele alınmalıdır. Kuşkusuz bu ekonomik kategoriler, çözümlenmesi yapılmak istenen ideye denk gelecek kategoriler olmalı ve toplumsal gerçekliği ile düşünülmelidir.” (Özbek, 2011: 52)

Marx, bu yaklaşımıyla kendisinden önceki düşünürlerin idenin kaynağını yine ide olarak görmelerine bir tepkidir. Marx, idelerin kaynağını insanların somut üretim ilişkilerinde görür ki bu da onun kendinden önceki düşünürlerden farklılığını gösterir. Marx'ın bu imlemesi 'alt yapı' ve 'üst yapı' ayrımında temellenir. Marx, dünyayı ve onun içinde olup biten her şeyi özdeksel olarak açıklama çabasıdadır. Marx, *Alman İdeolojisi* adlı eserinde bilinci belirleyen yaşam olduğunu vurgular. “İdeoloji, yanlış toplumsal bilinç olarak, gerçek yapıları çarpıtan, onların karşısında kör olan bir toplumsal bilinçtir” (Özbek, 2011: 63). Marx'a göre bilincin yanlış oluşması insanların toplumda üretime girmelerinin kendi iradelerine uygun olarak değil de bir zorunluluk içerisinde girmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. İnsanın içerisinde bulunduğu üretim ilişkileri onun toplumsal bilinçliliğini de belirler. Bu ekonomik süreç aynı zamanda insanın politik, dinsel, hukuki ve benzeri gibi düşünce yapısını da bütün hayatı boyunca etkisi altına alır. Marx üretim güçlerine egemen olanların insanların düşüncelerini yönlendirdiğini belirtir. Ekonomik yapıyı ve üretim güçlerini elinde bulunduran egemen sınıflar, toplumun düşünceleri üzerinde hakimiyet kurarlar. Bu egemen sınıflar, hükmettikleri ekonomik yapı kadar fikri yöne de hakimdirler. Kendi dönemlerinin düşüncelerinin üretimini ve yaygınlaştırılmasını sağlayarak bu fikirleri yaşadıkları döneme kabul ettirirler. Bu açıdan bakıldığında ideoloji, “yönetici sınıfın çıkarlarına uygun olan fikirlerin üretimi ve dağıtımı olarak

kabul edilebilir. Marx, toplumda egemen olan ideolojinin yöneticilerin ideolojisi olduğunu vurgulamaktadır” (Devran, 2010: 20). Topluma egemen olan yönetici sınıf yönettikleri insanların dış dünyada olup bitenleri nasıl anlamlandıracakları üzerinde yönlendirmede bulunurlar. Bu sayede kendi üstünlüklerinin devamını sağlarlar. Yönetici sınıf, insanların düşüncelerini en temelde kendi yönetme haklarının doğallaştırılması hususunda anlamlandırmayı kullanır.

Marx'ın sosyal hayatta olanlar bilinçliliği determine eder görüşünden hareketle Marx'ın ideolojiye yüklediği anlamları Şerif Mardin şu şekilde özetlemektedir:

“1) ‘İdeolojik’ şekilde düşünmek toplum dinamiğinin insanın içinde gömülü bulunduğu günlük hayatının ‘maddi’ unsurlarıyla izah etmemek bunun yerine fikir hayatını ön plana geçirmektir, 2) Tarihsel bakımdan sınırlı bir görevi olan bir Weltanschauung'u her zaman için geçerli saymaktır, 3) Çıkarlarını paylaştığı gurubun etkisi altında iş görmektir.” (Mardin, 1995: 36)

Mardin, yukarıdaki tanımlara ek olarak Marx'ın ideolojiye getirdiği üç değişik tanımdan daha bahseder:

“Bir grubun fikirlerinde kendi menfaatlerini yansıtacağı tezinin yanında Marx'ın daha genel bir yaklaşımı, bir çağın sosyal yapısının o çağın fikir ürünlerinde yansıyacağı düşüncesidir” diğer bir ideoloji görüşü ise “insan topluluklarında önceleri iş bölümü gelişmemişti ... iş bölümünün gelişmesiyle bu durum değişti ... düşünce sistemi iktisadlaşmış bir grubun gerçekten ayrılan spekülasyonları olma yoluna girdi. Bu anlamda ‘ideoloji’ iş bölümünün insanlara dünyayı ancak bir yönden görmelerine imkan verdiği bir toplum yapısının yarattığı çarpık düşüncedir” üçüncü olarak Marx, “ideolojinin toplumsal ‘ışık geçirmezlik’ le ilintili yönünü inceler ... yanlış algılamının başladığı yer toplum yapısının ‘ışık geçirmez’ (opaque) olmaya başladığı noktadır ‘saydam’ toplumlar üretim biçimi ile insanların ihtiyaçlarının giderilmesi arasındaki ilişkinin açık olduğu toplumlardır ... insanlar bu toplumda günlük hayatları için doğrudan doğruya anlam taşımayan süreçlere

inanmaya alışıktır. 'ideoloji'ler bu ışık geçirmez toplumsal ilişkilere yalancı bir geçerlilik sağlayan fikirlerdir, anlatımlardır. Bunların en görkemlisi ise din fikridir." (Mardin, 1995: 38)

Marx'ın ideolojinin olanaklı pek çok değişik tanımlarının ortak noktası temelini yanlış bilinçlilikte bulur. Bu yanlış bilinçlilik, Marx'a göre gerçekliğin değişik görünüşlerinden kaynaklanır. Marx, gerçekliği proleter sınıfın bilinçliliği ile paralel görmektedir. Marx, ideolojinin yanlış bilinçle ele alınması problemini yapısal bir tarz da onun zıttı olan doğru bilginin kaynağı olan bilim ile çözümler. Marx, toplumdaki bu sınıf ayrımlarının bilimsel olarak ele alınmasıyla ideolojideki bu yanlış bilinçliliğin aşılabileceğini söyler. Bu yüzden Marx, kendi düşüncelerini bir ideoloji olarak görmez.

Marx dil ve düşünce arasındaki ilişkide maddi üretimleri ön planda tutar. İnsanların düşünceleri onların ürettiği maddi öğeler tarafından belirlenir. "Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan (das bewusste Sein) başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir" (Fairclough, Graham, 2003: 206). İnsanlar düşünce ve anlayışlarını kendileri üretirler ama bu üretimler onların belli bir seviyedeki olgunlaşmalarına ve kendileri gibi olgunlaşmış kişilerle ilişkiye geçmelerinden kaynaklanır. Marx'ın dil ve düşünce arasında kurduğu ilişkide açıkça görülen dil olmadan düşüncenin de var olamayacağıdır. Bu da Marx'ın dili başkaları için var olan gerçek şeklinde yorumlamasından kaynaklanır. Dil, bilincin doğal ve toplumsal yönünü birleştirir. Dilin toplumsal anlaşma aracı olması dilin toplumsal bilincin bir ürünü olduğu anlamına gelir.

İdeolojiler toplumların inançlarını, düşüncelerini yönlendirir. Bu yönlendirme ile de insanların ideoloji ekseninde dünyayı anlamlamasına yön verirler. Bir görüş sonuna –izm eki aldığı anda- o izmin ideoloğu, insan, evren, Tanrı ve tüm kültür dünyasındaki göstergeleri anlamlandırmayı kendi görüşlerine göre yapılmasını dayatır. İdeolojilerin bu dayatması kendilerini doğru, diğer yorumları yanlış olarak görmelerinden kaynaklanır. İdeolojilerin en belirgin özelliklerinden biri, bilimsel oldukları iddiasının yanı sıra ispata

ihtiyaç duymayan insanın duygularına hitap eden öznel bir yapıya sahip olmalarıdır.

Dilin gösterilen tarafında yer alan ideoloji, kişinin dış dünyadaki simgeleri anlamlandırma sürecini etkiler. Özne kendince anlamlandığı dış dünyayı diğer öznelere aktarabilmek için dilin bildirişim özelliğini ve dilin inandırıcılığını kullanır. İdeolojik dil, “ kullandığı dil ile ‘gerçek’i, dil-dışı gerçekliği örtebilir, kendi anladığını ‘gerçek’miş gibi sunabilir, anlatabilir; anlatmanın ötesine geçip başkasına dayatabilir” (Uçan, 2008: 315). İfadesinden anlaşılacağı üzere dilin örtmüş olduğu gerçekliği açık hale getirmek için göstergebilimden faydalanabiliriz. Bu yaygın anlayışa karşın tamamen özgün bir bakış açısına sahip Barthes için ideoloji ve dile yüklenen bu örtme, gizleme gibi işlevleri kabul etmenin kolay olmayacağını bu bölümün devamında göreceğiz.

Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*’nde yan anlam dilbiliminin gelecekteki önemini vurgular. Toplum dilin düz anlam olanağını kullanarak sürekli yan anlam dizgeleri ürettiği için yan anlam dilbilimi geleceğin bilimi olarak sunulur. Barthes yan anlam, düz anlam ve ideoloji ilişkisini şu şekilde ifade eder:

“Kendisi de bir dizge olan yananlam, gösterenler, gösterilen ve bunları birbirine bağlayan bir oluş (anamlama) kapsar ... Yananlamlayıcılar diye adlandıracağımız yananlam gösterenleri, düzanlam dizgesinin göstergelerinden (bir araya gelmiş gösterenler ve gösterilenlerden) oluşur. Yananlamlayıcının bir tek yananlam gösterileni varsa, birçok düzanlam göstergesi bir tek yananlamlayıcı oluşturmak için bir araya gelebilir ... Düzanlamlı büyük söylen parçaları, yananlam dizgesinin bir tek birimini oluşturabilir (şözelimi, birçok sözcükten oluşan, ama yine de bir tek gösterilene gönderen bir metnin anlatım biçimi). Yananlam, düzanlamlı bildiriye nasıl ‘kaplarsa kaplasın’, onu tüketmez: Her zaman ‘düzanlam’dan geriye bir şeyler kalır (yoksa söylem olanaksızlaşır), yananlamlayıcılar da sonuç olarak hep kesintili, ‘düzensiz’ ve kendilerini taşıyan düz anlamlı bildiri tarafından özümsemiş göstergelerdir. Yananlam gösterilenine gelince, hem genel, hem bütünsel, hem de dağınık bir özellik taşır: Düşünyapısal bir öge olduğu bile söylenebilir ... Dünyanın dizgeye onlar aracılığıyla girdiği

söylenebilir. Bu durumda düşünüyapı (ideoloji) sonuç olarak gösterilenlerinin biçimi (Hjelmslev’ci anlamda), retorik ise yananlamlayıcıların biçimi olarak görülebilir.” (Barthes, 2009b: 85,86)

Yukarıda verilenlerden anlaşıldığı üzere Barthes, yananlam gösterilenlerini ideolojik olarak tanımlar. Yananlamın gösterileni yani söylenin gösterileni birincil dil dizgesinin göstergesini gösteren olarak kullanır. Böylece yananlam dizgesinin gösterileni olarak ifade edilen ideoloji doğallaştırılmış bir gösterilen olarak dünyamızın içine sızar.

Barthes için neredeyse tüm çalışmalarının temelinde nihai olarak bir burjuva toplumu eleştirisi ve hatta daha ileri gidilirse bir kapitalist toplum eleştirisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Barthes’a göre, mit, gündelik hayatta kullanılan ürünlerin bir ritüelin parçası haline gelmesi ile ortaya çıkan “bağlayıcı bir toplum sözleşmesidir” (Guiraud, 1994: 122). Bu ifade Barthes’ın toplum eleştirisi yapmasını gerekçesini gösterir niteliktedir. Genel olarak eserlerinde yaptığı çözümlemelerde bu çabanın açıkça gözlendiği gibi sonul düzeyde bir önerisi olduğu modern dünyanın yarattığı yeni mitlerin kodlarını deşifre ederek dile ve onun yapılandığı tüm biçimlere kendi deyişiyle devrimci bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği de belirtilmelidir. "Barthes burjuva fikirlerin destekledikleri iktidar ve toplumsal değişim biçimlerinin yapılarını incelemekle birlikte, asıl bu fikirlerin kendilerini sunuş mekanizmaları üzerinde dikkatini yoğunlaştırır" (Covvard ve Ellis, 1985: 53). Bu mekanizmaların çözümlenmesi mitler üzerinden gerçekleşir. Barthes’a göre toplumda oluşturulan moda, aşk, besin miti gibi herhangi bir mit doğallaştırılmış doğası sayesinde “küçük farklılıkların kültürel önemini gösterir, ama bir anlam katma sistemi olarak da tali ve ideolojik anlamlar iletacaktır” (Swingewood, 2010: 330). Bu ideolojik anlamlar ileten mitsel öğeler burjuva kültürünü oluştururlar.

Barthes, *Çağdaş Söylenler* kitabında “ideolojilerin kültürel biçimler olarak çözümlenmesine ilişkin bir model oluşturmuştur” (Gottdiener, 2005: 32). Barthes “Günümüzde Söylen” adlı yazısının adsız toplum olarak ‘kenter

sınıfı' bölümünde ve sonraki bölümlerde; mitlerdeki ideolojik belirlenimlerin nasıl konumlandığını gösterir. Barthes'a göre, modern toplum birçok iktidar mücadelesi serüveni yaşamasına rağmen hala bir burjuva toplumdur. Barthes'a göre bu toplum biçimi 'adsızlaştırma' adını alacak işlemi gerçekleştirerek yaşamını şöyle sürdürür:

"Raslantılar, uzlaşmalar, ödünler, siyasal serüvenler ne olursa olsun toplumumuz hala bir kenter toplumu. 1789'dan bu yana Fransa'da birçok kenter sınıfı türünün birbiri ardından iktidara geldiğini bilmiyor değilim; ama derin koşul olduğu gibi duruyor, bu da belirli bir iyelik yönetiminin belirli bir düzenin, belirli bir düşüngenün koşulu. Bu yönetim biçiminin adlandırılmasında ilginç bir olgu çıkıyor ortaya: ekonomik olgu olarak kenter sınıfı kolaylıkla adlandırılıyor: anamalcılık savunuluyor. Siyasal olgu olarak tanınması zor: mecliste 'kenter' partiler yok, Düşüngüsel olgu olarak tümüyle siliniyor: gerçekten gösterimine, ekonomik insandan düşünsel insana geçerken, kenter sınıfı adını silivermiş: olgulara uyuyor, ama değerlerle uyuşmuyor, koşulunu gerçek bir 'adsızlaştırma işlemine uğrattırıyor: kenter sınıfı 'adlandırılmak istemeyen toplumsal sınıf' olarak tanımlanıyor.'kenter', 'küçük kenter', 'anamalcılık', 'proleterya', bunlar dinmek bilmez bir kanamanın alanlarıdır: ad yararsız oluncaya dek, anlam akıtıp dururlar." (Barthes, 2003: 203,204)

Barthes'ın sözünü ettiği bu adsızlaştırma olgusunun altında; burjuvazinin 'ulus' düşüncesi içinde erimesini de önleyen, tüm farklılıkları kendine dahil ederek tek ve aynı bir insan doğası öngören bir 'evrensellik' yatar. Barthes, bu burjuva ideolojisinin devrimci parti'ye çarptığını ya da bu ideolojiye karşı başkaldırıları olduğunu belirtse de burjuva ideolojisi ona göre, her şeyi kendisiyle doldurabilir, kendine bağımlı kılar, bu tamda burjuva adının adsızlaşma halidir.

Barthes bu burjuva kültürünün yaygın haline kitle felsefesi diyecektir. Burada burjuva toplumundaki yazılı olmayan kurallarla belirlenmiş ilişkiler ağında bu adsızlık daha net görülür. Barthes'a göre, egemen kültür bu niteliktedir ve tüketici bir burjuva kültürüdür. Günümüzde mitde bu durumu

Fransa özelinde dile getirmiş olsa da bu çözümlemenin modern topluma ilişkin olduğuna şöyle değinmiştir:

“Tüm Fransa bu adsız düşüğü içinde yüzer: basınımız, sinemamız, tiyatromuz, kitle yazınımız, davranış kurallarımız, adaletimiz, diplomasimiz, konuşmalarımız, havalar, yargılanan cinayet, duygulandıran düğün, düşlenen yemek, giyilen giysi, günlük yaşamımıza giren her şey, kenter sınıfının insanla dünya arasındaki bağıntılar konusunda edindiği ve bize de geçirdiği tasarıma bağlı kalır.” (Barthes, 2003: 205)

Barthes, burjuva ideolojisini ve onun ürünlerini doğallaştırma çabasını sert bir biçimde eleştirmektedir. Mit terimini ise, dünyayı özel bir ideolojik açıdan anlatmak için kullanmaktadır (Allen, 2003: 12). Barthes’a göre, bu her şeye sinmiş burjuva kültürü yaygınlığı olağanlaştırmışlığı ile ne burjuvazi ne proleter ne de başka bir şey olan ‘ölümsüz insanın’ ‘belirsiz evren’inde var olmayı sürdürür. Burjuva ideolojisi adsızlaşmasını ara sınıfları ve her ayrıntıya sinerek gerçekleştirilir. Burjuva adının kullanılmaması, tam da burjuva ideolojisinin kendisidir. Burada gerçek, tersine döndürülmüş bir imgeye dönüşmektedir. Modern burjuva toplumunda gerçekten ideolojik olana geçiş Barthes’a göre “ çağdaş kenter toplumda gerçekten düşüğüsele geçiş, bir karşı-doğadan bir yalancı-doğaya geçiş olarak tanımlanmaktadır” (Barthes, 2003: 207). Bizim bu geçişi görebilmemizi göstergebilimin olanakları sağlamaktadır. Göstergebilimsel bir çözümleme ile burjuva ideolojisinde mitlerin tarihselliğinin bir doğa’ya; içeriklerinin deneyimselliğinin bir mutlaklığa nasıl dönüştüğünü tespit edebiliriz. Barthes, yalnızca mitlerin formun ruhu olduğunu ve işaretlerin düzenlenmesini yönlendirdiğini söylemez; ayrıca mitlerin ideolojik doğasını da eleştirir. Yaygın kültürde oluşturulan mitler orta sınıfın ideolojisinden etkilenmiştir (Zhang, 2011: 807-811).

Barthes’a göre, mit üzerinde inşa olacağı nesnelerin tarihini yok eder. Birincil ve ikincil olarak dil ve mit dizgeleri ile bu yok oluşun basamaklarını oluşturur. Dünya ve dünyadaki her nesne birbiri ile ilişki içinde ve insan

eylemlerinin nesnesi olarak dil düzleminde fonksiyona dahil olur; söylen düzleminden anlamlama boyutuna erişmiş bir bütünlüklü ve özsellik arz eden bir gösterge olarak açığa çıkar. Bu manada Barthes'a göre, "söylenin işlevi gerçeği boşaltmaktır: tam anlamıyla sürekli bir akış, bir kanama ya da isterseniz sürekli bir buharlaşmadır, kısacası belirgin bir yokluktur" (Barthes, 2003: 207).

Bu noktadan itibaren Barthes söylenin tanımına yeni bir boyut kazandıracaktır. "Günümüzde Söylen" in *Söylen Politikadan Arınmış Bir Sözdür* bölümünde politikayı insan ilişkilerinin tamamını kapsayacak biçimde toplumsal yapının tüm unsurları arasındaki diyalektiği yani en genel manada insan edimselliğini ifade eder biçimde tanımlamaktadır. Arınma terimini ise, bu insan edimlerinin her birinin nesnesinin ve o nesnelerin tarihselliğinin ve görgüllüğünün; söylenin oluşum aşamasında bitmek bilmez bir bozulması ya da yok edilmesi olarak kullanır. Bu duruma olanak sağlayan zemin esasında politik olanın insan ilişkileri ile tümünden bağıntılı olması dolayısıyla gerçeğin her durumda politik olmasıdır. Çünkü söylen gerçeği doğallaşmış ve olağanlaşmış bir imgeye dönüştürür. Kısacası söylenin bu politikadan arınmışlığı göstergebilimsel açıdan 'nesneleri konuşan nesne-dil' düzeyinden nesnesini bozma yoluyla 'nesnelerden konuşan üst-dil'de gerçekleşir.

Barthes dilin konuşanının nesnesiyle kurduğu dönüştürücü ilişkisi ölçüsünde 'nesne-dil' olacağını belirtir. Eğer konuşmacı nesneyle dönüştürücü bir ilişki içerisinde değil de 'hazır imge' olarak nesnenin adı ile ilişkiysem burada oluşan dil 'üst-dil'dir. Bu oluşan 'üst-dil' mitle karıştırılmamalıdır. çünkü 'üst-dil', 'nesne-dil'in aracılığıyla gelen nesneler üzerine kurulu bir dildir. Böylece 'üst-dil' söylene yerleşip kök salması için bir alan oluşturur. Barthes böylece söylensel olan ve olmayan dilleri birbirinden ayırır. Barthes'a göre dil, nesneleri dönüştürme ilişkisi içerisine girdiği anda mitsel olma niteliğini kaybeder. Bu dil ise, 'nesne- dil'e gönderilmiş bir 'üst-dil'dir. Barthes bu noktada devrimci bir dilin mitsel olamayacağını şöyle ifade eder: "Devrim, dünyanın siyasal yükünü ortaya çıkarmaya yönelik bir arınımsal edim olarak tanımlanır: Dünyayı yapar ve dili, bütün dili, işlevsel

olarak bu yapmaya katılır” (Barthes, 2003: 210). Barthes’ın burjuva sınıfıyla ilgili örneğinde, burjuvanın bir miti oluşturduğunu görmüştük. Bu burjuva miti kendisinin mit olduğunu gizlediği ölçüde mitken, kendini gizleyemeyen devrim bir mit olmaktan böylece uzaklaşır. Barthes, burjuva sınıfındaki mit gibi solda da mit olduğunu kabul eder. Barthes’ın ifadesiyle, “Solun söyleni özsel değildir” (Barthes, 2003: 211). Burjuvaya nispetle solun gündelik hayatın içerisinde yer alan mitler üretememesi, üretse bile bu mitler yoksul, rastlantısal yahut zorunluluktan uzak ve ısmarlamadır aynı zamanda tek düze ve çeşitlilikten yoksundur. Barthes, kısaca burjuvazi içerisinde doğallaştırma sürecinin bir mit için doğal bir hal olduğunu, sol içerisinde ise, bir mitin ancak yapay bir doğallaştırma ile üretilen yapay bir mit olduğunu ifade eder.

Sağdaki mit, gündelik hayatta hayatın en ücra köşelerine kadar ulaşabildiği için soldakinden daha fazla mit oluşturur. Sağdaki mit için “ezen her şeydir” (Barthes, 2003: 212) diyen Barthes, burjuvanın ezilmiş dünyanın yapıcısı olduğunu ifade etmiş olur. Barthes’a göre, ezen olarak burjuva miti kendini ezen olarak tanıtmaz, böylelikle dili dönüştürmeyi hedefler. Soldaki mit tam olarak mit olmadığı yahut eksik olduğu için dili olduğu gibi sertleştirir. Burjuva mitleri modern burjuva evreninde gündelik hayatta doğallaştırılmış olanların sözbilimi vasıtasıyla sınırlarını belirler. Barthes’ın sözbilime yüklediği anlam; “ söylensel gösterenin değişik biçimlerinin yerleştiği, kurala bağlanmış, değişmez bir betiler bütünü” (Barthes, 2003: 214)’dür. Barthes sözbiliminden faydalanarak burjuva mitlerini yedi farklı başlık altında betimler: 1- Aşı: Barthes ilk olarak burjuvanın kendi kötülüğünü gizleyerek ve bu kötülüğü yayarak varlığına karşı tehditleri engellemiş olur. Burjuva tarihi içerisindeki katı tutumundan taviz vermeye başlamıştır. Tabi bu gerçekten burjuvazinin taviz verdiğini değil de bize burjuvanın kendi kötülüğünü yaydığını gösterir. 2- Tarihsizleştirme: nesne tarihinden koparılır. Nesne içinden geçip olgunlaştığı tarihin bütün bağlarından yoksun bırakılmış, kirlerinden arındırılmış ve burjuva toplumuna servis edilmiş bir tüketim nesnesidir. Burjuva miti karşılaştığı nesneleri burjuva insanın hizmetine sunar. 3- Özdeşleştirme: Küçük burjuva kendine benzemeyeni ‘aynı’

olmayanı kabul etmez kendisine benzetir. Küçük burjuva kendi toplumsal ahlakına benzemeyeni ötekileştirir ve cezalandırır. Küçük burjuva ahlak kaymalarına hiç de hoşgörülü davranmaz. 4- Yineleyim: dil kendisini ifade etmekte yetersiz kaldığı zaman totolojiye sığınır. Açıklamadaki yetersizlikte iki türlü yitim söz konusudur. İlk kabul etmek istemediğimiz gayet rasyonel itirazları yok saymak ikinci olarak da, dilin kendisini ifade edemediğimiz şeylerden dolayı sorumlu tutmaktır. Yineleyim yaşadığımız dünyanın dinamikliğini öldürür. 5- Nenecilik: Bu noktada özdeşleştirme ile beraber iş görürler. İki karşıt birbirine benzetilir önce sonra eşitler arasında seçim olanaksız hale gelir. Böylece birbirinin aynı olan karşıtlar arasında seçim yapılamaz hale geldiğinde de öteki ve aynı kaldırılıp atılır. 6- Niteliğin nicelleştirilmesi: Barthes burada niteliksel özellikler üzerinden tanımlanan sosyal olguların aslında niceliksel ölçütler üzerinden nasıl tanımlandığını vurgular. Burjuva tiyatrosunun nitelik olarak saygınlığına vurgu yapılmasına karşılık aynı tiyatronun ölçülebilir görünüşler üzerinden tanımlandığını ifade eder. 7- Saptayım: Söylen burada atasözünü kullanır. Burjuva kendi düşüncelerini devam ettirmek için 'açıklamanın yadsınmasına' dayanır. Atasözleri dış dünyayı nesne temelinde araçsallaştırarak kavramaya yönelir. Örneğin hava durumunu belirten hava güzeldir gibi bir ifade teknik belirleme ve bütün soyutluğuna rağmen dilsel ekonomiye bir katkı sağlar. Çiftçilikle uğraşan biri havanın nasıl olduğunu kendi işine uygun bir biçimde kullanılır. Saptayım olarak atasözü öngörülerde bulunarak mevcut insanlık durumunu değil 'oluşan bir insanlığın sözü olarak' iş görür. (Barthes, 2003: 214-217).

Yukarıda yedi maddede sözü edilen sözbilim şekillerini Barthes iki ana başlık etrafında toplarlar. Bunlar 'özler ve teraziler'dir. Burjuva ideolojisi kendi konumunu korumak ve egemenliğini sürdürebilmek için tarihin içinden süzülüp gelen nesnelerin tarih içindeki bu seyahatini durdurur. Bu durdurma ölçülebilirliğin nesnelerini doğurur. Burjuva kendi 'terazi'sinde ölçtüğü nesneleri aynılaştırarak bütün dünyayı durduracaktır. Böylece mitin isteği yerine getirilmiş olacaktır. Mit sonunda insanı da durdurur. Barthes'ın deyimiyle, "kenter yalancı-doğası tamamı tamamına insanın kendini

yaratmasına konulan yasaktır” (Barthes, 2003: 218). Aslında en başında mit doğallaştırılma ile tarihinden, hareketinden ve özgürlüğünden koparılmıştır. Bu noktada mitin hapsedildiği bu yalancı doğadan kurtulması için görünen tek yol ‘mitoloji’nin yoludur.

Mitolojinin dili bir ‘üst-dil’dir. Yani mitlerin tüketicileri göstergeleri görürken mitolog mit dizgesindeki gösterileni açığa vurur. Mitolog, mitlerin benimseyicilerinin dışında kalmalıdır. Bu yalıtılmışlık mitleri açık etmesini, mitlerle ilgili doğruları söyleyebilmesini sağlayacak yegane şeydir. Mitolog mit alanının dışında kalırken, eleştirilerini yaparken ve gizli olanı açarken sonunda ne olacağına dair ne bir varsayımı ne de bir beklentisi yoktur. Mitolog için bugün her şeyi kapatır. Mitolog ‘üst-dil’e mecbur olduğu için söylen çözümlerinde korumaya çalıştığı gerçeğin dışından konuşmak zorunda kalır. Mitolog nesneyi konuşamaz ancak nesne üzerine konuşabilir. Mitoloğun gerçeği olduğu gibi veremeyişindeki güçlük iki şekilde çözüme kavuşturulabilir: Mitolog ya ideolojilerin gerçeği verdiği gibi gerçeği verecek ya da tümüyle anlaşılma bir gerçeklik sunacaktır. Gerçekliği bütün çıplaklığı ile ortaya koyamıyoruz “ çünkü, nesneyi kavrayınca açığa çıkarıyoruz onu, ama yok ediyoruz; ona ağırlığını bırakınca saygı gösteriyoruz, ama daha da aldatıcı olarak yerine koyuyoruz” (Barthes, 2003: 221). Her ne kadar mitolog bu tür güçlüklerle karşılaşsa da çözmesi gereken şey yapısal zıtlıkların (insanların gerçeğe olan ilişkisinin, betimlemeyle açıklamanın, nesnesiyle bilgisinin) uzlaşmasını sağlamaktır.

B. DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME YA DA GÖSTERGEBİLİME GİRİŞ

Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*’nde genel bir göstergeler biliminin, yani göstergebiliminin var olması gerektiğini söylüyordu. Bu gelecekte kurulmasını öngördüğü göstergebilimin konusunu da her türlü göstergeler dizgesi oluşturacaktı. Saussure’ün dilbilimi, gelecekteki gösterge bilimin bir bölümü olarak görüyordu. Barthes, Saussure’ün göstergebilim kuramının yani gösterge dizgelerinin dilin dışında olduğuna dair kanısının doğru olmadığını

aksine bir göstergeler biliminin ancak dil dizgesi içerisinde yer alabileceğini ifade eder. Her ne kadar bugünkü modern dünyada her yanımızı resim, afiş, reklam panoları çevrelemişse de bütün bu gösterge dizgeleri dil ile bir yerini alma ilişkisi vardır. Çevremizdeki bazı bütünler ise bir dizge olma şansını ancak dil sayesinde bulurlar. Dil bağımsız gibi görünen herhangi bir göstergenin gösteren ve gösterilenlerini düzenler. Barthes'ın ifadesiyle, "Bir tözün ne anlama geldiğini algılamak, zorunlu olarak dilin bölümlenmesine başvurmak demektir: Yalnızca adlandırılmış anlam vardır; gösterilenler dünyasıysa dilin dünyasından başka bir şey değildir" (Barthes, 2009b: 28). Böylelikle Saussure'ün iddia ettiği gibi dilbilim göstergebilimin altında sıralanmaz. Göstergebilim, dilbilimin bir bölümüdür. Bu da moda, besin vb. gibi olumsuzlukların ancak dil yardımıyla bir dizge kazanabilir olmalarıdır.

Barthes'a göre göstergebilimci dil dışı gibi görünen tözlerle ilgileniyor görünse de, bunlar aslında dilin içerisinde. Gerçi dilin içerisinde demek bu durumda çokta doğru görünmemektedir. Dil, kendini göstergenin bileşenlerinden biri olarak ortaya koyar. Dil, gösterilendir. Bu noktadan ses ve anlam birimlerden oluşan ve dilbilimin konusu olan dilden farklılaşır. Barthes'a göre "dil altında anlam taşıyan ama hiçbir zaman onsuz olamayan nesnelere ya da küçük küçük olaylara gönderir... [bunlar] mit, anlatı gazete yazısı, uygarlığımızın nesneleri"(Barthes, 2009b: 28)'dir.

Barthes, *Göstergebilim İlkeleri* çalışmasında kurulmamış bir bilimin kurulmasına öncülük edecek kavramları sınıflandırıp tanımlamıştır. O çalışmasının içeriğinin değişmesini ve tümüyle ortadan kalkabileceğini de göze almaktadır. Barthes, ilkeleri belirlerken yapısal dilbilimden faydalanmaktadır. Barthes'ın ileride kurulmasını ümit ettiği ve bunun bir ön çalışma olduğunu söylediği ilkeleri şöyle sıralanabilir. " I- Dil ve Söz; II- Gösterilen ve Gösteren; III- Dizim ve Dizge; IV- Düzanlam ve Yananlam" (Barthes, 2009b: 29) dır. Barthes, bu karşıtlıkları çağımızın imgeler evrenini anlamamızı sağlayacak göstergebilimin temeline koyar.

Saussure, yapısalcı anlamda dil söz ayrımını verirken “dilyetisinin çok biçimli ve karmakarışık olma özelliği”ni göz önünde bulundurmuştur. Dilyetisi kavramı toplum ve bireyi içine alan bir bütün olduğundan ilk bakışta kolayca sınıflandırılmaz. Bu karmaşayı oluşturan işaretlerin kendisinden sıyrılırsak eğer iletişim için gerekli olan dizgeye yani dil’e ulaşırız. Söz ise, dilyetisinin bireysel olan bölümünü ifade eder. Dil ise kısaca dilyetisinin toplumsal bölümünü kapsar. Bireye uymaz aksine bireyi kendine uyduran bir toplumsal uzlaşımıdır. Dil, bireyin boyunduruğunda olmadığı için bireyin etkilerine kapalıdır. Bu da toplumsal bir kurum olmasından kaynaklanır. Söz ise dilden bu noktada uzaklaşır. Çünkü söz, bireysel bir seçim olarak karşımızdadır. Tamamen bireyin etkisindedir. Dil ve söz arasındaki bu karşıtlık diyalektik bir bütüne işaret eder. Bir sözleşme olarak keyfi ve nedensiz bir biçimde oluşan dil’in kurallarının birey tarafından uygulanması sonucunda ortaya çıkan söz, birbirlerine muhtaç karşıtlıklardır. Bireylerdeki birikimlerin aracılığıyla oluşan dilin kimsede bir bütün halinde var olması beklenemez. Söz ancak dilden bir pay alabilir ve dil de sözden hareket eder yani söz vasıtasıyla olanaklı duruma gelir. Dil, sözün ürünü ve aracıdır. Söz ise, bildirimsel bir oluş olarak algılandığı an dil olma yolundadır. Dille söz iç içe geçmiş durumdadır. Dilin sözden ayrılması anlamın ortaya çıkartılması demektir. Ve bu da, dilbilimin ve daha sonrada göstergebilimin özünü oluşturan araştırma konusunun alanıdır. Dilsel özellikler dikkate alındığında öncelikle sözün incelenebilirliği ortaya çıkacaktır (Barthes, 2009b: 30-32).

Barthes’a göre dil ve söz arasındaki karşıtlığın toplumbilimsel bir açıdan incelenmesine izin vermeyen, karşıtlığın içkin bir incelenmesini zorunlu kılan Saussure’ün dil kavramının özellikle ‘değerler dizgesi’ yönüne ağırlık vermesidir. Buna rağmen dil/söz karşıtlığı bütün anlamlama dizgelerini içinde barındıran yegane kategoridir. Barthes’a göre, Saussure’ün yaptığı ayrım göstergebilimsel açıdan bakıldığında değişmeye mahkumdur. Barthes’ın deyimiyle:

“Moda kurallarının bireysel bir uygulamasına denk düşmez; dizgeli bir göstergeler ve kurallar bütünüdür: katışıksız bir Dildir bu. Saussure’ün taslağına göre, sözsüz bir dil olanaksızdır, burada bunu olanaklı kılan, bir yandan moda dilinin “konuşan kitle”den değil, kodu isteyerek oluşturan karar verici bir topluluktan kaynaklanması, bir yandan da, her türden Dilin içerdiği soyutlamanın burada yazılı dil biçiminde somutlaşmasıdır. Yazılı moda giysisi, giyimsel bildirişim düzleminde Dildir, dilsel bildirişim düzlemindeyse Sözdür.” (Barthes, 2009b: 39)

Barthes, moda dizgesinin Saussure’ün yaptığı karşıtlık tanımına uymadığını böyle gösterir. Barthes’a göre, moda içerisinde ‘giyim’ ve ‘giyinmeyi’ barındırır. Sırasıyla ‘dil’ ve ‘söz’ ile karşılanabilecek bu durumlar arasındaki öncelik durumu bize dil ile söz arasındaki ilişkiyi verir. Giyim her zaman giyinme den önce gelir. Dil ve söz ayrımı bütün dizgelerde kendini gösterir. Mesela ‘besin’ dizgesinin oluşturucularından biri olan zamandaş ve ardışık birleşim kurallarına bakabiliriz. Her yemek dizisi bizim için bir toplumsal yapıyı ifade eder. toplum içinde ve nedensiz olarak ortaya çıkan bu diziler bizim için dil’i karşılar. Bu besin dilinin kullanımı da bizim için söz’ü karşılar (Barthes, 2009b: 40). Dilbilimsel incelemenin temelini oluşturan dil ve söz arasındaki karşıtlığını veren benzerlikler ve ayrımlardır. Bu sayede göstergebilimin inceleme alanına giren çeşitli nesne, görüntü ya da davranış dizgeleri bu temelin oluşturduğu ilişkilerin çıkarımlarından yararlanabilir. Önceden incelenmemiş giysi, besin, mobilya, otomobil, vb. dizge oluşturulabilecek nesneler birlikteliği, öncelikle anlambilimsel çalışmaya tabi tutulmalıdır. Böylece bu dizgelerde bulunan olgu kümelerinin bazıları dil, diğerleri de söz kategorisine bağlanabilir.

Barthes için birden çok tözü içerisinde barındıran sinema reklam gibi dizgeler görüntü, ses ve çizgilerin toplamından oluşan karmaşık dizgelerdir. Bu karmaşık dizgelerde dil ve söz ayrımı yapmak için erken olduğunu Söyleyen Barthes, bu karmaşık dizgeler içerisinde hangi dilin birincil olduğunu tespit etmenin hangisinin ikincil dil olduğunu tespit etmenin zor olduğunu ifade eder. Bu ikincil dil “ikinci anlamlar dizgesinin gelişmesidir; bu

dizge, deyim yerindeyse, gerçek dilin asalağıdır” (Barthes, 2009b: 42). Ortaya çıkan bu ikinci dizgede bir çift yapılilik doğar ve bu ortaya çıkan söz ve dil olgularını önceden varsaymak imkansızdır.

Gösterge yapay dillerde rastlantısaldır. Yapay dilin kullanılışı bu dili sadece izler ama ona bir şeyler eklemeyiz. Diğer yandan yapay diller tamamen rastlantısal da değildir. Bu rastlantısal olmayış; yeni gelişmeler karşısında buna uygun kuralların doğmasına, ekonomik gerekçelerle kullanılan nesnelerin yerini yeni şeylerin almasına yol açar. Yani ideolojik bazı yeni teknolojilere sınırlamalar geldiğinde bu rastlantısal olmayış açıkça gözlemleriz. Daha değişik bir ifadeyle egemen çevrenin bu sınırlamaları dili yapay bir şekilde toplumbilimsel ve antropolojik nitelikli bir son anlama ulaştırır. Dil ile söz arasında genelde sözün niceliksel üstünlüğüne dayalı bir orantısızlık vardır. Fakat bazı dizgelerde durum hiçte böyle değildir. Mesela moda dizgesi bunlardan biridir. Bu tür dil dizgelerinde anlamlamayı oluşturacak yeni bir dizgeye daha ihtiyaç duyulur. Dil moda türünden dizgelerde sözün yerine özdekten faydalanır. Uygulaması olmayan bu dillerde özdek, açıklamaya olanak sağlar (Barthes, 2009b: 42-44).

Göstergenin gösteren ve gösterilen’in diyalektik bir sonucu olduğunu ilk ifade eden Saussure’dür. Barthes’ın göstergebilim anlayışı için bu nokta çok önemlidir. Zira göstergenin gösteren ile aynı anlamda kullanılması sıkça karşılaşılan yanlış bir eğilimdir. Barthes’a göre gösterge, ‘anlatım düzlem’ini oluşturan gösterenler ve ‘içerik düzlem’ini oluşturan gösterilenlerden kuruludur. Birçok alanda kullanılan ve farklı tanımlar içerisinde anlamını yitiren gösterge kavramı Barthes tarafından bu şekilde tanımlanmıştır. Yine Barthes göstergeyi dilsel ve göstergebilimsel olmak üzere ikiye ayırır. Barthes’a göre, anlatım ve içerik düzlemleri yani gösteren ve gösterilen ayrımı içerisinde biri dilbilimin içerisinde olan ‘biçim’ ve dilbilimin dışından tanımlanabilecek olan ‘töz’ olmak üzere bir karşıtlık daha vardır. Biçim ve Töz ün anlatım ve içerik düzlemlerine yerleştirilerek yapılan incelemeler ‘dilbilimsel gösterge’den ziyade ‘göstergebilimsel gösterge’nin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Çünkü moda gibi dizgelerde olduğu gibi bir göstergenin

göstereninin töz dışında gösterileninin uzlaşımsal tözünü ifade ettiği durumlara açıklık getirmemizi sağlayan şey bu 'biçim-töz' karşıtlığıdır. Barthes'a göre bunun nedeni ise, bir göstergebilimsel göstergenin dilsel gösterge üzerine kurulmuş olmasından ve dilsel göstergenin göstergesini gösteren olarak ödünç almış olmasından kaynaklanır. Dilsel gösterge durumundaki töz, artık anlamlama sürecinin sonunda yananlamanın ortaya çıktığı göstergebilimsel gösterge durumunda yeni töze yerini bırakmak zorunda kalmıştır (Barthes, 2009b: 44-49).

Barthes göstergenin tanımı verdikten sonra sıra göstergenin iki 'bağıntısal ögesinin açıklanmasına gelir. Barthes öncelikli olarak dilbilim içerisinde üzerinde en çok tartışılan kavram olan gösterileni tanımlar. Barthes'a göre, gösterilen ister dilsel durumda isterse göstergebilimsel gösterge durumunda olsun gerçekliği hep sorgulanmıştır. Barthes gösterilenin klasik olarak bir nesneden çok zihinsel bir tasarıma ya da imgeye karşılık gelmesi fikrini benimsememektedir. Barthes için Stoacıların yaptığı çözümlemeyi takip etmek daha doğrudur. Stoacıların anlamlama sürecinde 'söylenebilir' olarak tanımladıkları gösterilen Barthes için doğru yapılmış bir ayrımdır. Barthes'ın ifadesiyle, "Gösterilen, göstergeyi kullananın bundan anladığı 'şey'dir...Onu gösterenin karşıtı yapan tek ayırım, göstereninin bir aracı niteliği taşımasıdır" (Barthes, 2009b: 50). Bu tanım göstergebilimsel ve dilsel gösterge durumları için geçerlidir. Fakat göstergebilimsel göstergenin dilsel gösterge üzerine kurulu olduğunu unutmamak gerekir.

Göstergeyi oluşturan bir diğer bağıntısal öge ise, gösterilene aracılık eden özdeksel bir töz taşıyan gösterendir. Barthes, göstergebilim içerisinde aynı dizgede birden fazla özdeksel göstergenin bulunabileceğini ve bu yüzden göstergenin sınıflandırılması gerektiğini ifade eder. Barthes, gösterenin özdeksel durumuna göre göstergeyi sınıflandırmayı önermiştir. Barthes'a göre, "Gösterenlerin sınıflandırılması, sözcüğün tam anlamıyla dizgenin yapılaştırılmasından başka bir şey değildir" (Barthes, 2009b: 54). Bu anlamlama sonucu oluşan dizgeyi tekrar en küçük birimlerine ayıştırmak ve

dizisel ve dizimsel ilişkileri ortaya koymak gösterenin sınıflandırılması ile başlayan bir süreçtir.

Gösterenin gösterilenin bir nevi taşıyıcısı olduğunu ifade ettiğimiz zaman aslında bu ilişkiyi ifade eden bir kavramı açıklamak zorunluluğu ortaya çıkar. Barthes için bu ilişki ‘anamlama’ terimi ile adlandırılır. Barthes, anamlamayı “bir oluş biçiminde tasarlanabilir; bu gösteren ile gösterileni birleştiren ve ürünü gösterge olan edim” (Barthes, 2009b: 54) olarak tanımlar. Barthes için anamlama yani gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki keyfi olup olmaması bakımından dikkatlice incelenmelidir. Zira değişik dilbilimci ve araştırmacılar tarafından çokça nedenliliğe ve nedensizliğe dair örnekler verilmiştir. Barthes, gösterge ve gösterilen arasındaki ilişkinin “ ilkece sözleşimsel olduğunu, ama uzun bir süre... içinde yer alan ve bundan dolayı neredeyse *doğallaşmış* bulunan ortaklaşa nitelikli bir sözleşme değeri taşıdığını” (Barthes, 2009b: 56) ifade eder.

Barthes, keyfilik tartışmasını bu aşamada şu şekilde netleştirir. Barthes içim dil içerisindeki göstergeler nedensiz, keyfi bir şekilde oluşurken dil dışı gösterge düzlemlerinde gösteren ve gösterilen arasındaki benzeşimden dolayı keyfi olmayan nedenli bir yapıdadırlar. Barthes’a göre nedenliliği bir nevi doğuran benzerlik ve nedensizliğin kaynağı gibi görünen keyfilik kavramları anamlama edimini belirleyici düzeyde önem taşırlar (Barthes, 2009b: 58). Barthes nedensiz bir ilişki şeklinde ortaya çıkan dilsel düzlemde göstergenin doğallaşma sürecini keyfiliğin doğallaşması olarak okurken nedenli bir düzlem olan göstergebilimsel düzlemde ise, benzerlikten nedensizliğe doğru keyfi olanın doğallaştığı ve benzer olanın kültüre dönüştüğü bir süreci tanımlar.

Barthes’a göre gösterge, anamlama sürecinin yalın bir ürünü olmaktan ötedir. Bu yüzden Barthes, göstergeyi salt gösteren ve gösterilenden oluşan bir bütün olmadığını aksine çevresiyle ilişki içerisinde olduğunu ifade eder. Barthes bilimleri artsüremli ve eşsüremli olmalarına göre değerlendirir. Ona göre bazı bilimler ise hem artsüremli hem de

eşsüremlilik özellik gösterirler. Saussure den hatırlayacağımız bu ayrımı Barthes göstergebilimi açıklamak için kullanır. Barthes'a göre Saussure'ün kullandığı iktisat bilimini kullanır. İktisat içerisinde 'emek' ve 'ücret' kavramları arasındaki ilişkinin 'gösterilen' ve 'gösteren' arasındaki ilişki ile benzer olduğunu ifade eder. Belirli bir ücret karşılığında onun cinsinden olmayan bir sürü emek nasıl satın alınıyorsa bir gösteren tarafından kendisine benzemeyen gösterilen taşınabilir. Bu bir değişme durumunu ifade eder. Yine biraz önce bahsettiğimiz ücret ile aynı cinsten ücretler karşılaştırılabilir. Gösterenlerin birbirleriyle karşılaştırılabilir olmaları gibi bu durumda da bir karşılaştırma ilişkisinden bahsetmiş oluruz. Barthes'a göre anlamın ortaya çıktığı ilişki işte bu ikili ilişkidir. Yani anlamlama ve değerin ilişkisi. Göstergede anlamı ortaya çıkaranın bölünmeler ya da karşıtlıklar olduğunu düşünürsek 'değer'in anlamlamadan daha önemli olduğunu bile söyleyebiliriz. Barthes Saussure'ün kağıt örneğini anlamlama ve değer ilişkisini açıklaması açısından çok önemli bulur:

“Kağıt kesildiğinde, bir yandan, her biri öbürlerine göre bir değer taşıyan çeşitli parçalar(A,B,C)elde edilir, öte yandan da bu parçalardan her birinin aynı anda kesilmiş bir ön, bir de arka yüzü vardır (A-A', B-B', C-C'): işte bu da anlamlamadır.” (Barthes, 2009b: 60)

Görüldüğü üzere anlam, sadece gösteren ve gösterilenin kağıdın ön ve arka yüzleri gibi birbirleri ile kurdukları bir bağlantı ilişkisi değildir. Aynı zamanda kağıdın parçalarının birbirleriyle kurduğu bir karşılıklık ilişkisidir. Anlamın ortaya çıkışı kağıdın parçalanması yani bölünmesi sayesinde olmuştur. O halde anlam, özü bölünmeden oluşan bir düzen olarak karşımıza çıkacaktır (Barthes, 2009b: 60). Barthes için anlamın bu parçalı yapısı kurulmasını umduğu göstergebilimin nasıl işleyeceği konusunda ışık tutar niteliktedir. Barthes, klasik dilbilimsel düzenleme ve tasnif işlerinin yerine bu düzenlerin bölünmesi yoluyla gerçek üzerine eklenerek üretilen anlamın çözümlenebileceğini ummaktadır.

Barthes için göstergebilimsel bir çözümleme yapmanın olanağı bütün olguları dilin iki eksenini 'dizim' ve 'dizge' üzerine oturtmaktan geçer. Dizim eksenini, Saussure'de de olduğu gibi çizgisel bir dizlim, bir art arda oluş ve bir uzamsal ilişkidir. Barthes, Saussure'ün sezdiği gibi dizim'in sadece söz'e indirgenemeyecek olma durumundan hareketle dizimin bütün göstergeler için kullanılabilecek bir dil eksenini olduğunu ifade etmiştir. Barthes, dilin eklemli bir yapı olduğunu ifade eder. Barthes'e göre, "Dil, bir bakıma gerçeği bölümleyen şeydir (sözelimi renklerin kesintisiz tayfı, sözcükler aracılığıyla bir dizi kesintili öğeye indirgenir)" (Barthes, 2009b: 65). Dizim böylelikle hem bir zincirin kesintisizliğini hem de aynı zincirin eklemliğini taşır. Barthes'a göre birden çok gösterge dizgesinde göstergeler dizimsel olarak sıralandığında bu göstergeler arasındaki eklemliliği oluşturan bir sınır olmalıdır. Barthes, öncelikle işe bu tür bir sınır belirleme işleminin dilbilim içerisinde nasıl yapıldığıyla başlar. Barthes'ın 'değiştirim sınaması' adını verdiği bu işlem esas itibarıyla gösteren düzleminde yapılan bir değişikliğin gösterilen düzlemindeki etkisi ölçülerek gerçekleşir. Barthes'ın deyimiyle "Amaç iki gösterenin karşılıklı birbirinin yerini almasıyla ve yalnız bu işlemin yapılmasıyla (ipso facto) iki gösterilenin karşılıklı olarak birbirinin yerini alıp almadığını gözlemlemektir. Dizimsel bir sınıflandırmayı amaçlayan bu işlem, gösterilenler için de geçerlidir. Ancak gösterilenler gösterenler ile ilişkileri açısından bu işleme tabi tutulabilirler. Dilbilim içerisindeki bu işlem bir dilbilimsel çözümleme örneğidir ve dizim içerisindeki anlam birimlerini sınıflandırmaya yarar. Barthes, bu işlemin göstergebilim içerisinde de kullanılabileceğini söyler. Fakat göstergebilimci gösterilenlerin yerine yenilerini koyarken dil dizgesindeki gibi rahat olamayacaktır. Çünkü her farklı dizgenin anlamına ilişkin bir bilgisi olması beklenemez. Bu durumda bir göstergebilimcinin imdadına anlamını bilmediği dizgenin üst-dili yardım edecektir. Barthes için dizimsel birimler dizgeler için belirlenir. Barthes, dizim zinciri içerisinde ortaya çıkarılan dizim birimlerinin bu zinciri nasıl oluşturduklarına dair kuralları araştırmaya girişir. Barthes'a göre, "Göstergelerin birleşimi özgürdür, ama bunların yararlandıkları ve 'söz'ü oluşturan özgürlük denetimli bir özgürlüktür" (Barthes, 2009b: 69). Görüldüğü

üzere göstergelerin bir araya gelişinin özgür ve özgür olmayan tarafları vardır. Örneğin seslerin yan yana gelmesi dilin kendi kuralları tarafından belirlenir ve bu noktada özgürlükten bahsedilemez. Bunun aksine bir cümle içerisinde sözcüklerin yan yana getirilmesine baktığımızda burada sadece sözdizimsel ve anlatımsal kurallarla sınırlandırılmış görece daha özgür bir alanla karşılaşırız. Cümlelerin bir araya getirilmesinde ise, dilsel nitelikli her hangi bir kuralla karşılaşmayız (Barthes, 2009b: 70-71).

Barthes, bir diğer düzlem olarak Saussure'ün çağrışımsal düzlem diye adlandırdığı 'dizgesel' düzlemi açıklamaya girişir. Dizimsel düzlemin aksine bu düzlemde aynı anda bulunmayan öğeler zihinsel çağrışımlar yoluyla birbirlerine bağlanırlar. Bu düzlemdeki çağrışımlara uygulanacak çözümleyici çalışma ise, sınıflandırmadır. Bu türden düzlemler örnek olarak belirli bir giysi dizgesinde, vücudun aynı bölgesinde aynı anda bulunamayacak olan ve değişimi kıyafetsel bir anlam değişikliğine yol açacak parçalar ve ayrıntılar verilebilir. Barthes'a göre çağrışımsal alanın çözümlenmesi dil içinde her zaman olduğu gibi karşıtlıkların incelenmesiyle yani öğeler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasıyla yapılacak bir sınıflandırma olmalıdır. Barthes dil dizgesi içerisinde kendi ifadesiyle "Trubetskoy'un ortaya attığı ve Cantineau'nun bir bölümünü yeniden ele aldığı karşıtlık türlerini" (Barthes, 2009b: 76) dilbilim dışında yani her türlü göstergesel düzleme uygulanabilirliği henüz kesin olmamasına rağmen moda ve ulaşım kodu gibi dizgelerde uygulamaya çalışır. Barthes, bu iki düzlemi incelerken ulaşım kodu içerisinde eş öğeli karşıtlıkların ve silinebilir öğeli karşıtlıkların bulunmadığını ifade eder. Çünkü ulaşım kodu çok anlamlılığa ve anlam belirsizliğine izin vermeyecek bir işlevi yerine getirmektedir. Moda dizgesinde ise, çok anlamlılığın önünü tıkayacak, anlamı donduracak iki yanlı ve sürekli karşıtlıklar görülmez. Barthes, bu kısa çözümlemesinde şunu hedeflemiştir: "bütün gösterge dizgelerini kapsayabilecek bir bilim olarak göstergebilim, karşıtlık türlerinin çeşitli dizgelerdeki genel dağılımından yararlanabilir" (Barthes, 2009b: 77). Görüldüğü üzere Barthes, göstergebilimsel araştırmanın yararlanacağı temel yöntemin karşıtlıklara başvurmak olduğunu

söylemektedir. Barthes için göstergebilimde karşıtlıkların kullanılması gerekliliği her ne kadar bir zorunluluk gibi görünse de Barthes'ın bu konudaki ifadeleri bunun tamda böyle olmadığını gösterir niteliktedir. Barthes, “gerçekte hem zorunlu hem de geçici bir sınıflandırmanın söz konusu olmadığını sorabiliriz: Belki ikicilik de bir üstdil, bir anını oluşturduğu tarihin ortadan kaldıracağı özel bir sınıflandırma” (Barthes, 2009b: 79) olduğunu söyler. Böylelikle henüz kurulma aşamasında olan göstergebilim için en azından şimdilik kullanılabilir olan bir yöntem olarak karşıtlık sınıflandırma işleminde iş görecektir.

Son olarak ‘moda’ ve ‘ulaşım kodu’ örneklerine dönersek dizge ile dizim arasında Barthes'ın bahsettiği son ilişki bir ‘yansızlaşma’ ilişkisidir. Barthes dilbilim içerisinde bir dizgenin içerisindeki karşıtlıkların belirsizleşmesi olarak karşımıza çıkan yansızlaşmayı, “dizgeyi ‘yok eden’ dizim”(Barthes, 2009b: 79) olarak tanımlar. Barthes, ulaşım kodu içerisindeki açık seçik ve sınırlı sayıdaki göstergenin herhangi bir yansızlaşma barındırmadığını, moda dizgesinin ise çokanlamlı doğası yüzünden yansızlaşma ile örülü olduğunu söyler. Barthes'ın ifadesiyle, “iki gösteren bir tek gösterilen altında toplandığında ya da bunun tersi bir durumda yansızlaşma olabilir”(Barthes, 2009b: 80). Barthes için göstergesel düzlemdeki bütün yaratımlar bu iki düzlem arasında gerçekleşir. Dizge ve dizim birbirleri içerisine girmiş ve birbirleri olmaya doğru hareket eden dilin ve göstergebilimin iki temel düzlemidir.

Barthes'ın dil içerisinde düzanlam, yananlam ve üstdil gibi gösterge düzlemlerinden bahsettiğini belirtmiştik. Barthes dilbilimsel çözümlemeden göstergebilimsel çözümlemeye geçiş sürecini yine bu kavramlara başvurarak tanımlar. Bu anlamlama dizgelerinin üçü de bir anlatım(gösteren) ve bir içerik(gösterilen) dizgelerinden oluşur. Barthes'a göre gösteren, gösterilen ve göstergeden oluşan bir dizge ele aldığımızda bu ilk dizge bize düzanlamı verir. Yananlam düzlemi ise, birinci dizgenin göstergesini kendi dizgesinin göstereni olarak alıkoyar. Barthes'ın deyimiyle “bir yananlam dizgesi, anlatım düzleminin de bir anlamlama dizgesi tarafından oluşturulduğu bir dizgedir”

(Barthes, 2009b: 84). Barthes, anlatım düzlemi ile düzanlamsal göstergenin yeniden anlamlandırılarak bir yananlam gösteresi oluşturulacağını ifade etmektedir. Barthes, birincil dizgenin ikincil dizgenin göstereni olması durumunda yananlamın ortaya çıkacağını söyler. Fakat birincil dizgenin göstergesi ikincil dizgenin göstereni değil de gösterileni olursa bu durumda ortaya yananlam düzlemi tamamen ters bir üstdil düzlemi çıkacağını ifade eder. Barthes'a göre, “ Bir üstdil, içerik düzlemi de bir anlamlama dizgesi tarafından kurulmuş bir dizgedir; ya da, bir gösterge dizgesini inceleyen bir gösterge dizgesidir” (Barthes, 2009b: 85).

Barthes, yananlamın gelecekte çok önemli bir yer tutacağını ifade eder. Çünkü dilin bize sağladığı düzanlam olanakları bizi durmadan yananlam üretmeye teşvik eder. böylece yananlam gösteren ve gösterilenden oluşan bir dizgedir. Böylece yananlam sayesinde bütün dünya, kültür, tarih vb. her şey bir dizge içerisinde ifade edilebilir hale gelir. Barthes için yananlam dizgesinin göstereninin düzanlam dizgesinin göstergesi olduğu açıktır. Yananlam dizgesinin gösterileni ise, yananlamın dünyayı dizgeleştiren ideolojik bir yapıdadır. Buradan hareketle söyleyebiliriz ki yananlam ideolojilerin dizgeleştirilmesine olanak sağlar. Bu noktadan sonra açıklanması gereken bu yananlamları nasıl çözümleneceğidir. Barthes, düzanlam dizgesini gösterilen olarak alan bir dil dizgesinden daha bahsetmişti bu dizgede üstdil dizgesiydi (Barthes, 2009b: 85-86). Barthes'ın üstdil ve yananlam dizgeleri arasında kurduğu ilişki biraz karmaşık gibi görünebilir. Barthes'a göre, üst dil düz anlam dizgesiyle beraberdir. Bu noktada üstdil yananlamsal dizgenin göstereni olur ki bu üstdilin göstergedeki anlatım görevini yüklenmiş olması demektir. Böylece bir üstdil olan göstergebilim üstlendiği herhangi bir 'konu-dil'i anlatır. Barthes, durumu şu şekilde özetler:

“Yananlam düzlemini elinde bulunduran toplumun, incelenen dizgenin gösterenlerini, göstergebilimcinin ise aynı dizgenin gösterilenlerini konuştuğu söylenebilir. Demek ki göstergebilimci, birinci dizgenin göstergelerini ikinci dizgenin gösterenleriyle doğallaştıran ya da örten dünyanın

karşısında nesnel bir çözme işlevi yerine getirir (göstergebilimcinin kullandığı dil bir işlemdir); bununla birlikte, nesnelliği, doğrudan doğruya, üstdilleri yenileyen tarihten ötürü geçici bir nitelik taşır.” (Barthes, 2009b: 87)

Barthes'ın bilimsel bir dönem olarak nitelendirdiği bu dönemde, “Bilinen ama o ana kadar incelenmesi yapılmamış bir dilin dilbilgisini çok özenli bir biçimde yeniden oluşturmak söz konusuydu” (Barthes, 2009: 16). Barthes'ın giriştiği bu çalışma *Göstergebilim İlkeleri* adlı yazısında göstergebilimin sistematik bir uygulama olarak kullanılmasını amaçlamıştır. Hızlı gelişmelerin olduğu bu dönemde Barthes istediklerinin çoğunu gerçekleştirmiştir. Barthes'ın bu kesinliklerle örülü bilimsel dönemi 60' ların ikinci yarısından itibaren yerini metin okuma pratiğine dayalı yeni bir döneme metin çözümlemesi dönemine bırakmıştır.

C. METİN ÇÖZÜMLEMESİ DÖNEMİ

Barthes 1960'lı yılların başından itibaren artık yeni bir düşünsel iklim içerisinde. Barthes'a göre, Rus biçimciliğinin miralarından V. Propp göstergebilim ile yazı arasındaki ilişkiyi kurarken, bir edebiyat teorisyeni, psikanalist, yazar ve filozof olarak anılan Julia Kristeva *Pragmatizm ve metinlerarası ilişkiler* kavramlarını kullanıma sunuyordu. Bu sıralarda Fransız filozof Derrida'nın her şeyi bir yapı olarak görüp sonrada bu yapıları alaşağı eden düşüncesi gösterge kavramını etkilemekteydi. Yine bir Fransız filozof Foucault göstergeyi tarihsel bir süreç içine yerleştirerek eleştirinin odağına taşırken; bir diğer Fransız filozof Lacan'ın özne kuramı bilimsel olmanın tek ölçütü haline geliyordu. Barthes'ın İtalya'da verdiği bir konferansın daha sonra 1974 yılında *Le Monde* adlı gazetede yayınlanmış olan *Göstergebilimsel Serüven* adlı metinde özetle ifade edilen şu sözler bu dönemi özetler niteliktedir:

“Bana göre bu dönem kabaca Introduction a l'analyse structurale des récits (Anlatıların Yapısal Çözümlemesine

Giriş) (1966) ve S/Z (1970) arasında yer alır. İkinci çalışma, yapısal örnekçe'den (model) vazgeçme ve sonsuz derecede farklı metin kılıfına (pratiğine) başvurmakla bir bakıma birinci çalışmayı yadsır. Peki öyleyse nedir Metin? Bu soruyu bir tanım vererek yanıtlamayacağım, çünkü böyle yapmak gösterilenin içine düşmek demek olur. Metin, bu sözcüğe vermeye çalıştığımız modern, anlamıyla temel olarak yazınsal yapıttan ayrılır: Estetik bir ürün değil, anlam aktarıcı bir kılıftır; bir yapı değil, bir yapılanmadır; bir nesne değil, bir çalışma ve bir oyundur; aranıp bulunması söz konusu olan bir anlamla yüklü kapalı bir göstergeler bütünü değil, hareket halindeki izlerden oluşmuş bir oyumdur; metin aşaması, anlam(lama) değil terimin göstergebilimsel ve psikanalitik anlamıyla Gösteren'dir." (Barthes, 2009b: 17,18)

Barthes'ın metin kavramını tanımlamaması aslında ortaya koymaya çalıştığı göstergebilimsel çözümleme yollarının dışına çıkmamak içindir. Barthes'ın gösterilenin içine düşmek diye tarif ettiği şey metni hareketsiz, aktarıcı olmayan bir yapıya en doğrusu ise, bir nesneye dönüştürmektir. Metin kavramı bir kere tanımlanırsa metin donar ya da metin ölür.

1960 ve 1970 yılları arasında yapısalılık kazanı Fransa'da kaynamaktaydı. Fakat bu yıllarda genel düşünce dilbilim ve göstergebilim arasında bir fark olmadığı şeklindeydi. Aynı yıllarda Barthes ise okuyucularının dikkatini gösteren ve gösterilen kavramları ile çeşitli insan eylemlerini inceleyen bir alan olan dilbilimden farklı alan olarak tasarladığı göstergebilime çekiyordu. Yine bu dönem içerisinde dilbilimcilerin sıkça kullandığı yapısal çözümleme yöntemi roman, şiir, sanat vb. gibi alanlarda kullanılmaya başlanmıştı. Barthes ise yeni bir kavramı gündeme taşıdı. Bu kavram yapısal çözümlemenin üzerinde uygulandığı 'anlatı' kavramıydı (Culler, 2008: 90-93). Barthes'a göre:

"Anlatının dayanağı, eklemli dil (sözlü ya da yazılı), görüntü (durağan ya da devingen), el, kol, baş hareketi ve bütün bu tözlerin düzenli bir karışımından oluşabilir. Söylende, söylencede, fablda, masalda, uzun öyküde, destanda, hikayede, trajedide, dramda, güldürüde, pandomimde, tabloda, vitrayda, sinemada, çizgi resimlerde, sıradan bir

gazete haberinde, konuşmada anlatı hep vardır.” (Barthes, 1998 : 7)

Anlatı insan medeniyetinin başlangıcıyla tarihlenebilecek bir kavramdır. İnsanlık tarihi içerisinde anlatısı olmayan bir insan topluluğundan, halktan veya toplumdan bahsetmek mümkün değildir. Zaman ve mekan içerisinde diğer varlıklardan çok daha özgür bir şekilde dolaşıma sahip olan anlatı, bu özelliği sayesinde tarihi ve toplumları aşmış ve kendisini bunların ötesine iletebilmiştir. Barthes’a göre anlatı dili, dizgesi, işlevleri ve eylemleri bulunan bir yapıdadır. Ona göre, anlatının anlaşılması için öncelikli olarak bu özelliklerinin anlaşılması gerekmektedir. Barthes anlatıların bu tarihsel ve zamansal dağınıklığını bir düzene koyabilmek için yine dilbilimi kullanmayı önerir. Dilbilim, anlatıların yapısal çözümlemesi için kurucu bir örnekçe olmalıdır. Barthes’a göre, “Tarihsel açıdan değil de yöntembilimsel açıdan, Anlatının Yapısal Çözümlemesinin kökeni, kuşkusuz yapısal diye adlandırılan dilbilimin yeni gelişmelerinde yer alır” (Barthes, 2009b: 146). Dilbilim anlatıların sınıflandırılmasında kullanılacak yegane yöntemi bize sunar.

Barthes’a göre anlatının yapısını çözümleme işlemi bitmeden anlatıya dair genel bir tanım hedeflenebilecek bir netlikle karşımızda durmaz. Bundan dolayı anlatının tanımlanması noktasında tümevarımsal bir yöntem izlemek olanaksızdır. Diğer bir sorun da genel olarak anlatı ile uğraşanların bütün anlatıların incelenmesinden sonra ortak bir anlatı örnekçesine ulaşacaklarına yönelik umutlarıdır. Öyleyse bu iki durum karşısında bir anlatı çözümlemesi hangi uygun yöntemle yapılacaktır? Barthes’a göre her şeye rağmen anlatı çözümlemelerinde tûmdengelimli bir yöntem belirlenmelidir. Barthes’a göre anlatı çözümlemesine girerken önce varsayımsal bir ‘betimleme örnekçesi’ belirlememiz gerekir. Böylelikle örnekçeye uyan veya örnekçeden ayrılan anlatılar türlere ayrılacaktır (Barthes, 1988: 10-11).

Barthes’a göre, anlatıların betimlenmesi ve sınıflandırılması için gerekli kuram tasarlanmalı ve aranmalıdır. Anlatı etkinliğinin kökeni, Aristoteles’çi yazınbilim (poetika) ve sözbilime (Retorik) dayandırılırsa; anlatı ve metinlerin

analizine tarihsel bir pencereden bakmış oluruz. Öte yandan bahsi geçen anlayış Aristo sonrası türlerin kuramcılarına kadar götürülürse; temel yine günümüzden uzak olan bir biçimde oluşturulmuş olur. Zorunlu olmamakla beraber anlatının yapısal çözümlemesine örnekçe olarak dilbilimi seçmek en uygun seçimdir. Anlatı için tasarlanacak kuramın köken incelemeleri, 1920'lerde yapıtların biçimi üstüne araştırmalar yapmış şairler, yazın eleştirmenleri, halkbilimciler ve dilbilimcilerden oluşan Rus biçimcilerine ve onların bazıları aracılığıyla kurulan Prag Dilbilim Çevresinin çalışmalarına dayandırılırsa; anlatının yapısal çözümlemesi, yapısal olarak isimlendirilen dilbilimden esinlenir ve ondan feyz alır (Barthes, 2009b: 145-146).

Barthes'a göre anlatı, dilbilimcilerin saptadığı dilin ötesinde Saussure'cü anlamda 'söz' olarak yani bir dilin bildirisi olarak anlaşılabilir. Dilbilimciler bir son birim olarak tümce üzerinde çalışırlar. Dilbilimcilerin çalıştığı anlamda dilin ötesinde yani tümcenin ötesinde duran bir yapı olan anlatı ise, artık dilbilim ötesi bir inceleme gerektirecektir. Bu noktada bir tümceden daha fazlası ifade edilmektedir. Bu dilbilim ötesi etkilik ise kurulduğunda anlatı çözümlemesini de içerisinde barındıracaktır. Barthes, klasik metin çözümleme ile bahsettiği anlatıların yapısal çözümlemesini birbirinden ayırır. Barthes için metin gösteren gibi işler ve her seferinde bir dili imler. Aynı zamanda hep bir koda gönderme yapar. Barthes için metinlerin içerikleri bahsettiği çözümlemenin konusu değildir. Çözümleyici için içerikten çok biçimler önemlidir. Anlatıların dilbilgisini oluşturmak için metnin ne anlattığından ziyade çözümleyici, metni karşısına alır ve bir dilbilimcinin tümceleri toplayıp oluşturduğu bütüne benzer anlatı bütünlerinde oluşan yapıyı bulmaya çalışır (Barthes, 2009b: 149-157).

Barthes için metin başka kodlarla ve başka metinlerle ilişki halinde tamamlanmamış bir üründür. Barthes, önceki sayfalarda belirttiğimiz üzere önce bir anlatı modeli oluşturmak suretiyle anlatının yapısını kurarak anlatıların bu yapıdan sapmalarına göre sınıflandırılması işlemini 'yapısal çözümleme' olarak nitelendirir. Fakat buna karşıt olmasa da ona göre bir diğer çözümleme yöntemi daha vardır. Bu da 'metinsel çözümleme'dir.

Barthes'a göre metinsel çözümleme bir yapı bulma işleminden çok metnin okurlar tarafından yapılandırılması ile ilgilidir. "Barthes, yazınsal pratikleri tam da özne ve tarihin kesiştiği noktaya yerleştirmiştir ve bu pratikleri toplumsal yapıdaki ideolojik kırılmaların bir belirtisi olarak ele almış ve bu kırılmayı kontrol eden metinsel sembolik (semiotik) mekanizmaları bulmaya çalışmıştır" (Kristeva, 1980: 93). Yani metni bir yapıya indirgemek yerine her okunuşta yeniden yazılan doğasını ortaya sermeye çalışır. Diğer bir deyişle, metnin nasıl bir bütün olabildiğiyle değil de metnin her seferinde nasıl çözülerek yayıldığıyla ilgilenir. Barthes'a göre metin, sonsuz bir anlamlar bütünüdür. O halde metnin bütün anlamlarını bulmaya yönelik bir araştırma yapılamayacaktır. Bunun yerine bazı kodlar, biçimler yani anlamı olanaklı kılan şeyler aranıp bulunabilir ve bunlar sınıflandırılabilirler. Böylelikle metinsel çözümleme yaparken bir yorumbilimci gibi metnin içine yerleştirildiğine inandığımız gizli bir anlamı ortaya çıkarmaya çalışılmamalıdır. Metnin sonsuz anlam olanakları taşıyan doğasına uygun hareket etmek gerekir (Barthes, 2009b: 170-171). Barthes, metinsel çözümleme ile metnin çoğul anlamına uygun bir çoğul okuma önermektedir. Metnin içerisinde yazarın aktarmak istediği bilgiyi değil bir göstergeler bütünü görürüz. Bu sözcükler, imgeler ve figürler hepsi birden bir gerçeklik oluştururlar.

Barthes, *'Edgar Poe'nun Bir Öyküsünün Metinsel Çözümlemesi'* adlı çalışmasının giriş bölümünde metin çözümlemesi ile ilgili görüşlerini ifade etmektedir. Buna göre de Barthes, metinsel çözümlemeyi dört temel işlemsel aşamada özetler. Barthes ilk olarak çözümlenecek metnin okuma birimlerine ayrılması gerektiğini söyler. Bu okuma birimleri keyfi olarak belirlenmiş, birkaç tümceden oluşmuş ve anlamlı metin parçalarıdır. Barthes'a göre bunu yapmanın tek amacı metnin uzun yapısının işlenebilir küçük parçalara bölünmesi ve çözümleyicinin işinin kolaylaşmasıdır. Sonrasında oluşturulan bu okuma birimler içerisinde anlamlar ve ikincil anlamlar yani yananamlar çıkarılacaktır. Bu yananamlar düzanlam gibi metnin bir noktasında bulunmak zorunda değildir. hatta metinde açık olarak görünmeyip metnin içerisinden çağrışımla süzülebilir. Barthes, üçüncü olarak çözümlenen metnin

açıklamasının yapılmayacağını ifade eder. Çünkü bu metni yazım aşamasında yeniden kurmak, metnin bir planını oluşturmak demektir. Oysa Barthes'ın 'metni açma' diye ifade ettiği şey, dürülmüş bir şeyin katlarını açmak gibi metnin okumanın içerisinde ağır ağır yapılanmasının izlenmesidir. Son olarak Barthes, metnin kendi sınırları içerisinde hapsolmuş kapalı yalın bir kod olmadığını aksine metnin kodlarının diğer metinlerin kodları ile olan ilişkisini içerisinde bir 'metinlerarası ilişki' olarak anlaşılması gerektiğini ifade eder. Böylece metin hem bir yapı olarak hem de sonsuz bir üretim olarak ele alınabilecektir. Barthes, bu teknik adımları katı ilkeler olarak değil metnin çözümlemesine girişmek için belirlenmiş esnek ilkeler olarak ortaya koyar Barthes'a göre, metin çözümlemesinde değişmeyen en önemli yasa metnin verdiği hazdır. Barthes, metin çözümlemesinde metnin yazarıyla, metnin yazıldığı dönemle ya da metnin çeviri olup olmamasıyla ilgilenilmeyeceğini ve bütün bunların hepsini içeren metnin sadece baştan sona geçileceğini ifade eder (Barthes, 2009b: 170-175).

Barthes için metin birbirine bağlı sonsuz yüzeylerin oluşturduğu bir tabakalar bütünüdür. Metinsel çözümleme bu tabakaların açılmasından ibarettir. Barthes'ın ifadesiyle:

"Karşımızda duran yazı çokluğunda, her şey çözülmeli, ama hiçbir şey deşifre edilmeden; yapı izlenebilir, her noktada ve her düzeyde yer alan 'kaçık' (çorabın ipi gibi), ama altında yatan, hiçlik; yazıya ait uzam sonuna kadar izlenmeli, aşılmadan; yazma bıkıp usanmadan anlamı belirtir, bıkıp usanmadan onu yok etmek için, anlamın dizgeli bir dışlanışını sürdürerek. İşte, tam bu şekilde yazın (bu noktadan sonra yazı demek daha doğru olur) metne (ve bir metin olan dünyaya) bir 'gizem', nihai bir anlam atfetmeyi reddederek bizlerin tanrıbilimsel karşıtı olarak adlandırabileceğimiz bir etkinliği, anlamlar atamayı reddetmek, sonuçta, Tanrı'yı ve onun üçlemesini –akıl, bilim ve hukuk- reddetmek olduğu için devrimsel bir etkinliği serbest bırakır." (Culler, 2008: 95)

Barthes, bu çorap söküğünü takip etme işlemini Balzac'ın *Sarrasine* adlı romanını konu edindiği *S/Z* adlı kitabında örnekendirir. Barthes'a göre,

metin çözümlemesi metinler için kurucu bir örneklem oluşturmakla başlamalıdır. Bu örneklem ise, ideoloji ve bilim aracılığıyla kurulamaz. Daha da önemlisi örnekleme dayalı bir metin çözümlemesi bilimsel ve ideolojik yaklaşımlarla gerçekleştirilemez. Barthes'a göre, metin çözümlemesi içerisinde yapılacak bu değerlendirme ancak bir yazı uygulaması ile mümkündür. Barthes'ın deyimiyle; "değerlendirmenin bulunduğu, işte bu değerdir: Bugün yazılması (yeniden yazılması) olanaklı olan: *yazılabilir olan*" (Barthes, 2006b: 16)dır. Barthes, yazılabilir bir metin okuyucunun bir tüketici olarak değil metni yeniden yazan bir üretici olarak ortaya çıkmasını sağlar. Barthes, okunabilir metin ile yazılabilir olanı birbirinden ayırır ve okunabilir metnin okuyucuları ataletle sürüklediğini tamamlanmış bir metin karşısında onay verici konuma hapsedtiğini ifade eder. Klasik yazın okunabilir metinlerden oluşur. Yazılabilir bir metin, çoğul bir metin okuyucuyu metni yeniden yazmaya davet eden bir metindir. Okunabilir metnin, yazılabilir bir metne dönüştürülmesi 'yorumlama' ile mümkündür. Barthes'ın yorumlamadan anladığı metne "bir anlam kazandırmak değildir, tersine onun hangi çoğuldan oluştuğunu saptamaktır" (Barthes, 2006b: 17). Barthes, çoğul bir metnin bir gösterenler evreni olduğunu gösterilenlerden oluşmuş bir yapı olmadığını ifade eder. Böylelikle çoğul bir metin için 'anlatısal yapı', 'anlatı dilbilgisi' ya da 'anlatı mantığı' söz konusu olamaz; diyerek anlatıların yapısal çözümlemesinden çıkmış artık bambaşka bir metin uygulamasına geçmiş olur burada sözünü ettiğimiz uygulama ise, son haliyle bir 'metin çözümlemesi'dir.

Barthes S/Z'de beş farklı kod kullanır. Metnin içerisinde bir bilinmezliği çözmek için ayrıntıların düzenlenmesini sağlayan kod, 'yorumsal kod'dur. Metin içindeki bilinmezliklerle bunların açıklandıkları okuma birimlerinin düzenlenmesi anlamındadır. İkinci olarak yananlamanın gösterileniyle ilgili olan kod ise, 'anlamsal kod'dur. Anlamsal kod, metnin içerisindeki yananlamların düzenlenmesini sağlayan koddur. Simgesel kod ise, metnin içindeki ayrıntıların oluşturduğu simgesel alanları tahmin etmede yönlendirici bir işlev üstlenir. Metin içerisindeki kişilere yüklenen eylem ve davranışların

düzenlenmesini sağlayan kod ise 'olay kod' diye adlandırılır. Son olarak 'kültürel kod' ya da 'göndergesel kod' metin içerisinde yer alan ve içeriğin dayandığı bilimsel ve kültürel öğeleri düzenlemeye yarar (Gülmez, 2008: 91-94).

*S/Z*de Barthes'ın çözümlemelerinin iki yönünü de görmek mümkündür. Barthes esere uyguladığı kod sistemi ile göstergebilimsel yani üstdilsel bir yöntem benimser görünmektedir. Bu noktada Barthes tam bir yapısalcı olarak karşımıza çıkar. Fakat aynı metin içerisinde görürüz ki Barthes, metnin içindeki çekirdek anlamı aramadığını ve metni bütün hareketliliği içerisinde bir yapılanma olarak izlemek gerekliliğini ifade eder. Tam bu noktada da eğer kullanmak doğru ise, bir post-yapısalcıya dönüşür. Barthes, bu ikircikli durumu ifade ederken oldukça zorlanır. Çünkü geçiş yaptığı çözümleme yöntemlerine bakılırsa birbirinin tamamen zıttı oldukları söylenebilir. Barthes, bazen basmakalıp kodları kullanarak klasik bir yapısalcı olmakla eleştirilirken bazen de yazar ile okuru eşdeğer tuttuğu için eleştirilere maruz kalmıştır. İyi bir Barthes okuyucusu ve çevirmeni olan Tahsin Yücel *Yazı ve Yorum* adlı kitabının *S/Z* bölümünün giriş yazısında eleştirisini şu şekilde ifade eder.

"Barthes *S/Z*'de bir tür 'çoğul anlam'a ulaşma çabasıyla J. Kristeva'ya yaklaşır, en büyük dayanak olarak 'yananlam' kavramına yaslanır. Öyle ki, düzanlaman yananlamların sonuncusu olduğunu söylemeye dek götürür işi. Doğrusu güzel bir buluştur bu, ama, gerçeği dile getirmekten uzak olması bir yana, yöntemsel açıdan da hiçbir şey kazandırmaz; tam tersine, bu tür araştırmalarda vazgeçilmesi hiç de kolay olmayan 'hiyerarşi' kavramını hiçler. Böylece, araştırmacının yeteneği ne olursa olsun, araştırma yer yer ne denli ilginç gözlemler içerirse içersin, kitabı okurken bir çözümleme karşısında değil, bir döküm karşısında bulunduğumuzu duyarız hep." (Barthes, 2009c: 125)

Birçok eleştiriye rağmen Barthes'ın *S/Z* kitabında ortaya koyduğu fikirler, okura biçtiği bu yeni rol, metnin yeniden üretilmesi ya da yazılması, eleştirmenlerin çoğuna göre bir devrim olarak nitelendirilmiştir. Böylelikle *S/Z*

içinde bilindik bir eleştiri ile yaratım olarak nitelenebilecek bir üretim ediminin nasıl birlikte çalıştığı ilk defa ortaya konmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. BARTHES'DA ANLATI VE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMELERİ

A. ANLATI VE SÖYLEM

En kısa tanımıyla anlatı, “bir olayın yeniden sunumu olarak tanımlanabilir” (Kıran, 2003: 60). Anlatı, anlatıcının dış dünyaya ait belirli bir bakışla olaylar arasında belirli türden ilişkiler kurarak bunu zaman ve mekan içerisinde anlattığı bir tür metin çeşididir. Anlatısal yapıların içinde zaman, mekan ve bir takım kurallar olsa da yine de içerisinde bir takım anlam ve yapısal eksiklikleri barındırırlar. Barthes, anlatı çözümlemelerinin temelinde bu türden eksiklerin giderilmesini görür ve bu eksikliklerin yeniden bir okuma sayesinde aşılabileceğini belirtir. Barthes, göstergebilimin ana temasının anlam olduğunu söyleyerek bütün göstergelerin (resim, yazı, tiyatro vb.) anlamlayım dizgesi oluşturduğunu ifade etmiştir. Barthes, nesnelerin, imgelerin veya davranışların birer anlam barındırsalar dahi bunu tek başlarına yapamayacaklarını, görsel anlatımların ve anlamın dilsel bir iletiyle doğrulanması gerektiğini söyler (Kıran, 2006: 320). Barthes, S/Z adlı eserinde ideal anlamda metnin gösterilenlerden oluşmuş bir yapı olmadığını, bilakis metnin gösterenler galaksisi olduğunu belirtir. O bunu söylerken gösterenin basit bir şekilde bir bildirişim aracı olmadığını metnin daha anlamlı kılınması yolunda gösterenin çok anlamlılığa kapı araladığını ifade etmektedir.

Barthes, yapısalcılık temelinde yapmış olduğu simgesel (gösteren-gösterilen ilişkisi), paradigmatik (göstergelerin birbirine benzerliği) ve dizimsel(göstergeyle onun bağlamı) arasındaki sınıflandırma neticesinde metinlerin düz ve yananlam çözümlemeleri yapılmadan anlaşılamayacağı hatta bunun bir zorunluluk olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre metin, kendi bağlamı içerisinde sadece çoklu okumalar yoluyla anlamlandırılabilir.

Barthes, '*Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*' adlı eserinin giriş kısmında anlatıyı şu şekilde tanımlamıştır: "Anlatı, insanlık tarihinin kendisiyle başlar; dünyanın hiç bir yerinde anlatısı olmayan bir halk yoktur, hiç bir zaman da olamamıştır" (Barthes, 1988: 8). Anlatı Barthes'a göre, her tarih diliminde, her toplumda çok değişik anlatı türleri vardır. Barthes bu değişik anlatı biçimlerini daha öncede belirtildiği gibi 'söylen', 'söylence', 'fabl', 'masal', 'uzun öykü', 'destan', 'hikaye', 'trajedi', 'dram', 'güldürü', 'pantomim', 'tablo', 'vitray', 'sinema', 'çizgi' 'resim', 'gazete haberi' ve 'konuşma' olarak sıralamıştır. Barthes, anlatıyı çok değişik biçimde ve sayısı fazla olan bir şekilde ortaya koymaktadır.

Barthes, eserlerinde kurmuş olduğu yapı ile yazınsal anlatıları çözümlemek için bir söylem de oluşturmuştur. O söylemi cümleler bütünü olarak ele almış ve bunun da belli bir düzene göre işlediğini söylemiştir. Söylem "gerçek izlenimi yaratmak amacıyla"dır ve "büyük yapıların, ciddi simgelerin, görkemli anlamların da bu olayların oluşturduğu önemsiz dipdüzeyden sıyrılarak ortaya çıktıkları sanılır" (Barthes, 2006b: 55). Söylem içerisinde oluşan bu eleştirel tutum öyküde anlamsız bir şeyler olduğu fikrini uyandırır. Okunabilir olan aslında bedel karşılığında altüst edilebilir veya söylem, aniden başka bir şeye dönüşebilir. Söylem, iki düzende kurulur. İlki *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş* adlı eserinde gösterdiği üzere durağan bir biçimde, tekil bir anlam üreten eleştirinin kuramsal düzeyi olan biçimsel söylemdir. İkinci olarak da anlamı çözmeye yarayan dinamik bir yapıya sahip olan eleştirinin uygulanmasında kullanılan dilin üslubunu etkin bir şekilde kullanan ve anlamı çoğaltan anlam üreticisi söylemdir. Bu yönden bakıldığında birincil ve ikincil yönleriyle anlatı, en nihayetinde dil, biçem ve anlamı çoğaltma olarak genişler ve kendi ürettiği anlamlar içinde daha ileride değişik okumalara bir kolaylık sağlayabileceği gibi engel de oluşturabilir. Barthes'ın sıklıkla dile getirdiği gibi belli bir düzeye bağlı her birim, ancak bir üst düzeye katılabilirse bir anlam kazanabilir. Bu açıklama yapının nasıl işlediğinin açık bir izahı olmaktadır. Onun kurmuş olduğu söylem, anlatıda tüm birimler küçükten büyüğe doğru hep iç içe geçmiş ve eklemlenmiş bir

durumdadır ve kelimeler cümleyi, cümleler de bütün bir yapıyı meydana getirmektedir. Barthes, edebi metin olarak öyküden daha çok romanı ele aldığıda romanı eleştirmez onun yerine yazarın yazma eylemi, pratikleri ve bu pratiklerin içinde anlamın tekrar çoğaltılması, üretilmesi üzerine eğilir. O, ele aldığı bir yazarın eserlerinde anlatısal özelliklerin ortak yanlarından çok anlatının yapılaşma biçimlerine önem verir (İnal, 2003: 26). Örneğin Barthes *Yeni Roman* akımının öncülerinden Fransız yazar Robbe-Grillet'in romanlarında anlatısal düzenliliğe direnen metinsel özellikler olduğunu ifade eder.

“Çoğu zaman bir hikayenin başını sonunu bir araya getirirken, “gerçekten ne olduğuna” ve neyin hatıra, neyin halüsinasyon veya anlatıcının eklentisi olduğuna karar vermekte güçlük çekilir. Bir hikayeyi bütünlemeye çalışan okur anlatısal düzenlilik için zorunlu olanların farkına vardırıılır, ancak eğer okur böylesi -bütünlüklü- bir anlatı oluşturuyorsa, o zaman anlatıyı bölen ve esasta önemli olan özellikleri gözden geçiriyordur.” (Culler sayfa 10)

Barthes'ın amacı, değişik metinlerde uzlaşım sal olanı, yapısal anlamda kırılmaları ve göze çarpan önemli noktaları ortaya koymaktır. Barthes, yazar, metin ve okuyucu ilişkisinde okuyucuya öncelik verir. Barthes, metnin arkasındaki anlatıcı yazarı (author) değil onu okurken tekrar yazanı yani metinle ilişkiye girenin ilişki biçimini gündeme getirmektedir. Okuma, Barthes için yeniden bir yazmadır.

Barthes, metnin çok anlamlılığını güvenceye almak için yazarın ölümünden bahseder. Bir metni okuyan kişi, eğer kendisine zorla aşılınmaya çalışılan bir fikirle karşılaşır sa bu tek anlamlılığın dayatılmasıdır. Okurun, yazar ve metnin buyurgan tavrına boyun eğmemesi için edilgenlikten, pasiflikten aktif hale geçmesi gerekir. Bu da ancak yazarın ölümü ile mümkün kılınabilir. Okur bunu, anlamı verenin yazar değil kendisi olduğu fikri ile yapabilir. Barthes, otoriter bir şekilde anlamı veren yazarın gelişimini kapitalist ideoloji ile ilgili görür. Barthes'a göre yazar, kapitalizmin ürünü olan hümanist ideolojinin bir hayal ürünüdür (Rogers, 1984: 165-186). Kapitalizmin

egemen olduğu kültürde edebiyat, ‘tiranca’ bir tarzda yazarın kişiliğine bütün geçmişine zevklerine tutkularına odaklanmıştır. Barthes için söz, bir güçtür ve yazar da bu kapitalist çağda bu gücü sahiplenmiştir (Barthes, 1989: 49-50). Yazar, sözün sahibi olduğu kadar anlamı belirleyen olarak da etken bir durumdadır. Barthes’a göre eleştiri, eserin ardında duran yazarı arar ve yazarın keşfedilmesiyle metnin çözümlendiğini ne sürer (Barthes, 1989: 53). Okur, yazmış ve kapatmış olduğu metinde gizli olanları açık kılmaya çalışır ve bir üst anlam arama çabasına girer. Yazarın anlatmak istediği mesaj da ancak bu şekilde bulunabilir. Bu yazarın metninin okunabilir (lisible) olmasından kaynaklıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi metin, birbirinin içine geçmiş bir örgüdür, metindeki unsurlar i içedir. Söylem, burada bu noktada i içe geçmiş unsurları her defasında güçlendirir ve birbirine iyice bağlar (Barthes, 2006b: 139). Barthes, bir yandan anlatıların yapılaşmasını yazıcı ve author(yazar) ayrımı, yazılabilir olan, okunabilir olan arasında kurduğu karşıtlık ve yananlama ilişki giriştiği tartışmalar başka bir ifade ile söz ve anlatı üzerine yazdıklarıyla bir diğer taraftan da görsel göstergelere ilişkin getirdiği yenilikçi görüşleriyle bilinir (İnal, 2003: 25).

Yazarın kaleminden çıkmış bir metin, çözümlenmeyi, anlamın gizliden açığa çıkarılmasını bize sunar. Barthes için okunabilir metinler, birer üretim değil rndrler. Bunlar, “yazınınımızın kocaman kütlesini oluştururlar” (Barthes, 2006b: 17). rn olarak yaklaşılan bu eserler okuyucudan çözümlleme beklerler. Barthes addan ada kayma olarak nitelendirdiği bu okuma tarzını ‘adlar arayan okuma oyunu’ veya ‘sanatı’ olarak kavramsallaştırır. Bu türden bir okuma oyunun bütün gayesi görünümlerden adlara ulaşmak ve sonunda da son anlamı yakalamaktır (Barthes, 2006b: 80). Barthes’a göre, metnin arkasında gizli olan, derin olan anlama hep sondadır. Sonlarda bulunan anlamı bulabilmek için anlatıda önce yola çıkılması gerekmektedir bundan sonra yolculuk gelir ve bu yolculuk bizi gideceğimiz yere ulaştırır. Metnin içinde temellenmiş bu gizillik unutma korkusundan kaynaklanır gibidir. Metnin içindeki öğeler ve bunların arasındaki ilişkiler bir kesintisizlik yanılısaması şeklinde göze grnrlere.

Okunabilir bir metin böyle bir kesintisizlik yanılması ve bunların oluşturduğu boşluktan korkar. Yol metaforundan hareketle diyebiliriz ki yola çıkılmaksızın yolculuk yapıldığının veya yola çıkılıp da bir yere varılamayışın hiç bir zaman dillendirilmediği bir anlatıda okunabilirlik ortadan kalkmıştır ve varlığı tehlikeye girmiştir. Diğer bir ifade ile okunabilir metin, belli bir okuma düzenine göre okunmalıdır. Bu açıdan bakıldığında metin, kendisini okuyan okuru bahsedilen boşluğa düşme korkusundan emin kılacak bir söylem üretmeli ve dahası metin kendi bütünlüğünün gereklerine göre oluşturulmalıdır (Barthes, 1993: 133-144). Bu açıdan yaklaşıldığında Barthes, metnin okunabilirliği için, anlatıdaki eylem dizilerinin önemli bir yer tuttuğunu söyler. Anlatı, kendi içindeki mantıki tutarlılık ile okunabilir hale gelir. Bu mantıklılık anlatılarda bulunan olaylardaki zamansal bir sıralamayı bize sunar. “Klasik anlatının okunabilirliğini yaratan da geridöndürülemezliktir» (Barthes, 1993: 144). Barthes, bununla anlatının modernleştiğini başka bir deyişle anlatının altüst olmasını anlatmaktadır.

Anlatı eylemlerinin kodunu Barthes, Aristoteles’e göndermede bulunarak proairetik kod diye adlandırmıştır. “Proairesis, bir eylemin sonucunu önceden tartışmak, bir seçeneğin iki ögesi arasından, gerçekleştirilecek olanı seçmek (köken anlamıdır bu) konusundaki insan yeteneğidir. Eylem dizilerinin her düğüm noktasında, anlatının kendisi de ... bir çok olasılık arasında bir seçme yapar” (Barthes, 1993: 137). Ona göre bu seçim, anlatılanın gelecek durumunu belirler. Barthes, anlatı dilini kullandığı için yazardan değil anlatıdan bahsetmektedir.

“Her eylemde bir seçeneğin karşısında kalan (eylemi şu ya a bu doğrultuda geliştirmek) anlatının, her zaman yalnızca kendi yararlanabileceği, yani yaşamını anlatı olarak sürdürmesini sağlayan ögeyi seçmesi pek doğal bir şeydir. Anlatı hiçbir zaman öyküyü bitirecek, kısa kestirecek bir ögeyi (gerçekleşmiş olduğu dile getirerek) belirtmez. Anlatının neredeyse gerçek bir kendine saklama içgüdüğü vardır denilebilir çünkü, anlatı, dile getirilen bir eylemin içerdiği iki olası sonuçtan, her zaman, öyküyü, yeniden alevlendirecek olanı seçer.” (Barthes, 1993: 138)

Barthes, bu durumu anlatının kendine saklama içgüdüğü adını vermektedir. Anlatının bu sıkı düzeni ona göre para düzenine benzer şekilde zorlayıcı bir nitelik arz eder. Barthes, proairetizm'i bu şekilde anlamlandırarak bunu tutarlı ve türdeş bir dizi içine karışmış her anlatı eylemine uygulamayı salık verir gibi gözükmektedir.

Barthes, anlatının proairetik kesitlerini; ardışık, vargısal, isteksel, tepkisel, eş ögeli bağıntı olarak bir kaç bağıntıda toparlamıştır. Ardışık bağıntı türü; metinde katışıksız bir art arda gelişin olmamasını kapsar.

“Zamansal olan hemen mantıksal olanla dolar, ardışık olan da aynı anda vargısal'dır. Anlatıda sonra gelen, önce gelen tarafından üretilmiş havası taşır. Bununla birlikte, bazı hareketlerin ayrıştırılmasında, katışıksız zamansala yaklaşılr: Bir nesnenin, sözgelimi bir resmin algılanmasında durum böyledir (çevreye bir göz atmak/nesneyi fark etmek).” (Barthes, 1993: 140)

Bu bağıntının işlevini anlamak için art arda gelmek zorunda olan unsurlardan birinin belirtilmemiş olduğunu fark etmek yeterli olacaktır. Böyle bir durumda anlatının okunabilir olmasının önünde bir engel olacaktır. Vargısal bağıntı; birinin öbürünü belirlediği iki eylem arasındaki klasik bağlantıdır. Bu bağıntı Barthes'a göre, “en zengin bağıntılardan biridir çünkü neredeyse anlatının özgürlüğünü yüklenir. Bir vargının olumlu ya da olumsuz olması, öykünün bütün yazgısını değiştirir” (Barthes, 1993: 140). İsteksel bağıntı; bir eylemin (sözgelimi: giyinmek), gerçekleşmesinden hemen önce bu eylemle ilgili niyet ya da istek açıklamasında bulunulur (giyinmek istemek, giyinmeye karar vermek) (Barthes, 1993: 140). Tepkisel bağıntı; “Bir eylemin (sözgelimi: dokunmak) ardından, yarattığı tepki (bağırmak) gelir; bu, vargısal bağıntı taslağının bir çeşididir ama buradaki model daha belirgin biçimde biyolojiktir” (Barthes, 1993: 141). Süresel bağıntı;

“... söylem bir eylemin (ya da bir durumun) başladığını ya da sürdüğünü açıkladıktan sonra, kesintiye uğradığını ya da durduğunu belirtir: gülmekten patlamak/gülmeyi kesmekvb....Burada anlamlı olan dizilerin sıradanlığıdır, kesintinin

belirtilmesi, anlatı dilinin gerçek bir zorunluluğu olarak belirir.” (Barthes, 1993: 141)

Son olarak eş öğeli bağıntı ise; “dizi sözlükte var olan karşıtlıkları yerine getirirler yalnızca: sormak/ yanıtlamak için durum böyledir ... buradaki yapı, karşıt sözcük çiftlerinde görülen biçimsel bir bütünleyici'nin yapısıdır” (Barthes, 1993: 141).

Okunabilir metinleri okunabilir kılan bu sıradüzen içinde oluşturulan bütünlüktür. Çünkü anlatıda hiç bir öge tek başına bir anlam meydana getirmez. Bundan dolayı Barthes, metni kendisinde kaybolmuş hiç bir birimin bulunmadığı katışıksız bir dizge olarak görür: Bu metinde, her bir ayrıntı, bütünün işaret ettiği anlam için bir işlev yerine getirir. Bir ayrıntı, bütünüyle anlamsız, her çeşit işleve direnir gibi görünecek olsa bile yine de, saçmanın ya da yararsızın anlamına gelip dayanacaktır: Çünkü her şeyin bir anlamı vardır ya da hiç bir şeyin anlamı yoktur. Bir başka deyişle, sanat gürültüyü (sözcüğün bildirişim olgusundaki anlamıyla) bilmez. Sanat katışıksız bir dizgedir; onda hiçbir zaman yitirilmiş birim yoktur; kendisini öykünün düzeylerinden biriyle birleştiren bağ ne kadar uzun, ne kadar gevşek, ne kadar ince olursa olsun durum değişmez. Burada bahsi geçen işlev, dilbilimsel içerik birimidir, onu oluşturan da söyleniş biçimi değil söylemek istediği şeydir (Barthes, 1993: 90-93).

Metinsel dizgede her birimin bir anlam taşımadığı bu türden bir yapının düzeni şüphesiz bir sona ihtiyaç duymaktadır. Barthes buna, ‘son söz’ adını verir. Son dediğimiz zaman mantıki bir düzendeki olguları olayları ve dahası bu metnin bir çözümleme gerektirdiği izlenimini uyandırır. Bu sona erme düşüncesi metnin öyküsel kısmına işaret eder. Bu son düşüncesi Barthes’a göre Batı metafiziğinin bilinen bir biçimidir. Batı metafiziğindeki bunalım ve gerilim düşüncesi metin ve anlatıda da korunmuş bir düşüncedir. Okunabilir metinde, anlatıda bu bunalım ve gerilim öykünün bir düğüm noktası olduğu fikrine bizi götürür. Çözülecek olan şeyi Barthes şöyle anlatmaktadır:

“... garip bir biçimde çözülecek olan şeyi, (öykünün) düğümü olarak adlandırırız, düğümü kendisinin olduğu alt düzeye değil de, bunalımın yer aldığı yüksekliğe yerleştiririz; yine de düğüm, girişilmiş eylemi kapatan, bitiren, sonuçlandıran şeydir, tıpkı bir paraf gibi; sondaki sözü reddetmek (söz olaak sonu reddetmek) aslında bildirilerimizin her birinin izini taşıdığını ileri sürdüğümüz imzayı utanç verici bir biçimde kovmaktır.”(Barthes, 2006b: 56)

Anlatıda düğüm ancak doğruluğun ortaya çıkartılmasıyla çözülebilir. Yine Barthes’ın S/Z’de belirttiği gibi okunabilir metinler, doğruluklarla iç içe geçmiştir, anlamlama doğruya giden yoldur.

“Yine de, yorumbilgisel dizgede, yananlam gösterileni özel bir yer tutar: bütünlenmemiş, yetersiz, kendini adlandırtma gücü olmayan bir doğruluğu işler: gerçekliğin bütünlenmemişliği, yetersizliği, güçsüzlüğüdür ve bu parçasal eksikliğin konumsal değeri vardır; doğuştan gelen bu kusur düzgülenmiş bir öge, yorumbilgisel bir biçimbiridir, bunun da işlevi, bilmeceyi kuşatarak onu güçlendirmektir.” (Barthes, 2006b: 63)

Öyküde düğümlerle karşılaşıldığında son söz bizi geciktirse de gerilim, sona erdirilir ve son söz söylenir. Metin artık bir niteliğe kavuşmuş, doğru gösterilmiş ve yazarın iletisi okurla buluşmuştur. Batı metafiziğinden kaynaklı bu gerilimle Barthes’ın klasik anlatının yapısını doğal görmediği rahatlıkla anlaşılabilen bir durumdur. Yazar kendi eserini ne kadar olağan ve doğal gösterirse göstereceği metnin ve anlatının altında her zaman olası bir karşı doğası da vardır. “Bazı modern metinler de bu karşı doğanın yeni bir deneyimini oluşturmaktadır kuşkusuz” (Barthes, 1993: 144). Barthes, bu şekilde artık anlatının sınırlarına ulaşıldığını ve bunun da hemen ardında yeni bir sanatın, anlatının kurallarını çiğneyen bir sanatın başladığını bildirmektedir.

Barthes, yapıtlarında süreklilik söylemi yerine, anlam olanaklarının önünü açtığı için süreksizliği savunur. Bunu yaparken de parçalı yazı biçimi kavramsallaştırmasından faydalanır.

“Gerçek kitap, doğru kitap kendisi de yıkıntı olan kitaptır: ozanın önereceği şey bir parçalar toplamından başka bir şey olamaz. Tamamlama, kapatma olasılığının ortadan kalkması yapıtın yalnızca bir karalama, bir taslak olduğu düşüncesini öne çıkarır; anlamın üstesinden gelen metinsel düzenleyimi arzu veren bir oyun yeri (postmodern metin artık böyle tanımlanmaktadır) durumuna getirir.” (Aktulum, 2008: 9)

Onun yapıtlarında parça kavramı, öncelikle adlandırma olarak gündeme gelir. Buna örnek olarak punctum hayku (geleneksel Japon şiir türü), kısa biçim aracısız yazı, başlık konmuş paragrafları verebiliriz. Barthes, hemen hemen bütün eserlerinde parça yazıdan bahsetmiş bu kavram üzerinde düşünmüştür. Barthes *Roland Barthes* kitabında parça üzerine şunları demiştir:

“Onun ilk metni ya da aşağı yukarı ilk metni (1942) parçalardan oluşur; bu seçim daha o zaman Gide tarzında doğrulanmıştı “çünkü tutarsızlık, özü değiştiren bir düzenden daha iyidir.” Aslında, o zamandan beri kısa yazı yazmayı hep sürdürmüştür O: *Mythologies*’deki ve *L’Empire des signes*’deki küçük tablolar, *Essais critiques*’teki yazılar ve önsözler, *S/Z*’nin okuma birimleri, *Michelet*’nin başlık atılmış paragrafları, *Sade II*’nin ve *Le Plaisir du texte*’in parçaları.” (Barthes, 2006a: 112)

Barthes’ın parça yazılarına daha pek çok örnek verilebilir. Onun kısa yazı ile okura anlatmak istediği okura hiç bir düzen dayatmayacağı fikridir. Parça ile Barthes’ın asıl yapmaya çalıştığı şey söylemin düzenini koparmak ve sözdizimsel aşamalardaki düşüncüyü yerinden etmektir. Barthes’ın parçalı yazılardan yana olan tavrının altında düzenleyime dayalı biçimlere karşıt görüş içinde olması yatar. O uzun yazmaktan ziyade kısa cümleleri ve kısa paragrafları bu yüzden tercih etmektedir. Parça onun için kısa olan biçimdir. Barthes’ın *Roland Barthes*’ı metinsel süreksizlik açısından metinler arası kopuklukta önde gelen eseridir.

Barthes, parça yazıyı sürekli değişime uğrayan bir yazı biçimi olarak görürken parçalılığın tamlığa ve bitmişliğe karşıt bir duruş olduğunu belirtir. ‘Totaliter’ bir söylem “sürekli, aralıksız ve boşluksuz bir sözdür, rastlantıyı tanımayan mantıklı bir bitmişlik sözüdür” (Aktulum, 2008: 10).Parça yazı,

kendinden önce ve sonra gelecek olan parçadan bağımsızdır ve içerik olarak da bir aniden karşımıza çıkmayı beklenilmedikliği, önceden kestirilemezlik fikrini gündeme getirir. Barthes, bu önceden kestirilemezlik ve sınırların ortadan kalkması ile anlatının anlatıcısı ve alıcısının tek kişiye gönderme yapmasında türleri yeniden düzenleme gereksinimini hedeflemiştir (Barthes, 2006a: 141). Barthes, çok biçimli bir söylemden yani denemenin, romanın, hayat hikayesinin hep birlikte tek bir metinde olduğu çoğul bir söylemden bahsetmektedir.

Barthes'da süreksizlik, sadece bir yazı biçimi değil aynı zamanda okuma ve yaşam biçimidir de. O, yaşam biçimine sayfiyede çalışırken sıkıldığı bir anda neler yaptığıyla ilgili bir örnek de sunar:

“İşte size sayfiyede çalışırken (neye çalışırken? Kendimi yeniden okumaya, maalesef!) beş dakikada bir yarattığım oyalanmaların listesi: Bir sineğe ilaç püskürtmek, tırnaklarımı kesmek, bir erik yemek, çişe gitmek, musluk suyunun hala çamurlu olup olmadığını kontrol etmek (bugün, bir ara sular kesildi de), eczacıya gitmek, ağacın üstünde olmuş bir kaç nektarin var onu görmek için bahçeye inmek, radyo programına bakmak, kağıtlarımı tutmak için basit bir aygıt yapivermek, vb.: *avarelik ediyorum, dolanıp duruyorum.*” (Barthes, 2006a: 88)

Barthes'ın yazılarında olduğu gibi yaşantısında da çeşitliliklere ve değişikliklere, tutkuyla yaklaştığı görülmektedir. Barthes, kendi yazılarını diğerlerinden ayıran özelliklerden bahsederken şöyle der:

“Her evre tepkilidir, yazar ya kendisini kuşatan söyleme karşı ya da öz söylemine karşı (...) tepki gösterir; ... Siyasal ve törel takınağın yerini küçük bir bilimsel taşkınlık alır, onu da bu kez sapkın bir zevk (temelinde fetişizm yatan) sona erdirir.” (Barthes, 2006a: 169)

Bu denli farklı evreler arasında kopukluk ve yinelemeler hakim olmasına rağmen evreler arsında sürekli birbirine geri dönüşler ve benzerlikler de vardır. Barthes'ın eserlerinde süreksizlik ve yinelemeler önemli özelliklerdendir. İleti olan her bir imge, davranış belli bir anlamı içerse de anlam yine de dilsel ileti ile doğrulanmalıdır.

Parçaların adlandırılması ve onlara bir başlık konması yazarın isteğine bağlıdır. Barthes eserlerinde kullandığı parçalı yazılarında ansiklopedik bir sıra dizilim izler bu şekildeki bir sıralama anlamsız bir yapı sunmakla beraber yoruma da kapalıdır. Barthes'ın metinleri süreksizliklerle, yinelemelerle ve nedensiz olarak başların ve sonların ardı ardına dizilmesiyle oluşur. "Söylemi ancak önemsiz mi önemsiz, rastlantısal mı rastlantısal durumlara göre aklına esen dil soluklarıyla vardır" (Aktulum, 2008: 12). Yazar metindeki anlamı sürekli olarak en sona saklar ve parça bütünden önce gelir, bütün yeniden başlamalar da bizim metinden haz almamızı sağlar.

Barthes, yazılarını hiçbir dizgeye bağlı kalmaksızın dizge karşıtı bir tutumla kaleme almaktadır. Dizge, uzlaşılmaz düzen betisi sunan alfabeyi sürekli biçimde yerinden eder, harfleri atlar. Alfabenin düzeni dağınık anlamın yeniden düzgülenmesinin önünde bir engeldir, çünkü alfabe her şeyi siler, her türden kökeni bastırır.

"Alfabenin çekiciliği: Parçaları (Fr. fragments) birbirine bağlamak için harflerin dizilişini benimsemek, dilin zaferini oluşturan (Saussure'ü de çok üzen) şeye güvenmek, teslim olmak demektir: Keyfi olmaması gereken (...) nedensiz bir düzen (her tür öykünmenin dışında kalan)... O, bir sözcüğün tanımını yapmaz, bir parçayı adlandırır; sözlüğün tam tersini yapar: Sözce sözcükten türeyeceğine, sözcük sözceden çıkar. Ben açıklamalı sözlüğün yalnızca en biçimsel ilkesini alırım: Yani birimlerinin düzenini. Bu düzen, yine de zararlı olabilir: Kimi zaman anlam etkileri yaratır; ve eğer bu etkiler istenmiyorsa, alfabeyi, daha üst düzeyde bir kural yararına bozmak gerekir: Bu kural (heterolojinin) bozulma kuralıdır: Yani bir anlamın 'tutmasını' önleme kuralı." (Barthes, 2006a: 171)

Barthes, harflerin dizilişini kendine göre değiştirmekle söylemin parçalanmasına kapı aralayarak tek bir dizgeye karşı çıkmaktadır, bu anlamın çoğulluğuna kapı aralamaktadır. Bütüncül bir açıklama bu parçalamalarla olanaksız hale getirilmektedir. Parça kendi içerisinde bir çoğulculuğu barındırmakla tek biçimli düşünceye karşıtlık oluşturur.

Barthes, *The Rustle of Language* adlı eserinin “Söylemin Tarihi” bölümünde genel olarak söylemin bir tarihçesini verir. Ona göre en genel anlamda söylem, cümleden daha fazlasıdır. Cümlelerin oluşturduğu söz grupları olarak adlandırılabilir. Günümüzde dilbilimdeki gelişmeler, özellikle edebi söyleme yeni bir gerçeklik kazandırmış, böylece de söylemin dilbilimi mümkün kılmıştır.

Barthes’a göre söylemin dilbilimi, yapısal analizde eski söylem türünü üslup edinmesi noktasında bir yön belirlemelidir. Daha açıklayıcı bir şekilde ifade edilecek olunursa, şiirsel söylemin kurgusal söyleme, kurgusal anlatımın tarihsel olana karşı çıkmasının hala meşru olup olmamasına karar vermelidir (Barthes, 1989:127). Bu noktada Barthes, tarihçiyi aktarana benzetir. Tarihçinin söylemini, ifade esnasında değiştirdiği gözlenir. Bu tür, iki zamanı aynı anda barındırır ve çatışmaya yol açar. Bunlar, ‘söz ediminin zamanı’ ve ‘sözü edilenin zamanı’dır. Tarihsel söylemin hızı, anlatılan olayın sayfalara eşit olarak belirli bir zaman diliminde geçmesidir. Tarihçinin yaşadığı zamana geldikçe söz edimin gücü artar, tarih yavaşlar. Ayrıca söylem, çizgisel tarihsel zaman içerisinde geri dönüşler yapar. Tarihsel anlatımda tarihçi, söz edimleri ile tarihsel çizginin “kronolojisini bozmaya” çalışır (Barthes, 1989:129).

Tarihsel anlatım gösterenleri ve işlevleri açısından iki uç arasında hareket eder: gösteren birimler ve işlevleri. Gizli gösterilene işaret ettiği zaman tarih metaforik bir şekil kazanarak lirik ve sembolik sınırları keşfeder. İşlevsel birimler vurgulandığında ise, metonomik yani düz değişmeceli (mecazi) bir özellik kazanır ve epiklerde daha çok görülür. Söyleminin yapısı itibarıyla üçüncü bir tarih de mevcuttur. Bu tarih, ilgili süreçte başkışı tarafından deneyimlenen tercihleri yeniden üretmeye çalışır. Stratejik tarih olarak da adlandırılabilen bu tarih, dönüşlü, refleksif bir tarihtir (Barthes, 1989: 136).

Tarihsel söylemin anlatım yapısı, sona ulaşmayan bir takım gerçekler dizisini oluşturur. Medeniyetimizin tarihsel söyleminde anlam oluşturma

süreci, tarihi manasını “doldurmayı” amaçlar. Çok da gerçek olmayan gösterenleri biriktiren tarihçi, dizilerdeki boşlukları doldurmak için aralarında ilişki kurar, düzenler ve pozitif bir anlam oluşturma gayreti içindedir. (Barthes, 1989:137) Bir söylemin sözcüsü veya yazarının söz ediminin konusunu doldurduğu dil ise, tarihsel söylemin dikkatle düzenlenmiş ideolojik bir hazırlığı, daha doğrusu imgesel bir hazırlıktır. Bu sebeple tarihsel gerçek olgusunun neden genelde mutlak bir inanmayışa yol açtığını anlarız. (Barthes, 1989: 138). Gerçek, nesnel tarihte açık ve kesin bir şekilde ifade edilmeyen bir gösterilendir. Bu durum *gerçek etkisi* olarak adlandırılabilir. Tarihsel söylem gerçeğin peşinde değildir, sadece onu gösterir. Bunu yaparken sürekli “*Bu oldu.*” ifadesini kullanır. “*Bu oldu.*” ile medeniyetimiz; gerçekçi roman, özel günlük, tarihsel müze ve daha da önemlisi fotoğraf ile ispat edilmiş bir gerçek etkisi yaşar. 19. yüzyılda tarih anlatımı gerçeğin göstereni olarak kendini kurumsallaştırarak, bir tür inşa sürecine girmiştir. Barthes’a göre, böylece paradoksal döngü burada son bulur: anlatısal yapı mit ve ilk epikler yoluyla kurgunun potasında süslenmiş ve aynı anda hem gösterge ve hem de gerçeğin ispatı olmuştur. Tarihsel anlatı ölmektedir çünkü Tarihin göstergesi pek de anlaşılır bir gerçek değildir. Söylemin bu tarihselliği günümüz göstergebilimi ile birleştirildiğinde sayısız söylem alanının olanağının keşfine ve oluşturucu öğeleri olarak göstergelerin sonsuz dolaşımında içeriminin ifşasına meydan verir (Barthes, 1989:137-139).

1. Barthes’ın Söylem Çözümlemelerine Üç Örnek

Barthes söylem çözümlemelerinde belirleyici olarak ideoloji ve bilinçdışına önem vermektedir. Ona göre söylemi şekillendiren kişinin dahil olduğu ideolojik bağlam ve kişinin bilinç dışıdır. Bunu Barthes’ın kendi üslubundan örneklemememiz gerekirse, Barthes’ın sahip olduğu ideolojik geleneğin mülkiyet kavramına bakışının onun tümcelerine nasıl yansıdığını görürüz. Söylemleri biçimlendiren ideolojiler ve bilinçdışı olduğunu söylemiştik. Bu yüzden Barthes “dostum” ve “dostluk” gibi duyguyu

kavramlaştıran veya aidiyet belirten sözcüklerden kaçınmış, bunun yerine daha kapsayıcı bir ifade olan “dostlar” sözcüğünü kullanmıştır. Benimsediği ideoloji bu şekilde kendi sözcük seçimlerini, diğer bir deyişle yansıtmış olduğu söylemi belirlemektedir. Barthes, bunları dile getirirken insan bilimlerinin, söylemi şekillendiren bu iki noktayı, ideoloji ve bilinç dışını yok saydığını söylemektedir. Barthes’ın son dönem yapıtları incelendiğinde yazılarında yoğunlukla kenosis’in (içini boşaltma) kavramının yer aldığı gözlemlenir. Daha ötesi Barthes, bilgiye ulaşmak için sadece dizgelerin değil, “Ben”in de yok edilmesi gerektiğini düşünür. (Rifat, 2008: 45).

Barthes üzerine yazdığı eserinde Culler, Barthes’ın yazdıklarının pek çoğunda bir düş, bir özlem olduğunu belirtir ki, bu özlem, aslında ‘anlamın boşalması’dır (İnal, 2003: 24). Barthes, söylem çözümlemesi yaparken, göstergebilimin tüm olanaklarını eksiksiz kullanmakla birlikte bu olanakları zenginleştirmekten hiç geri durmaz. Reklam çözümlemelerinden, fotoğraf çözümlemelerine, edebi metin çözümlemelerinden tıbbi metin çözümlemelerine ve daha birçoğuna göstergebilimin çözümleme ‘mantığı’ işletilebilir. Barthes’a göre, her şey bir göstergedir, öyleyse, dil düzleminden söylen düzlemine geçen her nesne okunabilir. Bu ‘okuma nesneleri’ belli bir söylem alanında durduklarından dilbilimsel, göstergebilimsel, semantik ve sentaktik yöntemlerle yapıları ifşa edilebilir. Elbette bunun için köklü bir göstergebilim dağarcığı ve ciddi bir entelektüel donanım gerekmektedir. Barthes söz konusu olduğunda onun bu niteliklere hayli haiz olduğunu düşünürsek yaptığı çözümlemelerin özellikle insan bilimleri açısından önemi daha iyi kavranacaktır. Bu noktada Barthes’ın metinlerinden seçerek örneklenen üç çözümleme sunmak yerinde görünmektedir.

a. Tıp Söylemi

Barthes, bir tıp söylemi çözümlemesi yapmadan önce, göstergebilim ve tıp alanlarında ortak kullanım tarihine sahip ‘semyoloji’ (Fr. Semiologie) teriminin üstüne gider. Sözcüğün gramerinden ve tarihsel kullanım detaylarından söz ederek bugün anladığımız ve de kendisinin de anladığı anlamda kullanılmasının bir sakıncası olmadığı düşüncesine varır. Burada asıl önemli olan ona göre, genel göstergebilim (Fr. Semiologie generale) ile tıp göstergebilimi (Fr. Semiologie medicale) arasındaki dizgisel uygunluklar, dizge ve yapı uygunluklarıdır. *Göstergebilimsel Serüven* kitabının “Göstergebilim ve Tıp” adlı bölümünde dilsel gösterge ile tıp göstergesi arasındaki bağıntıyı ele almaktadır.

Barthes, bu anlamda işe tıp terminolojisine ait (genel olarak) ‘septom’ terimi ile gösterge’yi kıyaslayarak başlar ve göstergebilimsel açıdan septom’un ne olduğunu sorgular. Bir tıp sözlüğünden aldığı bir tanım (Septom Hastalık durumunun organizmada yol açtığı özel görüngü.) üzerine şöyle der: “...bu durumda, septom, görünen gerçek ya da gerçek görünen olacaktır. Biz buna görüngüsel (fenomenal) diyebiliriz, ancak henüz göstergebilimsel, anlambilimsel özelliği bulunmayan görüngüsel söz konusudur kesinlikle. Bu durumda da septom nesnelliği ve süreksizliği içinde marazi bir olgu olacaktır.” (Barthes; 1993, 210) Bir başka deyişle Barthes’a göre, septom, gösterge niteliğine haiz olamamıştır henüz ve anlaşılmazlıklar barındırır. Dilbilimsel açıdan ‘septom’ eğretileme düzleminde yansıttığı yananlaman aksine, bir anlam bildirmez; ondan eğretilmeli olarak söz edildiğinde bir anlam kavramı yüklenir. Barthes’a göre tıp alanında septom kavramı, bir ‘çözme olayı’nın olanağını ortaya koyar: Okunacak bir dizge, keşfedilecek bir gösterileni ilk elden sunmasa da bunun yolunu açan ‘ham bir olgu’dur.

Barthes. bu noktada düşüncesini dilbilimsel bağlamda sürdürerek örneksemenin uygunluğunu şöyle izah eder: “Septom, Hjelmslev’in, gösterenin tözü diye adlandırdığı şeye, yani henüz anlamlı birimlere

ayrıştırılmamış töz olarak, özdek olarak gösterene uygun düşer. Semptomun karşısında, tıp göstergibiliminin tanımında yer alan gösterge ise aslında, hekimin düzenleyici bilincinin katıldığı, eklendiği semptom olacaktır.” (Barthes, 1993; 211) Barthes’a göre, tıp doktoru semptom’u dil aracılığıyla göstergeye dönüştürür. Artık fenomenal’dan semantik’e geçilmiştir. Bu noktadan itibaren Barthes, konuya ilişkin – başka metinlerinde de sıkça yaptığı gibi – iki gözlem sunar:

1. Tıp göstergesi, bir gösterilene iletmesi dolayısıyla bir gösterge kabul edilir ve bu noktada gösterge, hastalığın betimlenmesini sağlar.
2. Tıp göstergesi, semptomdan göstergeye geçerek kavranabilir hale geldiğinde hastalığı zamansal bakımdan kontrol etmeyi olanaklı kılar.

Barthes’ın ilk gözlemi, bir gösterilenin varlığını savunur; göstergelerden yola çıkarak hastalığa ulaşılacaktır. Bu durum Barthes’a göre tam da göstergibilimsel düzene uygundur: İkili bir yapı gözlenir; bir tarafta teşhis konulmasını bekleyen hastalık, bir tarafta çözümlenmesi gereken gösteren’ler.

İkinci gözleminde Hippokrates’ten dem vuran Barthes, semptomların göstergelere dönüşme serüveninde, çözümleme nesnesinin kavranabilir hale gelmesi -hekimin muhatabı olarak- hekimi zaman karşısında güçlü kılar. Bu güçlü Barthes, şu terimlerle anlatır:

“Bu noktada, doğrudan doğruya Hippokrates tıbbının ilkesiyle karşılaşırız. Tıp göstergesi, hastalığın zamanına egemen olabilecek biçimde ortaya konduğu ölçüde üç değer ya da üç işlev taşır: Buna göre, anamnestiktir, daha önce ne olduğunu söyler; pronostiktir, ilerde ne olacağını söyler; ve diyagnostiktir, içinde bulunulan anda neyin oluştuğunu söyler. Demek ki, tıp göstergesi, tam anlamıyla tümcenin kurucu öğelerine, yani gösterenleri anlamın ilerleyen çizgisi içinde yapılandıran öğelere benzetilebilir. Bunu söylerken, yalnızca fiilleri değil, tümcenin sözdizimsel bölümüne bağlı olan dizimsel zamansallığını, bir ilgeçin, tümcenin daha sonra yeniden ele alınacak bir başka ögesini, bir tür tasarı biçiminde haber vermesi gerçeğini de düşünüyorum: Denilebilir ki, bir tümcede, sözdizim, zamana egemen olma

gücüdür – burada yalnızca gerçek olanın zamanı değil, tümceye ilişkin zaman söz konusudur. Bir başka deyişle, gösterge açıkla, tanımlar ya da dile getirir ama aynı zamanda haber de verir.” (Barthes, 1993: 222)

Barthes, semptom ve gösterge ilişkisine dair bu açıklamalarının ardından tıp göstergebilimine, genel göstergebilimin temel kavramlarından dizge’yi de bu kavramlar arasına dahil eder. Genel göstergebilimsel anlamda dizge karşılıklı bağıntıların zemini. Dilbilimde bu bağıntı dizisellik (paradigmatik) ve dizimsel (sentagmatik) ikili karşıtlığında açığa çıkar. Paradigmatik, bir gösterge ile potansiyel yakını olan başka bir gösterge arasındaki karşıtlıkları ifade eder: Örneğin ‘masa’ ve ‘tasa’ göstergeleri arasında, m ve t arasındaki paradigmatik karşıtlıktan kaynaklanan anlam farklılığını görürüz.

Barthes, bu göstergebilimsel bağlamı tıp göstergebilimine taşır. Tıp göstergesinin diziselliği de aynı biçimde işler ve bu sonuçta hastalığın değişmesine, başka hastalıklara bizi gönderir. Aslında bu bağıntı hastalığın okunmasında bir değişikliğe yol açar. Barthes’a göre bu noktada ideal olan, iki gösterge arasındaki bu karşıtlığı yalınlaştırmak ya da bir ögenin varlığına ya da yokluğuna, yani belirtili olma ve belirtisiz olma kuralına indirgeyebilmektir. Barthes, bu diziselliği tıp göstergeleri üzerinden açıklamayı şöyle sürdürür:

“Bilindiği gibi, sesbilimde, dillerdeki bütün anlamlı karşıtlıklar, sonunda, öğelerinden biri belirtili öbürü de belirtisiz olan çeşitli alması kuralları bütününe indirgenebilmiştir. Belirtili öğe, belirtisiz öğede bulunmayan bir özellik içerir. Tıp göstergebiliminde de, göstergelerin, kuşkusuz bazı bağlamlarda, bir ögenin varlığına/yokluğuna indirgenerek sınıflandırılabilirliğini düşünebilir miyiz? Tıptaki diziselliği çözebilmek için sorulması gereken bir sorudur bu. Konunun acemisi olan biri için hemen şöyle bir durum ortaya çıkar: Tıpta göstergeyi, eğer bir özelliğin eksikliği ya da yokluğuyla belirlemek istiyorsak, bu durumda, söz konusu göstergenin bir anlam belirtmek için, kendi yerine gereksinimi vardır. Bedendeki yeri belirli olmayan yani sözelimi ateş gibi, yeri bütün bedenin kendisi olan tıp göstergeleri sınıfı tasarlamak söz konusu olsa bile, gösterge bedenin belli bir yerine göre

bir anlam belirtir. Görülüyor ki, göstergenin kendi anlamlama işlevini yerine getirebilmesi için, tıp göstergebiliminin bir çeşit bedensel dayanağa, belirlenmiş bir yere gereksinimi vardır. Dilin düzeneğinden ayrıldığı nokta da işte budur, çünkü dilde böyle bir şey söz konusu değildir: Dilde, sesbilimin inceleme konusu olan ses, kendisinden bağımsız olan bir özdek üstünde yer almaz.” (Barthes, 1993: 223)

İkinci boyuta yani dizimselliğe geldiğimizde Barthes, tıp göstergebiliminin temelinin bu sentagmatik bağıntı olduğunu düşünür. Genel göstergebilimdeki sentagmatik durumun tıp göstergebiliminde de aynen bulgulandığını ifade eder. İlk elden gözlenen dizisellik olsa da asıl olan dizgesellik, göstergelerin yayılmış birikmeleridir.

Barthes’a göre tıp göstergelerinde sentagmatik, göstergenin bir birleştirme işlemi ile kullanılmasıdır. Barthes, burada tıp açısından katışıksız göstergeler olup olmadığını araştırır: “Hastalıkların genel klinik tablosu içinde, sözgelimi bir gösterileni belirtmede, adlandırmada tek başına yeterli olabilecek, bir başka deyişle bir hastalığı, başka göstergelerle herhangi bir birleşim içine girmeden belirtebilecek, adlandırabilecek bir gösterge var mıdır?” (Barthes, 1993:224). Bu türlü soruların cevabı ona göre vardır; çünkü hekimler, temelde bir hastalığın kendine özgü niteliklerini belirtmede tek başına yeterli olabilecek tipik bir göstergeyle karşı karşıya bulunabildiğimizi söylemektedirler. Burada Barthes, dizgeselliği, göstergelerin bir araya gelerek bir birleşim düzeni oluşturmasını yani göstergelerin sözdizimini şöyle açıklar:

“... okumanın yayılma alanı zamandır yani göstergelerin ortaya çıkışında görülen artsüremlilik ... sözgelimi XIX. yy’ın başlarında, Cabanis, tıptaki göstergelerin bu birleşme özelliğini tam olarak dile getirmiştir: Ona göre, hastalık durumunda, temel nitelikli olgu her zaman çok az sayıdadır; bütün öbür olgular temel olguların karışımından ve farklı yoğunluk derecesinde olmalarından kaynaklanır. Olguların ortaya çıkış düzeni, birbirlerine göre olan önemleri, değişik bağıntılar içine girmeleri, her çeşit hastalığın doğması için yeterli olmaktadır. Bir sürecin, yani birleşim gücünün tipik tanımı da işte bu özelliklerde yatar: Bu öyle bir birleşim

gücüdür ki, düşük sayıda ama yüksek güçte birkaç ögeyle neredeyse okumanın sonuçlarını verir.” (Barthes, 1993:225)

Barthes, tıp göstergelerinin değişmeyen ve yinelenen genel görünümünü ‘sendrom’ diye adlandırır ve buna genel göstergebilimde karşılık bulan terim ‘kalıplaşmış dizim’dir. Kalıplaşmış dizim, değişik tümcelerde her zaman aynı biçimde kümelenmiş olarak ortaya çıkan, kalıplaşmış sözcük öbeğidir ve birçok sözcükten kurulu olan bu öbek, bir tek sözcüğün taşıdığı aynı işlevsel değeri taşır. Burada Barthes Fransızca’dan bir örneği Saussure’e de başvurarak şöyle sunar:

“Sözelimi Fransızca pomme de terre (‘patates’) dediğimizde, konuşma biçimimiz çeşitli sorunlar yaratır. Pomme de terre’in gerçekte bir tek sözcük olduğu kesindir; üç ögeyle somutlaşmış olmasının bir önemi yoktur bu açıdan. Ama çeşitli sorunlar yaratan bir sözcüktür bu; özellikle de otomatik çeviri konusunda el attığımızda bir sorun çıkar karşımıza, çünkü pomme de terre’i biçimsel olarak bir tek sözcükmiş gibi ele alıp işleyemeyiz. Saussure kalıplaşmış dizimlerin, katıksız dizisellik ile dizimsellik arasında ara durumlar oluşturmaya yöneldikleri ölçüde kuramsal bakımdan bir güçlük yarattıklarını iyi görmüştü; çünkü ne de olsa bunlar sonuçta dizisel bir değeri bulunan dizimsel öğelerdi, bir sözcükler dizisiydi.” (Barthes, 1993:225)

Tıp göstergebilimine uyarladığımızda ise bu durumu, yukarıda sendrom denilen kalıplaşmış dizim, göstergelerin genel görünümünün anlamlı, değişmez, düzenli, kurallara uygun olan ve her zaman aynı gösterilene ileten bir genel görünüm biçiminde kavranması olacaktır. Göstergebilimsel anlamda diyagnostik (artsüremli) olan budur; yani tıp alanında hastalık teşhisi bir artsüremlilik arz eder. Tıp göstergebilimi açısından bu artsüremliliğin anlamı göstergelerden oluşan bir genel görünümün okunması eylemidir. Barthes, sözlükten aldığı şu tanımla da konuyu pekiştirir: “Diyagnostik, hastada görülen marazi semptomların hekim tarafından bir araya getirilerek nozolojik çerçeve içinde yeri bulunan bir hastalığa bağlanması edimidir” (Barthes, 1993:225).

Barthes, tıp göstergelerini incelemeye devam eder ve tıp göstergelerinin, bu sözü edilen eklemli göstergelerin dizimsel genel görünümünün bir gösterilene ilettiğini; bu gösterilenin, hastalığın betimlenmesi noktasında bir yeri olduğunu; hekimin bu artsüremlilik durumuyla bir teşhise vardığını düşünür ancak bu betimleme içindeki bu yer Barthes'a göre yalnızca bir addır. O halde hastalık bir addan ibarettir. Zaten bir hastalığı okumak, ona bir ad vermektir. Bu noktadan itibaren Barthes, 'geridönebilirlik' kavramı üzerinden, göstergebilimin kuramsal olarak yol açtığı, gösteren-gösterilen ilişkisinde bağının sonu gelmez biçimde süregitmesinin tıp göstergesinde nasıl karşılık bulduğunu araştırır. Ona göre bu doğrudan doğruya dilin kendisinde görülen, gösteren ile gösterilen arasındaki 'başdöndürücü geridönebilirlik'tir.

Barthes'a göre, hastalık ad olarak tanımlanır, göstergelerin bir araya gelmesi hastalığın adında belli bir noktada tamamlanarak; diyagnostik okuma, hastalık göstergelerinin okunmasıyla yani aslında adlandırma yoluyla sonsuz dolaşım bir nevi kesintiye uğratılır. Barthes'a göre tıpsal gösterilen ancak adlandırıldığı an var olur. Sözü edilen kesinti kuramsal olarak mümkün değildir ama pratikte işe yarar. Kuramsal olarak bir göstergenin ya da göstergelerin gösterilenlerini kullanabilmek ancak bu gösterilenleri adlandırarak olanaklıdır ama bu adlandırma eylemiyle de gösterileni yeniden gösterene çevirmiş oluruz. Bu kez de gösterilen, gösteren durumuna gelir. Bir gösterge hiçbir zaman sonuncu bir gösterilende durdurulamaz; bir gösterge yalnızca okunması sırasında uygulama açısından durdurulabilir. Barthes, bu konuda bize iki örnek sunar:

"Tıpta, gösterilenin gösterene geri dönmesini ya da çevrilmesini durduran şey, tıpsal uygulamadır. Bir başka deyişle, gösterilenin hastalık adı olarak kavranmasından itibaren gösterge dizgesi bir tedavi sorununa dönüştürülür, hastalık iyileştirilmeye çalışılır ve dolayısıyla, o anda, anlam dışında bir çıkış olan işlemle, işlemin işin içine katılmasıyla gösteren ve gösterilen arasındaki baş döndürücü dolaşımdan kaçınılmış olunur. Dilbilimde de aynı durum söz konusudur. Bir sözlükte, her gösteren başka gösterenlerle tanımlanır;

yani bir sözcüğün tanımı başka sözcüklerle yapılır. Ama, bu başka sözcükleri de tanımlamak istersek, yine başka sözcüklere baş vurmak gerekecek ve dolayısıyla gösteren ile gösterilen arasındaki dolaşım hiçbir zaman durdurulamayacaktır. Kuramsal ve dizgesel olarak, bir sözlük, gerçekleşmesi olanaksız bir nesnedir, baş döndürücü ve sanki şeytansı bir nesnedir. Oysa sözlükler yararlı ve kullanışlıdır çünkü belli bir anda, bir işlemle bu sonsuz süreci durdururuz, yani bir tanım üzerinde dururuz yalnızca ve bu tanımdan pratik ya da işlemsel olarak yararlanırsınız.” (Barthes, 1993:227)

Barthes’a göre, klinik ortamda, hastalık gerçek bir dil alanıdır. Çünkü ortada bir töz yani semptom ve bir biçim yani gösterge; bir birleşim düzeni, sözlüklerdeki gibi ad olarak var olan bir gösterilen ve tıpkı dillerde olduğu gibi öğrenme evresi gerektiren bir okuma yani diyagnostik vardır. Barthes, bu gösterge düzeninin gerçekten bir dil olup olmadığını sorgulamayı süzdürür ve bunu ‘çift eklemlenme sorunu’ diye adlandırarak tartışmaya devam eder. Ona göre eklemli insan dili bu çift eklemlenmeyle tanımlanabilir. Dilde ilk birimler diye adlandırılan anlamlı birimler yani her biri bir anlam taşıyan birimler (sözcükler) vardır; bu anlamlı birimler her biri de ayırıcı birimlere yani öğeleri artık anlam taşımayacak sesbirimlere ayrıştırılabilir. Ona göre tıp dili de bu çift eklemlenmeye sahiptir:

“... tıpta çift eklemlenme söz konusudur, çünkü ortada ayırıcı ve anlamı olmayan birimler, tek başlarına bir anlam belirtmeyen ama anlamlı birimler biçiminde bir araya gelen göstergeler vardır ve her gösterge, tıpkı sesbirimler gibi, birçok sendroma katılabilir. Örnek olarak, yaklaşık elli yıl önce, dört hastalık belirtisi (gösterge) konusunda yapılan bir teşhis türünü ele alacağım: Vücutta su birikmesine (hidropizi) bağlanabilen kas zayıflığı; tıkanlara bağlanabilen tendeki solgunluk; çiçek hastalığına bağlanabilen bedendeki lekeler; dişte taşların (tartar) birikmesi sonucu ortaya çıkabilecek dişeti şişmesi. Eğer bu göstergeleri içinde yer adlıları belli bir bütünden ayırıp yeniden bir araya getirirseniz, iskorbüt diye adlandırılan başka bir hastalık yaratmış olursunuz. Yani karşımızda, aslında, birçok hastalığa bağlanan göstergeler vardır ve özel bir hastalık durumunun ortaya çıkması da yalnızca bu göstergelerin bir araya gelmesiyle olanaklıdır.

İşte bu da, temelde, doğrudan doğruya çift eklemlenin şemasıdır. (Barthes, 1993:227)

Barthes, genel göstergebilimin tüm kavramlarının ve yapısal özelliklerinin tıp alanına nasıl uyarlanabildiğini gösterdikten sonra en önemli noktaya ulaşır ve şu soruyu sorar: “Dilbilim ve dolayısıyla şu son yılların göstergebilimini belli bir gösterge tarihine, belli bir gösterge ideolojisine bağlanabilir mi?” (Barthes, 1993:229). Bu soru hem genel göstergebilim açısından hem de tıp söylemi bakımından felsefi bir değer taşımaktadır. Barthes’a göre tıp söylemindeki, metin boyunca serimlenen göstergebilimsel yapı; tıp alanını da belli bir ideolojik okuma nesnesine dönüştürmektedir. Barthes, bunu belki de metnin en can alıcı yeri olan şu sözlerle ifade eder:

“Gerçekte, tıp gibi pozitif bir bilimin uygulanması, kendi içinde mitsel diye adlandırabileceğimiz şemaların dolaşımını dışlamaz kuşkusuz; çünkü tıp göstergebilimi temelde, animist (canlıcı) türden bir şemaya oldukça iyi denk düşer: Hastalık aslında anlaşılabilir kılınmıştır; bu özelliği, tıpkı beden derinliklerinde, sanki derinin altında yatan bir kimsenin, sonradan, hekimin algılamak ve neredeyse şifre çözen bir kahin gibi yorumlamak (bu aslında bir tür kehanette bulunmak demektir) zorunda kalacağı göstergeler, bildiriler iletmesine benzer. Geriye ise şu soru kalır: Günümüzün tıbbi hala gerçek anlamıyla göstergebilimsel özellikler taşımakta mıdır?” (Barthes, 1993:229)

Barthes, XIX. yy kliniğinin terimlerinde bile bir tıp yorumbilimi olduğunu söyler ve bir pozitif bilimin ideolojik boyutları olan bir yorumbilimselliğe nasıl sahip olabileceğini sorgular. Tıp alanı, Barthes’a göre taşıdığı göstergebilimsel özellikler ve tarihselliğiyle, dille; çift eklemlenmeyle, eğretilmelerle, göstergelerle, bir anlamda söylenlerle kurulu ve okunması, çözümlenmesi gereken bir söylem alanıdır.

b. Şehir Söylemi

Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven* kitabının, İlkeler'den sonra gelen uygulamısal bir bölüm teşkil eden Alanlar bölümündeki *Göstergebilim ve Şehir* başlıklı metninde bir şehir göstergebiliminin olanağını tartışır. Öncelikle bu çabaya uyan bazı yazarlara değinerek kendi düşüncelerini – bir şehir göstergebilimi yapmak için birçok alanda bilgi sahibi olmak gerektiğini ve kendisinin bu nitelikte olmaması dolayısıyla 'amatör'ce bir yaklaşımda bulunduğunu belirterek – serimler.

Barthes, bu noktada aslında temel bir kavram olarak uzam'dan yola çıkar:

“Genel olarak insan uzamı (yalnızca şehir uzamı değil) her zaman anlam taşımıştır. Bilimsel coğrafya ve özellikle modern haritacılık, nesnelliğin (nesnellik de imgeler dünyasının biçimlerinden biridir) anlamlamaya zorla kabul ettirdiği bir çeşit iptal etme, sansür olarak görülebilir. Ayrıca şehir üstüne konuşmaya başlamadan önce, Batı'nın kültür tarihiyle, özellikle de Yunan Eskiçağı'yla ilgili birkaç olguyu anımsatmak istiyorum: İnsanın yaşadığı yer, bir başka deyişle 'oikumene', Anaksimandros ve Hekataios gibi Yunanlı coğrafyacıların ilk haritalarından ya da Herodotos gibi bir kişinin zihinsel haritasından çıkarabileceğimiz kadarıyla, bakışımı olma durumları, yer karşıtlıkları, sözdizimi ve paradigmalarıyla gerçek bir söylem oluşturur.” (Barthes; 1993, 206-207)

Barthes, şehir'in, Herodotos'un ilk örneklerini verdiği tarzda nesnel bildirimlerinin, dilbilimsel bağlamlara oturtulabileceğini düşünür. Ona göre Herodotos'un gibi bir dünya haritası, bir dil, bir tümce, bir şiir gibi karşıtlıklar üstüne kuruludur: Sıcak ülkeler ve soğuk ülkeler, bilinen ülkeler ve bilinmeyen; ardından da bir yanda insanlar arasındaki, öte yandan da canavarlar ve korkunç masal hayvanları arasındaki karşıtlık, vb.

Barthes, Herodotos'un coğrafi uzamından Kleisthenes'in şehir uzamına geçer ve burada yapısal bir kavramın inşa edildiğini belirtir: *İsonomia* için yalnız merkez ayrıcalıklıdır ve her şey bu merkeze simetrik

konumlanır. Ancak Barthes'a göre şehir kavramı, bu dönemde yalnızca anlam olarak vardır ve yararcı bir biçimde yapılanmış şehir daha sonra ortaya çıkacaktır.

Barthes, kendi anladığı anlamda bir şehir göstergebiliminin küçük çaplı bir örneğini *Tristes Tropiques (Hüzünlü Dönenceler)* adlı kitabında Levi-Strauss'un yaptığını; şehri ve içindekileri gerçekten bir yazı olarak, insanın uzam içindeki bir kaydı olarak tasarlayanın modern bir örneğini de, Victor Hugo'nun verdiğini söyler. Ancak bu çalışmaların anlamlama konusunda yetersiz kaldığını belirtir (Barthes; 1993, 207). Ancak Barthes, Kevin Lynch'in şehir konusunu anlambilimsel bir perspektifle ele aldığını düşünür. Barthes'a göre Amerikalı şehir planlama uzmanı Kevin Lynch şehri, o şehri algılayan bilinç açısından konu edinir ki bu Barthes'ın asıl olanın anlamlama olduğu düşüncesine tam olarak uymaktadır. Bir şehrin imgesi onun okurlarında anlam bulur. Bu açıdan Barthes'a göre Lynch'in yaklaşımı değerlidir ve anlambilimsel terimler taşır. Bununla beraber tam bir şehir göstergebilimi açısından oldukça eksiktir.

“...iyi bir anlambilimci olarak ayırık birimler'in bilincindedir. Şehir uzamında, kesintili birimleri bulmaya çalışır. Bunlar bütün boyutlarıyla olduğu gibi ele alındığında, biraz sesbirimler ile anlambirimlere benzer. Söz konusu birimleri de yollar, duvarlar (ya da bölmeler), mahalleler, kavşaklar, referans noktaları diye adlandırır. Bunlar kolayca anlamsal kategorilere dönüşebilecek birim kategorileridir. Ama, öte yandan, kullandığı bu terimlere karşın, Lynch'in şehir kavramıyla ilgili yapısal olmaktan çok Gestaltçı bir anlayışı vardır.” (Barthes; 1993, 208)

Barthes, şehir göstergebilimine yaptıkları katkılardan dolayı bu isimleri andıktan sonra, şehircilik alanında yaygınlaşan bir kavramdan söz eder: Öykünüm (simülasyon). Ona göre öykünüm tekniği yapısalcılık-öncesi bir terim olarak örnekçenin (model) derinleştirilmesine yöneltmesi bakımından değerlidir.

Barthes'a göre şehir göstergebilimi açısından esas olan anlamlama'dır: anlamlamanın gereği ortaya çıkar.

“İnsan, anlamlama ile bir başka türden olgular arasında bir çeşit ilişki bulunduğunu, dolayısıyla da anlamlamanın ortadan kaldırılamayacak bir özgüllük içerdiğini fark etmeye başlar. Sözgelimi, bazı şehirciler ya da şehir planlamasıyla ilgilenen araştırmacıların bazıları, kimi durumlarda, şehrin bir bölümünün ya da diyelim ki bir mahallenin işlevselliği ile onun anlamsal içeriği (anlamsal gücü) diye adlandıracağım şey arasında bir çatışma bulunduğunu görmek zorundadırlar. Nitekim, söz konusu uzmanlar, Roma kentinden, modern yaşamın işlevsel gereklilikleri ile kentin tarihinden gelen anlamsal yük arasında sürekli bir çatışma bulunduğunu, biraz safça da olsa (kim bilir belki de işe, başlangıçta biraz saflıkla yaklaşmak gerekiyor) işte böyle fark ettiler.” (Barthes; 1993, 209)

Benzetmemiz yerinde olursa Barthes'a göre bir şehir her bir uzvunun işlevi belli bir organizma bütünü değildir yalnızca. Ona göre, dilbilimsel terimlerle söylendiğinde belirgin öğeler ve belirgin olmayan öğelerden kurulu bir dokudur şehir. Çünkü, gösterge ile gösterge yokluğu, dolu derece ile sıfır derece arasındaki karşıtlık anlamlamanın hazırlanmasındaki büyük süreçlerdendir ve Barthes'a göre Lynch'in de fark ettiği gibi bir şehir bu türden bir ritme sahiptir.

Barthes bu noktada, anlamlama açısından önemli bir karşıtlığa daha değinir: Anlamlama ile Gerçeklik. Bazı araştırmaların verilerine kendisini dayandırarak bir şehrin coğrafi belirlenim ve bildirimleriyle o şehrin 'okur'larının imgeselliğinin hep çatışır halde olduğunu savunur: “Haritaya bakacak olursak, yani 'gerçeğe', nesnelliğe güvenecek olursak, sözgelimi iki mahallenin bitişik olduğunu söyleyebiliriz, ama bu iki mahalle farklı iki anlamlama işleviyle donatıldıkları andan itibaren şehir imajında birbirlerinden kesin olarak ayrılırlar: Bu durumda, anlamlama, nesnel verilere tam olarak karşıt biçimde yaşanmış demektir (Barthes; 1993, 209).

Barthes'a göre, şehir bir söylemdir ve bu söylem de gerçekten bir dildir: "Şehir, sakinleriyle konuşur; biz, içinde bulunduğumuz kenti konuşuruz; bunu da orada yaşayarak, orada dolaşarak, ona bakarak yaparız" (Barthes; 1993, 210). Barthes'ın en temelde savunduğu düşünce budur: Bir şehir bir dildir ama eğretilene düzleminde değil. Barthes, şehir söylemi açısından bakıldığında, şehrin dili'ni sinema dili ya da çiçeklerin dili gibi eğretilmeli bir dil olarak anlamaz ve burada Freud'un düşlerin dilinden nasıl eğretilmesiz olarak söz ettiğini ya da eğretilmelerin içini boşaltıp nasıl gerçeğe ulaştığını belirterek bunu kendine örnek alır. Barthes, bu noktadan itibaren eğretilmeden değil; 'bilimsel bir yol' olarak çözümlemeyi söz edecektir: Bu da yapısalcılık-öncesinin bir terimi olarak örnekçe ile toplumbilimsel verilerin uyuşmaları sorunundan kurtulmuş, göstergebilimsel bir tarzda simgelerin, göstergelerin okunduğu – ama eğretilmeli olarak değil, anlamlama dizgelerinin çözümlenmesi yoluyla – bir yöntemdir.

Barthes, göstergebilimsel 'görünüm'ün aynı kalmadığı gerçeğini dikkate alan üç gözlemlerle bir şehir göstergebiliminin olanağını pekiştirecektir:

1. Simgeleştirme artık, gösteren ile gösterilen arasında düzenli bir uygunluk olarak tasarlanmamaktadır.
2. Simgeleştirme bir gösterenler, karşılıklı bağıntılar ve sabit anlamlardan yoksunluk dünyasıdır.
3. Günümüzde göstergebilim, kesin bir gösterilenin var olduğunu hiçbir zaman ileri sürmez.

Barthes'ın birinci gözleminin temelinde klasik dilbilimsel anlamıyla bir gösterenin bir gösterilene işaret ettiğine dair düşüncenin kökten bir eleştirisi yatar: Ona göre, klasik anlamda sözlük kavramı bile önemini yitirmiştir artık. Simge'ler artık her zamanki gibi değildir; ve Barthes, bu durumu anlambilim alanından yola çıkarak şehir göstergebilimi alanına bağlantılandırarak şöyle dile getirir:

"Ben kendi adıma 'simge' sözcüğünü, semantik açıdan değil de dizimsel (sentagmatik) ve/ ya da dizisel (paradigmatik)

açından anlam taşıyan bir düzenlemeyle ilgili olarak kullanıyorum: Bana göre bir simgenin anlamsal gücü ile dizimsel ya da dizisel özellikleri arasında son derece kesin bir ayırım yapmak gerekir. Aynı biçimde, bir yana bölgeleri, mahalleleri, işlevleri, öbür yana da taşıdıkları anlamları koyarak ya da daha doğrusu, bir yana gösteren olarak kabul edilen bölgeleri, öbür yana da gösterilen olarak kabul edilen işlevleri koyarak şehrin bir anlamlar sözlüğünü hazırlamaya çalışmak da saçma bir girişim olacaktır. Bir şehirdeki mahallerin üstlenebilecekleri işlevler dizelgesi uzun süreden beri bilinmektedir. Bir şehrin bir mahallesiyle ya da en azından toplumbilimsel açıdan yeterince incelenmiş olan şehir merkezindeki bir mahalleyle ilgili olarak kabaca otuz dolayında işlev bulabiliriz.” (Barthes, 1993: 212)

Barthes’a göre gösterilenler, tıpkı mitsel varlıklar gibi her zaman başka bir şey’in gösterenleri durumundadırlar: Gösterilenler değişir, gösterenler kalır. Ona göre gösterilen anlam dağılımının belli bir durumu hakkında bir çeşit tanıklık yapar. Ayrıca, boş gösterilene, gösterilenin boşluğuna her zaman için giderek artan bir önem verildiğini de belirtmek gerekir. Bir başka deyişle, öğeler içerdiklerinden daha çok birbirleriyle bağlantılı konumlarına göre birer gösteren olarak algılanırlar.

Barthes, ikinci olarak artık ‘son bir anlam içine kapatılamayacak karşılıklı bağıntılar dünyası’nda olduğumuzu vurgular. Bu bağlamda bir şehir göstergebilimi için göstergeler arasındaki karşılıklı bağıntılar ileri düzeyde bir anlam bölümlemesi ile değerlendirilmelidir:

“Bazı şehirlerde işlevlerin ileri derecede özellik kazandığı uzamların bulunduğunu bilmekteyiz: Sözelimi bir sokağın yalnızca dericilere, bir başka sokağın da yalnızca kuyumculara ayrılmış olduğu Doğu’daki kapalı çarşılar için durum böyledir. Öte yandan, Tokyo’da aynı mahallenin bazı bölümleri işlevsel açıdan birbirine son derece benzeyen özellikler içerir: Aslında buralarda hemen hemen yalnızca barlar, snack barlar ya da eğlence yerleri bulunur. İşte bu ilk görünümün ötesine geçmek, şehrin anlamsal betimlemesini bu birimle sınırlandırmamak gerekir. Uzun tümceler sıralaması içinde küçük tümce parçacıkları ayırt ediyormuş gibi burada da küçük yapılar ayırt etmeye çalışılmalıdır.” (Barthes, 1993: 213)

Barthes, bir şehir göstergebilimi yapmak için ya da başka bir deyişle şehir söylemini çözümleyebilmek için hem küçük yapılara, hem büyük yapılara ulaşabilen ayrıntılı bir çözümleme tarzı gerektiğini düşünür. Şehir söyleminde şehrin semantik çözümlenmesi için gerekli olan söylemin dilidir; söylemin tümce yapısıdır. Bu noktada Barthes, Hugo'ya yeniden döner ve şunları söyler:

“Şehir bir yazıdır; şehirde dolaşan kimse bir başka deyişle şehri kullanan ve yaşayan kimse (yani biz hepimiz), kendi zorunlulukları ve yer değiştirmelerine göre sözcenin parçalarını ayırıp bunları gizlice, kendine göre gerçekleştirmek isteyen bir okura benzer. Bir şehirde dolaştığımızda, hepimiz, bir tek dizesini değiştirdiğimizde farklı bir şiirle karşılaşacağımız Queneau'nun 100 000 Milyon Şiir'inin (100 000 millions de poemes) okuru durumundayız demektir. İşte bizler de, bir şehirde yaşadığımızda, farkında olmadan biraz bu öncü okur konumunda bulunuruz.” (Barthes, 1993: 214)

Son olarak Barthes üçüncü gözlemiyle, kültürel ya da psikolojik durum farklılıkları aşan bir şekilde, gösterenler ve gösterilenler arasındaki ilişkide sınırsız bir eğretilmeler dünyasında olduğumuzu, bu nedenle mutlak ya da sabit bir gösterilenin var olamayacağını savunur: Gösterilenler hep gösteren; gösterenler de hep gösterilen olabilmektedir.

Bu anlayışla şehir söylemine yaklaştığımızda Barthes'ın da şehir söyleminde farklı bir anlamla konumlandığı ‘erotizm’ kavramından söz etmek gerekir: “Şehrin erotizmi, şehir söyleminin son derece eğretilmeli yapısından çekip çıkarabileceğimiz bir kavramdır” (Barthes, 1993: 214). Barthes, erotizm sözcüğünü, anlamsal bir kavram olarak değil işlevsel bir kavram olarak kullanmaktadır; erotizm'i toplumsallıkla karşılaştırmaktadır.

“Şehir, özü bakımından ve anlamsal olarak, başkasıyla karşılaşma yeridir ve bu nedenle merkez, her şehirde toplanma noktasıdır: şehir merkezi her şeyden önce gençler, ergenlik çağındaki erkekler ve kızlar tarafından oluşturulur. Bunlar, şehir konusundaki imajlarını açıkladıklarında, her zaman merkezi sınırlandırmak, belli bir yerde toplamak,

yoğunlaştırmak eğilimindedirler. Şehir merkezi toplumsal etkinliklerin ve diyebilir ki, sözcüğün geniş anlamıyla erotik etkinliklerin değiş tokuş yeri olarak yaşanır. Daha doğrusu, şehir merkezi, her zaman, yıkıcı güçlerin, bozucu güçlerin, oyun oynamaya dayalı güçlerin etkin olduğu ve karşılaştığı bir uzam olarak yaşanır. Oyun, şehir merkezi üstüne yapılan anketlerde çok sık değinilen bir konudur. Fransa'da, Paris'in, banliyöleri üzerindeki çekim gücüyle ilgili bir dizi anket vardır; bu anketlerde Paris'in merkez olarak, çevresi için, her zaman anlamsal açıdan bir başkası'nın bulunduğu, bizlerin de bir başkası olduğumuz ayrıcalıklı bir yer, oyun oynanan bir yer olarak yaşandığı gözlenmiştir. Buna karşılık, merkez olmayan her yer, kesinlikle bir oyun uzamı olmayan başkalarının bulunmadığı bir yerdir: Ailedir, oturulan evdir, insanın kendi kimliğidir. Doğal olarak, özellikle şehir için eğretilme zincirini, Eros'un yerine geçen zinciri bulmak gerekir." (Barthes, 1993: 216)

Barthes, sıraladığı bu gözlemleri etrafında sunduğu bir şehir göstergebilimi olanağıyla bir şehir söyleminin nasıl çözümleneceğinin ya da okunacağını çerçevesini çizer: Ona göre – yine söylemek gerekir – şehir bir yazıdır; ve yerli yabancı herkes onun okur'udur. Şehrin okur'u aslında daha değerlisi kendine ait bir ilişkiden yola çıkarak ve çeşitli şekillerde – ama mutlakaştırmalardan da sakınarak – okuma'larını yapmalıdır. Çünkü, Barthes'ın Hugo'dan alarak belirttiği gibi, şehir bir şiirdir ama klasik bir şiir değildir. Şehir göstergebiliminde göstergelerin oyunu ve her şehrin bir yapı oluşturduğu anlaşılmaya çalışılmalıdır yalnızca.

c. Aşk Söylemi

Roland Barthes, en çok okunan kitabı *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*'da aşık öznenin içinde bulunduğu mitsel dili, bir söylem alanı içinde bir aşk felsefesini poetik bir biçimle ele alır. Bu söylem çözümlemesinde Barthes, metnin adından da anlaşılacağı üzere, -kuramsal çerçevesini korumakla birlikte- dağınık ve edebi bir tarz kullanır ki edebiyat kuramcılarının 'parçalı yazı' dedikleri türün müstesna bir örneğini verir. Felsefi açıdan

metnin önemi ise bize göre bir söylem alanı olarak aşk'ın; aşık özne ve onun nesnesi olarak 'öteki'ni mitsel bağlamlarda 'okunması'dır.

Barthes, kitabın hemen başında, sanki biraz hayıflanır biçimde, bugün aşk söyleminin alabildiğine 'yalnız' olduğunu belirtir. Sayısız öznenin kullandığı bu söylem, kimse tarafından desteklenmiyor ve küçümseniyor. "Bir söylem böylece kendi gücüyle güncel-dışının akıntısıyla sürüklenmeye başlayıp her türlü sürüsellüğün dışına sürgün edilince, olsa olsa, bir kesinlemenin yeri olabilir." diyor Barthes ve bu 'kesinleme'yi söylem içinde öznenin, her şey karşısında ve her şeye karşın, aşkı bir değer olarak kesinlemesi olarak görüyor.

Barthes'a göre söylem, aşığı basit bir belirgisel özneye indirgemişti; oysa onda uzlaşılmaz olanı duyurmalıydı. Bu nedenle aşk söyleminin dilinde örneklerden vazgeçip yalnızca ilk dilin eylemine dayanan 'dramatik' bir yöntemin seçerek, söylemin betimlemesi, yerini öykünüşe bırakmıştır. Barthes böylelikle bir çözümleme değil, bir sözcelem ile karşılaşma anlamında temel kişi: ben'i söyleme geri verir ve bunu şöyle ifade eder: "Bir bakıma bir portredir önerdiğimiz; ama bu portre ruhsalimsel değil yapısaldır; sözün bir yerini sunar okumamıza: ötekinin (sevilen nesnenin) konuşmayan ötekinin karşısında kendi kendine açıkça konuşan birinin yerini." (Barthes, 2005: 9) Bu söylen düzeneğinde aşık Barthes'a göre kendi kendine entrikalar çevirir; deyim yerindeyse onun kafasında kırk tilki dolaşır. Barthes bu söylem kırıntılarını 'beti' diye tanımlar. Beti kavramını Eski Yunanlıların kullandığı anlamda ya da sözbilimsel anlamda değil de 'koreografik' bir anlamda kullandığını belirtir. Bunun anlamı, beti bir şema ya da şekil değil; yaşayan, daha çok bir edim içinde yakalanan bedenin devinişidir. Barthes bunu atletlerin, söylevcilerin ve heykellerin bedeninde görmektedir ve 'gergin bedende kıvıltısızlaştırılabilen şey' olarak ifade eder. Aşığı bu betilerle boğuşur görür; "... biraz çılgınca bir sporda çırpınır, atlet gibi harcar gücünü; söylevci gibi tümceler sıralar; bir rolde yakalanır; dondurulur bir heykel gibi. Beti, iş başında aşıktır" (Barthes, 2005: 9).

Barthes, betileri söylemin gerçekleşmesi esnasında okunmuş, işitilmiş, duyumsanmış bir şeyi tanıyabilmemize göre ayırır. Betiler, bir gösterge gibidirler; geri döndürülebilirler ve bir imge gibi anımsanabilirler. Ona göre “Bir beti ancak biri: Nasıl da doğru! Bu dil sahnesini tanıyorum! diyebiliyorsa geçerlidir” (Barthes, 2005:10). Ona göre dilbilimciler nasıl dil duygusundan yararlanıyorlarsa; betileri kurmaya olanak tanıyan da ancak aşk duygusudur.

Söylem içerisinde betilerde ‘ölü zamanlar’ vardır, bazıları hemen yok olur; ancak betiler tüm aşk söyleminin tözüdürler ve bu yüzden ‘yoksulluğunu’ gösterirler. Aşk söylemi arzudan, imgeselden ve açılmalardan örülmüştür. Barthes’a göre, bu söylemin merkezindeki modern kültürün biçimlendirdiği ‘aşık özne’ bir söylediğini yinelememesi, kendi kendisiyle çelişkiye düşmemesi, bütünü parça gibi görmemesi gerektiğini de bilmez; yalnızca belirli bir anda kafasından geçen şeyin sanki bir izgenin damgasıyla damgalandığını bilir. Ona göre, “Bu izgeyi herkes kendi öyküsüne göre doldurabilir; ister cılız olsun ister olmasın betinin orda bulunması, yerinin (gözünün) ayrılması gerekir. Sanki betisi bir Yersel konumu gereği yarı izgelenmiş yarı izdüşümseldir. Burada bekleyiş kaygı, anı konusunda söylediklerimiz alçakgönüllü bir ‘ek’ten başka bir şey değildir, alıp ekleyeceğini eklesin, çıkaracağını çıkarsın sonra da başkalarına geçirsın diye sunulmuştur okura: betinin çevresinde oyuncular yüzüğü birbirlerine geçirir, kimi zaman son bir ayraçla yüzük başkasına geçirilmeden bir saniye daha tutulur” (Barthes, 2005: 10).

Barthes için betilerin okunması onların tanımıyla ilgili değil sunulmalarıyla ilgilidir ve bunlar öykü, özet, küçük dram, uydurulmuş öykü vb. şekillerde görülür. Bunlar da aşık öznenin olduğu şeye değil, onun söylediği şeye gönderir. Çünkü, öznenin dışında hiç kimse yoktur. Örneğin ‘Kaygı’ diye bir beti varsa, özne “İçim sıkılıyor!” diye haykırdığı içindir. Burada klinik anlamından bağımsız bir psikolojiyi söylensellik içinde buluruz. Kaygı, aşık öznenin, rastlantıya göre, bir tehlike, bir incinme, bir bırakılma, bir değişme korkusuna kapılmasıdır (Barthes, 2005: 35). Barthes, burada Yunan asıllı

nl soprano Maria Callas'ın seslendirdiği bir aryadan dem vurarak Şöyle der: "Callas bir yerlerde 'Agnoscia!' der. Beti bir bakıma bir opera Őarkısıdır; bu Őarkının ilk sözcüğü içinde tanındığı, yeniden anımsandığı ve iŐlendiėi gibim ("Bu düŐüş yaşamak istiyorum" "ağlayın gözlerim"... beti de kendisini karanlıktaki söyleyen bir dil kıvrımında yola çıkar (bir tür ayet başlığı, nakarat, ağıt)" (Barthes, 2005: 11).

AŞk söylemi içinde her betinin altında bir cümle barınır. Bu cümle aşık özne için anlamlandırma düzleminde bir yere değer. Belki de bilindiŐı olan ama aslında bilinmeyen anlam tamamlanmış değil; ze eklemlenmiŐtir. Bu da sentaktik bir kurma biçimidir. Bu biçime Barthes, Şu rneği verir: "rneğin özne sevilen nesneyi bir randevuya bekliyorsa, bir tümce havası döner durur kafasında: "Doğrusu ya, hiç de hoŐ değil..", "pekala bana bir..", "oysa çok iyi bilir ki..." Pekala ne? neyi bilir? nemi yoktur. 'Bekleyiş' betisi Őimdiden oluşmuştur." (Barthes, 2005:11) Böyle cümleler eklemlenmeli oldukları için birer betidir ve bir gerilimi yansıtır. "Sözcükler hiçbir zaman deli değildir (sapkıdır daha fazla) deli olan söz dizimidir" (Barthes, 2005:11).

Bütün aşk söylemi içinde adeta oradan oraya savrulan aşık özne aşk yaŐamı boyunca bu betilerle didiŐir. Barthes'a göre aşık öznenin bu savrululuŐunda, hiçbir mantık, betileri birbirine bağlayamaz. Çünkü ona göre, betiler 'dizi-dışı' dır; ve kendi deyimiyle 'bir sinek sürüsünün uçuŐundan daha düzenli' değildirler. Bu da aşk söyleminin bir diyalektiğinin olmadığını gösterir. Barthes bu durumu dilbilimsel kategorilere taŐıdıėında betileri 'dağılımsal' diye nitelendirir. Barthes'a göre aşık özne kalıplaşmış dizimlerle konuşur çünkü aşk söylemi yatay bir söylem özelliği gösterir. tümce paketleriyle konuşur, ama bu tümceleri bir üst düzeye bir yapıta katmaz; yatay bir söylemdir.

Bu noktadan itibaren Barthes'ın aşk söylemi çözümlemesinde can alıcı boyutu devreye girer: Bütün bir aşk öyküsü, büyük Anlatısal teki'nin her türlü aŐırı gücü hor gören ve öznenin benliğinden düzensiz ve sonsuz biçimde geçen büyük imgesel selini, kurtulunması gereken acılı hastalıklı bir

bunalıma indirgemesini isteyen kamuoyunun tutsağı olan aşk öyküsüdür Barthes'a göre. Aşığın dünyayla uzlaşabilmek için ona ödemesi gereken bedeldir bu noktada aşk (Barthes, 2005:12).

Barthes, bu öyküye, bu öyküyü hiç tanımadan eşlik eden söylemin, mitten başka bir şey olduğunu düşünür. Yaptığının bir aşk öyküsünün (ya da bir aşkın öyküsünün) söz konusu olmadığını göstermek olduğunu vurgular. Beti dizisi iki noktada temellenir:

1. Adlandırma açısından, semantik olarak bir beti sözlükteki bütün adlar arasından ancak bir kaçını alabilir.
2. Alfabenin sırasını düzenleyen tarihsel uzlaşmadır.

Barthes, aşk söyleminin aşık özne'sini ve söylemin betileriyle bağıntısını serimlerken, entelektüel arkaplanda çok çeşitli kaynaklar olduğunu bildirir: Bunlar Platon'dan Zen'e; Goethe'den Nietzsche'ye; psikanalizden dost muhabbetlerine ve hatta kendi özel yaşamına dek uzanan geniş yelpazede yer alır.

SONUÇ

Çalışmamızda sırasıyla dilbilim, göstergebilim, metin ve söylem çözümlmeleri içerisinde mit ve bağlantılı olduğu diğer kavramlar betimlenmeye çalışılmıştır. Göstergebilimin kurucuları olarak görülen Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Peirce'ün gösterge anlayışları üzerinden ileride kurulacak olan bir göstergebilim amaçlayan Roland Barthes'ın mitle ilgili düşünceleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Gündelik dil kullanılan sahalarda, yani dilin birbirimizi birinci ağızdan anlamak için kullanıldığı sahalarda göstergebilimin kullanılmasına ihtiyaç yoktur. Göstergebilim, dil içerisinde oluşmuş her dizgenin izlenmesini sağlayabilir. Mitler de bu dizgeler içerisinde sürekli olarak bulunan yapılar olduğundan göstergebilimsel bir üst-dil tarafından denetlenebilir.

Barthes, dilin birincil ve ikincil düzlemlerden oluştuğunu ifade eder. Bunlardan birincil olanı düzanlam düzlemi, ikincil olan ise yananlam düzlemidir. Barthes birçok karşıtlık ilişkisi üzerinden dili anlamlandırmaya çalışmıştır. Mit bu bağlamda bir düzanlam göstergesini gösterge olarak kullanan yananlam dizgesi olarak tanımlanabilir. Mit aynı zamanda hiçbir şeyi gizlemez, gizleyemez. Aksine mit, gizli ve bulanık olanı açık hale getirebilir. Diğer bir bakış açısıyla mit, bir doğallaşma sürecidir. O halde dil içerisinde kurulmuş olan herhangi bir düzanlam mit tarafından çalınabilir. Mit, gösteren dizgesinin, yananlamın gösterileni ile birleşmesiyle düzanlamı çalar; belki de dondurur. Böylece mit, her şeyi açığa vurma sürecini andıran bir doğallaştırma süreci olarak tanımlanır.

Barthes'ın dil dizgelerini bu şekilde karşıtlıklar içerisinde sunması dilbilim ile ilgili iştahı iyice artırmıştır. Dil içerisinde mitler neredeyse her yerdedir. Bunun nedeni de aslında dilin yananlamlarla işliyor olmasıdır. Bu çalışmada Barthes'ın göstergebilimsel serüvenini takip ederek özellikle bu serüven içerisinde mitlerin yeri, önemi ve konumlanışı tespit edilmiştir.

Özellikle tezin birinci bölümünde, Saussure'ün gösterge kavramı ya da dil felsefesi tartışmaları ile ilgili olarak dilin artzamanlı incelenip açıklanması yerine eşzamanlı incelenmesi gerektiğine dair önerisi açıklanmıştır. Saussure'ün ortaya koyduğu şey, dilin dizgesel boyutudur. Yine söz ve dil karşıtlığı da Saussure'ün ortaya koyduğu karşıtlıklardan bir tanesidir.

Kısaca Saussure, dikkatli bir şekilde dili oluşturan birimlerin tek başlarına değil ancak bulundukları yapı içerisindeki diğerleri ile kurdukları ilişkide anlaşılabilir olacağını ifade etmiştir. Bunlar ve daha birçok konuda Saussure'ün ortaya attığı fikirler kurulması beklenen göstergebilim için paha biçilmez bir hal almıştır.

Saussure ile aynı dönemde çalışmalarını sürdüren Peirce'e geldiğimizde göstergelerin düşünceyle neredeyse aynılaştığını görürüz. Peirce, kendi pragmatist dizgesi içerisinde Tanrı'yı bile dahil ettiği evrim sürecine kaçınılmaz olarak göstergeyi de dahil eder. Özetle Peirce'ün göstergesi bir ilişkiyi işaret eder.

Barthes, temel kavramlarını Peirce ve Saussure'ün de etkisiyle üç evreye ayırır. İlki, dil çalışmalarının mit ile kesiştiği evredir. Barthes, henüz bu dönemde göstergebilime sıkı sıkıya bağlı bir şekilde dil dizgelerinin analizlerini yapmaya çalışmaktadır. Henüz bu evrede diğer bütün dönemlerde kullanabileceği bazı kavramları tanımlama işine girişmiştir. Dilin düz ve yananamlarının tanımlanmasının ardından oluşturmak istediği göstergebilime dayanak olacak bir dilbilim çalışması içerisine girer. Barthes bu evrede hocalarıyla fikir ayrılığına düşer. Saussure'ün dilbilimi göstergebilimin altında gören anlayışının tam tersini benimsemiş ve göstergebilimin dilbilimin bir bölümü olduğunu söylemiştir. Bu dönemde yine Barthes, dildeki karşıtlıklar üzerinde durmaya devam etmiştir. Böylece istediği göstergebilimin kurulabileceğini öngörmüştür.

Barthes adeta her hedefine ulaşmasıyla birlikte yeniden başa dönen ve yeni hedefler ortaya koyan biri gibi davranır. Daha gelecekte kurulması

öngörülen bir bilim olarak göstergebilim kurulmadan metin çözümlemesi adında yeni bir hedef koymuştur. Metin ilk başlarda kuşkusuz yapısal çözümlemenin kuralları kullanılarak çözümlenebilecek bir yapı olarak tanımlanılır. Bu noktada Barthes, klasik metin çözümlemesi ile bahsettiği çözümlemeyi birbirinden ayırmaya özen gösterir. Mesela ona göre metnin yazıldığı dönem, yazarın bilinmesi ya da tümevarımsal bir araştırma bizim için metni çözümümez. Barthes, çorap söküşüne benzettiği metin çözümlemesi işlemini *S/Z* adlı kitabında örneklemiştir. Fakat çözümleme ilerledikçe Barthes ve onu tanıyanlar için hiç de sürpriz olmayan bir sonuç ortaya çıkmıştır. Metin çözümlemesi, Barthes'ın geleceğin bilimi olarak gördüğü göstergebilimin çizgisinden iyice ayrılmıştır. Metin çözümlemesi ile *S/Z* kitabı içerisinde Barthes metnin yeniden üretilmesi diyebileceğimiz bir rolü okuyucunun sırtına yükler. Böylece bir eleştiri kuramı içerisine yaratıcılık da monte ederek yeni bir çözümleme örneği ortaya koymaktadır.

Barthes, 1950'li yıllardan itibaren bir Fransız'ın gündelik hayatına giren neredeyse her şeyi – reklamları, haberleri, arabaları, modayı ve yeme alışkanlıkları gibi birçok konuyu ve bunlardaki anlam değişikliklerini – inceleme konusu yapar. Ona göre, dilin ikincil bir dizgesini gerekli kılan mitleri incelemek için dilbilimden fazlası gerekmektedir. Mitleri inceleme işini göstergelerin genel bilimi olan göstergebilim gerçekleştirebilir. Mit, bir gösterge dizgesini gösteren olarak kullandığında artık onu kendi içeriğinin taşıyıcısı haline getirmiştir. Böylelikle, birincil göstergeyi anlamından uzaklaştırarak ona farklı bir içerik yükler. Mit, tanımı gereği ikincil bir dil dizgesi gerektirir. Birincil dizgeden ikincil dizgeye doğru hareket Barthes tarafından anlamlama diye adlandırılır. Böylece miti açıklarken ortaya çıkan anlamlama kavramı anlaşılabilmek için göstergebilime ihtiyaç duyar. Sonuç olarak, anlamlama ile mitlerin kullandığı birincil dil dizgesinin anlamı değişerek yerine ideoloji ile uyumlu yeni bir anlam getirilir. Mitler kullandıkları dizgenin anlamını bozarak yerine çok kısa süreli anlamlar getirirler bile, bizlerin bu anlamların doğal olduğuna inanmamızı sağlarlar. Çünkü herhangi bir mit anlamını doğallaştırmak ister. Barthes'ın, mitleşerek doğallaşan ve

herkese ait kılınan anlamlandırma biçimleri üzerine girdiği tartışmada gözler önüne sermek istediği şey, ideolojinin nasıl işlediği ve mitleştirme yoluyla kapitalist ekonominin içinde ortaya çıkan ilişkilerin üstünü nasıl örttüğüdür. Barthes'a göre mitler, doğaları gereği politikadan arınmıştır. Diğer bir deyişle okunduklarında veya mitleştirme yolu ile kurulan belli ritüellere katıldıklarında politik olanlar görünmez olurlar, anlamlar doğallaşır. Mitler iktidar çatışmalarından kaynaklanan gerçeği, eşitsizliği gözlerden siler. Bunu kurdukları üst dil aracılığı ile gerçekleştirirler. Mitler, herhangi bir şeyin saklanmadığı aksine açıkça ortaya konulduğu yapılardır. Bu doğallaşmış geçici anlam bir ideolojinin ürünü olarak bizi de doğallığına çeker. Mitlerin kolayca doğallaşmasının bir diğer nedeni ise, doğup, değişip, ölmeleridir. Farklı karşıtlık ve benzerliklerle mitin gösterileninin derin anlamlarında hapsoluruz.

Mitlerle çalışmanın nedeni, tarih öncesi mitleri araştırıp onları sınıflandırmak değildir. Bu noktada amaç, mitlerin herhangi bir konuda doğallaşma süreciyle onların anlamın önünü nasıl perdelediğini göstermektir. Çevremizde gördüğümüz herhangi bir gösterge dizgesinin masum ve doğallaşmış gibi görünmesi onun siyasal herhangi bir arka plana sahip olmadığını göstermez. Aksine her mit, gerçek anlam üzerine gelen ikincil bir anlamdır. Yani bir mit, herhangi biri tarafından bilerek ya da bilmeden ortaya çıkarılmış olsun muhakkak bir ideoloji taşır.

Barthes'ın göstergebilimsel serüveni içerisinde Barthes'ın değişim süreciyle beraber düşüncelerin gelişimini izlemek mümkündür. Farklı dönemlerinde dile getirdiği farklı görüşleri olumlu ve olumsuz eleştirilerin hedefi haline gelmesini sağlamış olsa bile bu dönemleri birbirinin içerisinde görmek ve hatta birbirlerinin habercisi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Barthes, mit kavramı ile ilgili açıklamalarında dil dizgelerini kullanırken, yine daha çok göstergebilimin çerçevesini çizdiği ikinci dönemde göstergebilimsel çözümlemeyi bu dil dizgeleri sayesinde açıklayabilmiştir. Dil dizgelerinin konumlanışlarını açıklayarak dil içerisinde

göstergebilimin nasıl mümkün olduğunu ve bir üst-dil olarak nasıl kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Barthes'ın son dönemi olan metin çözümlemesi dönemi göstergebilimsel çözümleme çizgisinden ayrıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Oysa Barthes açıkça bir anlam aktarıcı pratik olarak tanımladığı metni çözümlerken dilin bütün dizgelerini kullanmaktan çekinmemiştir. Böylece göstergebilimsel dönemiyle karşıtlık içermektense göstergebilimsel dönemde tanımlanan yöntemleri kullanmıştır. Sadece metin çözümlemesi için bu yöntemlerini nasıl kullanılacağı noktasında kesin bir şey söylememiş aksine kendi uygulama örneklerinin birer giriş niteliğinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Barthes'a göre metin bir nesne ya da yapı değildir. Böylelikle herkes için aynı anlamın yakalandığı belirli bir yapıdan çok her yeni okumada yeniden yazılan bir yapılanmadır. Barthes için ancak göstergebilimsel dönemde gösterdiği yapısalıcı çizgisinden vazgeçtiği söylenebilir. Buna rağmen göstergebilimsel açıklamaları ve metin ile ilgili açıklamaları birbirleriyle bütünlük arz ederler.

Barthes metnin nihayete ulaşmış, tamamlanmış bir yapıt olmadığını ifade etmiştir. Ona göre metin, okurun her seferinde yeniden yazdığı, bir süreç olarak katıldığı bir yapılanmadır. Bu metin çözümlemesi, dilbilim içerisinde tanımlanan yapısalıcı yaklaşımların dışında kalmıştır. Barthes'ın önerdiği çözümlemenin, daha çok doğu toplumlarında rastlanan, dinleyenlerin etkilenecek hızlı ve kolay bir şekilde anlatılmak istenen anlamasını sağlayan sohbet kültüründe gördüğümüz anlatım ile benzeştiğini söyleyebiliriz. Bunun nedeni anlatıcının bilinen bir hikayeyi yeniden kendi amacına uygun bir biçimde anlatmasıdır. Burada hikayenin yazarının kaybaldığını veya olmadığını rahatlıkla görebiliriz. Hikaye, adeta bir araç gibi her seferinde yeni bir anlatıcı elinde yeniden yazılır. Muhakkak bazı farklılıkları olan bu iki durum arasında bizim için gözle görülür bir benzerlik bulunmaktadır. Nitekim burada bu tür sezgilerimizi yeterince delillendirecek durumda olmadığımızdan, bu konunun bir başka çalışmada değerlendirileceğini ummakla yetiniyoruz.

Barthes hakkında yapılacak çalışmalar, muhakkak mit ve dilin aktif olarak kullanıldığı birçok alanda faydalı olacaktır. İletişimin birden çok yolla ve yoğun olarak hayatımızın her alanında önemini arttırdığı bu çağda, dil ile ilgili çözümleme alanlarının tanıtılması, umuyoruz ki iletişimin maddi gelişimi karşısında bizlere katkı sağlayacaktır. Fakat dilbilim ve dil felsefesi alanlarında çalışmak isteyenleri Türkçe kaynaklar noktasında kötü bir sürpriz beklemektedir. Bu alanda yapılan çeviriler noktasında bir üslup birliği olmadığından ve yine yabancı kelimelerin Türkçe karşılıkları ile ilgili kafa karışıklığı hala devam ettiğinden, ortaya akıcı ve kolay anlaşılabilir bir metin koymak oldukça zor bir hal almaktadır. Bizim yaptığımız çalışma gibi bu tür çalışmaların çoğalması bu alanda ortaya çıkmış olan kavram kargaşasının giderilmesi noktasında katkı sağlayabilir. Alanla irtibatımız arttıkça kavramları daha iyi karşılar hale gelebilir, hatta yeni kavramlar üretme noktasında daha başarılı olabiliriz.

Bu çalışmamızdan önce temel varsayımımız, Barthes'ın 'yazarın ölümü' olarak ifade ettiği kavramını modern dönem eleştirilerinde öznenin ölümü olarak tanımlanan kavramla ilişkili olduğu düşüncesine dayanıyordu. Çalışmamız içerisinde birçok noktada bu varsayıma yaklaştığımızı söyleyebiliriz. Fakat ne Barthes'ın eserlerinde ne de konu ile ilgili diğer eserlerde bulduklarımız bu varsayımla ilgili beklentilerimizi karşılamamıştır. Böylelikle bu çalışmamızı, Barthes'ın eserleri içerisinde mitler ve okunuşları ile ilgili bir yönde kurmayı daha uygun gördük. Sonuç olarak yaptığımız çalışmanın göstergebilim konusuyla ilgili felsefe çalışmalarını teşvik edici bir rol üstleneceğini umuyoruz. Zira bu alanda yapılan araştırmaların henüz çok eksik olduğu, çalışmamız sırasında müşahade ettiğimiz bir diğer durumdur. Böylelikle çalışmamız akademik anlamda dil ve dünya arasındaki ilişkiye bir nebze olsun dikkat çekebilirse bütün amaçlarını fazlasıyla yerine getirmiş sayılacaktır.

KAYNAKÇA

AKTULUM, Kubilay (2008), **Parçalılık/Süreklilik/Kopukluk**, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, 2008 - Sayı 1.

Allen, Graham (2003), **Roland Barthes**, London: Routledge.

ALTUĞ, Taylan (2008), **Dile Gelen Felsefe**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (1988), **Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş**, Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Gerçek Yayınları.

BARTHES, Roland (1989), "The Death of the Author", **The Rustle of Language**, Çev. Richard Howard, Berkley: California University Press.

BARTHES, Roland (1993), **Göstergebilimsel Serüven**, Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2003), **Çağdaş Söylenler**, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Metis Yayınları.

BARTHES, Roland (2005), **Bir Aşk Söyleminden Parçalar**, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Metis Yayınları,

BARTHES, Roland (2006a), **Roland Barthes**, Çev. Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2006b), **S/Z**, Çev. Sündüz Öztürk Kasar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2007), **Yazı Üzerine Çeşitlemeler - Metnin Hazzı**, Çev. Şule Demirkol, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2008), **Göstergeler İmparatorluğu**, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2009a), **Yazının Sıfır Derecesi – Yeni Eleştirel Denemeler**, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2009b), **Göstergebilimsel Serüven**, Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BARTHES, Roland (2009c), **Yazı ve Yorum**, Haz. ve Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Metis Yayınları.

BAYAT, Fuzuli (2005), **Mitolojiye Giriş**, Çorum: Karam Araştırma ve Yayıncılık.

BAYRAV, Süheyla (1998), **Yapısal Dilbilim**, İstanbul: Multilingual.

COWARD, Rosalind ve John ELLIS (1985), **Dil ve Maddecilik: Semiyolojideki Gelişmeler ve Özne Teorisi**, Çev. E. Tarım, İstanbul: İletişim Yayınları.

CULLER, Jonathan (2008), **Barthes**, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi.

ÇAĞAN, Kenan (2008), **İdeoloji**, Ankara: Hece Yayınları.

ÇEVİKBAŞ, Sabahattin (2002), “Yapısalcılık Üzerine”, **Felsefe Dünyası**, Sayı 35, 137-151.

DEVİRAN, Yusuf (2010), **Haber, Söylem, İdeoloji**, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

DIJK, Teun Van (2003), “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, **Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji**, Çev. Nurcan Ateş, İstanbul: Su Yayınevi.

EAGLETON, Terry (1996), **İdeoloji**, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ECO, Umberto (1991), **Alımlama Göstergebilimi**, Çev. Sema Rifat, İstanbul: Düzlem Yayınları.

Fairclough, Norman ve Phil Graham (2003), “Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi İle Bağlantısı”, **Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji**, Çev. Nurcan Ateş, İstanbul: Su Yayınevi.

GOTTDIENER, Mark (2005), **Postmodern Göstergeler**, Çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur, Ankara: İmge Kitabevi.

GUIRAUD, Pierre (1994), **Göstergebilim**, Çev. Mehmet Yalçın, Ankara: İmge Kitabevi.

GÜLMEZ, Bahadır (2008), **Edebiyat Müzik ve Resimle Yaşamak ya da ROLAND BARTHES**, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

İNAL, Ayşe (2003), “Roland Barthes: Bir Avand-Garde Yazarı”, **İletişim Araştırmaları**, Sayı 1, 9-38.

KEARNEY, RICHARD (2003), **Modern Movements In European Philosopy**, Manchester: Manchester University Press.

KIRAN, Zeynel (1984), “Dilbilimin Temel İlkeleri”, **Hacattepe Üniversitesi Fakültesi Dergisi**, Sayı 2.

KIRAN, Zeynel ve Ayşe E. KIRAN (2003), **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KIRAN, Zeynel ve Ayşe E. KIRAN (2006), **Dilbilime Giriş**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KRİSTEVA, Julia (1980), **Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art**, Ed. L. S. Roudiez, Çev. T. Gora, A. Jardine ve L. S. Roudiez, ABD: Columbia University Press.

LOCKE, John (1999), **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Çev. Meral Delikara Topçu, Ankara: Öteki Yayınevi.

MARDİN, Şerif (1995), **İdeoloji**, İstanbul: İletişim Yayınları.

MORAN, Berna (2009), **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZBEK, Sinan (2011), **İdeoloji Kuramları**, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

PEİRCE, Charles Sanders (1955), **Philosophical Writings of Peirce**, Ed. Justus Buchler, New York: Dover.

PEİRCE, Charles Sanders (2000), "Göstergeler Kuramı: Göstergebilim", **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2 Temel Metinler**, Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Om Yayınevi.

PEİRCE, Charles Sanders (2004), **Mantık Üzerine Yazılar**, Çev. Halit Yıldız, Ankara: Öteki Yayınları.

PIAGET, Jean (1982), **Yapısalcılık**, Çev. Füsün Akadlı, İstanbul: Dost Yayınları.

RİFAT, Mehmet (1990), **Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları**, İstanbul: Düzlem Yayınları.

RİFAT, Mehmet (2008), **Roland Barthes: Yazma Arzusu**, İstanbul: Sel Yayınları.

RİFAT, Mehmet (2009), **Göstergebilimin ABC'si**, İstanbul: Say Yayınları.

Rogers, Mary F. (1984), "Everyday Life as Text", **Sociological Theory**, Sayı 2, 165-186.

SAUSSURE, Ferdinand de (1998), **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual.

SHOOK, John R. (2003), **Amerikan Pragmatizminin Öncüleri**, Çev. Celal Türer, İstanbul: Üniversite Kitabevi.

SWINGEWOOD, Alan (2010), **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akınbay, İstanbul: Agora Kitaplığı.

TÜRER, Celal (2003), **Charles Peirce'ün Pragmatik Felsefesi**, Ed. İsmail Doğu, İstanbul: Üniversite Kitabevi.

UÇAN, Hilmi (2008), **Dilbilimsel Kuramlar ve İdeoloji**, Ed. Kenan Çağan, Ankara: Hece Yayınları.

VARDAR, Berke (1998), **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, İstanbul: Multilingual.

YÜCEL, Tahsin (1999), **Yapısalcılık**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YÜKSEL, Ayşegül (1981), **Yapısalcılık ve Bir Uygulama: Melih Cevdet Anday Tiyatrosu**, İstanbul: Yazko Yayınları.

ZHANG Shu-ping (2011), "The Pleasure of Meaning—Illustrating Roland Barthes' Cultural Semiotics With Ads Analysis", **US-China Foreign Language**, Sayı 9, 807-811.

ÖZET

ÜNAL, Mehmet Fatih. Roland Barthes'da Mitlerin Okunuşu, Yüksek Lisans, Ankara, 2012.

Bu çalışmada 20. yüzyıl dilbilim kuramcılarında Roland Barthes'ın düşüncesinde mitlerin ve mit okumasının yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Tez Roland Barthes felsefesi içerisinde mitlerin okunuşunu göstermek üzere tasarlanmıştır.

Tezin ilk bölümünde Roland Barthes'ı etkileyen iki büyük dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Peirce'ün fikirleriyle karşılaştırmalı olarak Barthes'ın göstergebilim anlayışı işlenmiştir. İkinci bölümde ise Barthes'ın dil, mit, ideoloji, göstergebilimsel çözümleme ve metin çözümlemesi kavramları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Son bölümde ise, ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelenen kavramların Barthes'ın kendi söylem örnekleri içerisinde nasıl kullanıldığı gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Göstergebilim
2. Mit
3. İdeoloji
4. Söylem

ABSTRACT

ÜNAL, Mehmet Fatih. Reading of Myths in Roland Barthes, Master, Ankara, 2012.

In this study, the importance and place of myth and myth reading in Roland Barthes's thought have been investigated. The study is aimed to display the reading of myth in Roland Barthes's philosophy.

In the first chapter, Barthes's idea of semiotics is examined in comparison with the view of Ferdinand de Saussure and Charles Sanders Peirce who had an influence on Barthes. In the second chapter, the concepts of language, myth, ideology, semiotic analysis and text-reading are examined in detail. In the last chapter, it has been aimed to show how the concepts which have been studied in detail are used within the examples of discourse.

Key Words

1. Semiotics
2. Myth
3. Ideology
4. Discourse

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

ROLAND BARTHES'DA MİTLERİN OKUNUŞU

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Fatih Ünal**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK**

Ankara 2012